

• VII. ÉVFOLYAN •
1917

AUGUSZTUS
MEGJELENIK
MINDEN HÓ-
ELSEJÉN.

ULT ÉS JÖVŐ

• ZSIDÓ IRODALMI MŰVÉSZETI TÁRS-
SÁG IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRATA •
AZ ORSZÁGI KULTURBIZOTTSÁG KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKEZTETVE

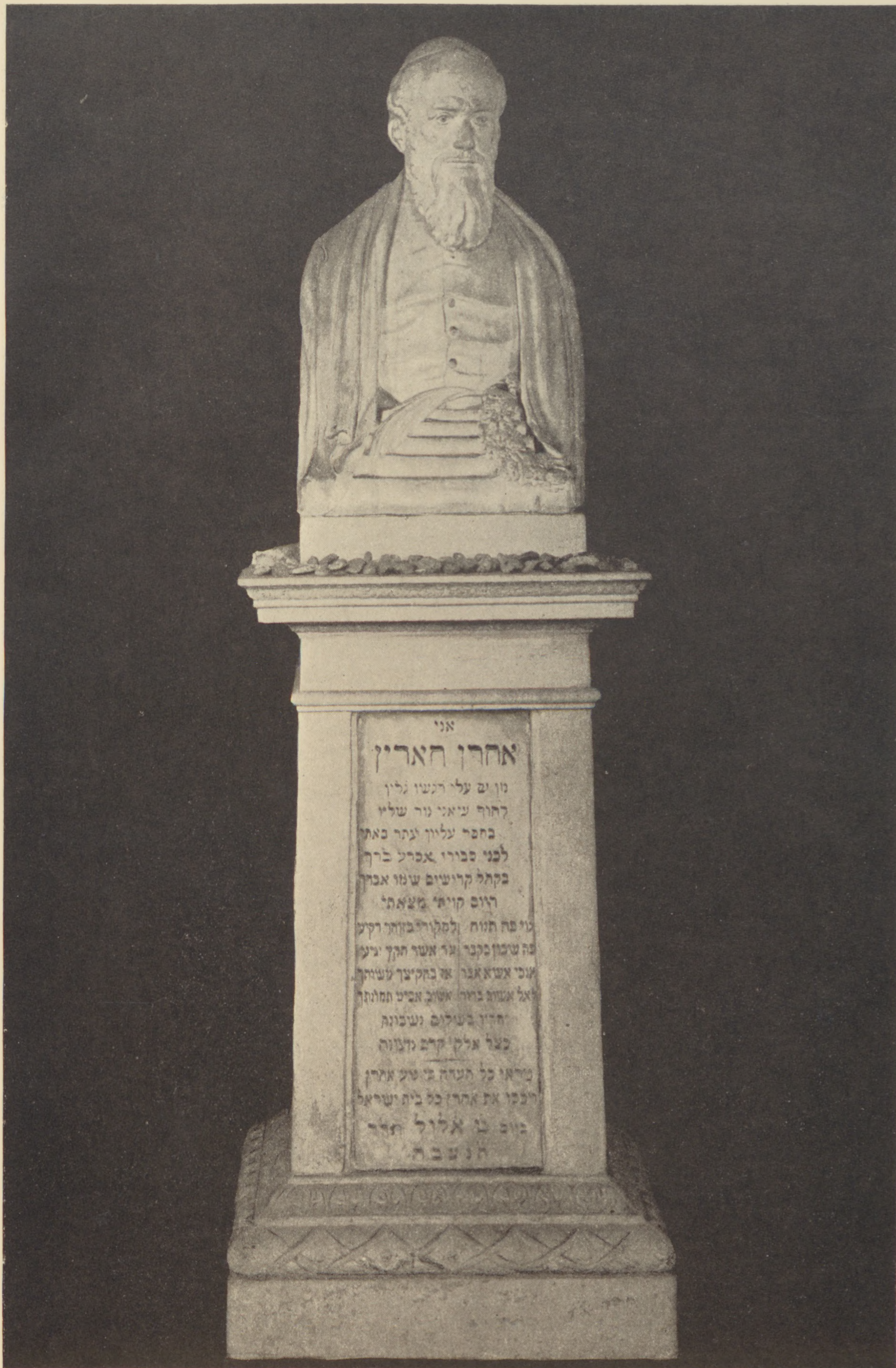
• DR. PATAI JÓZSEF

TARTALOM.

Dr. Somogyi Gyula: Az aradi zsidóság	289	Dr. Nemess Zsigmond: Az aradi zsidó	314
Chorin Áron: Sírkövekre. (Vers.) (Héberből ford.: Patai József.)	291	Kaufman Ede: Sejtelmes éjben.	316
Vérsi József: Aradi emlékek	292	Faragó Rezső: A hétköznapiak zsidói	318
Szemere Kálmán: Sebes iramban... (Vers)	294	Teller Kálmán: Az aradi újságírás	319
Kaufmann Izidor: Levél	295	Kohn Náthán: Szemérmes szegények. (Vers.) (Fordította: Zombory Andor.)	321
Déznai Viktor: Imakönyved... (Vers)	295	Dr. Déznai Viktor: Zsidó városok	322
Dr. Vágvölgyi Lajos: Az aradi zsidóság múltjából és jelenéből	296	Elesett aradi hősök.	325
Steinhardt Jakab: Újévi ima. (Vers.) (Molnár Ernő fordítása.)	306	Dr. Patai József: A zsidókérdés. Felelet a „Huszdik Század“ körkérdésére	326
Grünzweig Adolf volt aradi karvezető kompozíciója Steinhardt rabbinak templomi énekére. (Kotta.)	306	Egy új zsidó intézetről	329
Balla Ignác: A szomorú ember	307		
Chorin Ferenc: Nagypám városáról	310	TOLLHEGYRŐL	
Chorin Áron héber verseiből: Éji látomás. (Vers.) (Héberből ford.: Patai József.)	311	Secundus: Neológ	330
Gál Gyula: Az én Bölcs Náthánom.	312	KRÓNKA ÉS SZEMLE.	
Bing János: Újévre. (Vers.) (Molnár Ernő fordítása.)	314	Aradi számunk, A magyar zsidóság jövője, Remény, Az Omike és Menza-akadémika közgyűlése stb.	331
		PÁLYÁZATOK. HIRDETÉSEK.	

ILLUSZTRÁCIÓK:

Chorin Áron aradi főrabbi síremléke és szobra. Guttmann Jakab műve. (Műmelléklet.)		Balla Frigyes festőművész	304
Chorin Áron aradi rabbi mauzoleuma	291	Berger Károly hegedűművész	304
Guttmann Jakab szobrász arcképe. Kovács Mihály olajfestménye	292	Weil Magda hegedűművésznő	304
Guttmann Jakab: Link Péter Henrik	293	Böhm Pál: Salamon ítélete	305
Guttmann Jakab: Görög nő (1850.)	293	Balla Frigyes: Őszi verőfény	307
Guttmann Jakab: II. József császár	293	Balla Frigyes: Gondok	307
Kaufmann Izidor: Szombaton	295	Balla Ignác	308
Chorin Áron	296	Kronstein Irma: Hajós Anna arcképe	308
Steinhardt Jakab.	296	Kronstein Irma: Tanulmány	308
Dr. Rosenberg Sándor.	296	Kronstein Irma: dr. Kronstein Vilmos portréja	308
Steinhardt Jakab síremléke az aradi zsidó temetőben	297	Balla Frigyes: Enyhítő cseppek	309
Dr. Rosenberg Sándor síremléke az aradi zsidó temetőben	297	Chorin Áron szobra Aradi Zsigmondtól	310
Az aradi hitközség volt elnökei:		Chorin Ferenc főrend	310
Hirschl Mózes.	299	Chorin Áron Szelichakönyvének címlapja	311
Deutsch Ignác	299	Gál Gyula Bölcs Náthán szerepében	313
Bing Vilmos	299	Grünzweig Adolf templomi énekkötetének címlapja	314
Deutsch Bernát	300	Aradi Öregek Otthona	314
Hirschmann József	300	Az Öregek Otthona kertje	315
Dr. Nemess Zsigmond orsz. képvis., hitk. elnök	300	Haas Béla, az Öregek Otthona megalapítója	315
Aradi zsidó fiúárvaház	301	Spitzer Ignác, az Öregek Otthona megalapítója	315
Aradi zsidó leányárvaház	301	Rosenberg Lipót, az aradi hitközség 60 évig volt főjegyzője.	315
Asztalos Sándor-utca, az 1849 február 8-iki utcai harc színhelye.	302	Kaufmann Fülöp: Ünnepek	316
Zsidó iskola Aradon	302	Porter Paula: Lidia	317
Az aradi zsidó hitközség háza	303	Iritz Sándor: Kis öcsém	317
Az aradi zsidó templom belseje	303	Az aradi zsidó nőegylet népkonyhája	319
Kaufmann Izidor festőművész	304	Katonák búcsúztatása Aradon	323
Kronstein Irma szobrásznő	304	Az aradi 48-as zsidó hősök emléke Aradi Zsigmondtól	324
		Lassner Sándor: Az aradi zsidó temetőből.	324
		Neumann Hermanné iparművészeti kiállítása az aradi Kultúrpalotában	326

Grabmal des Rabbi Aron Chorin in Arad,
mit Büste von Jakob Guttman

Chorin Áron aradi főrabbi síremléke és szobra.
Guttman Jakab műve

MULT ÉS JÖVŐ

ZSIDÓ IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

Az O. M. I. K. E. kulturbizottságának közreműködésével szerkeszti

DR. PATAI JÓZSEF

Megjelenik minden hó elsején.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
Budapest, VI. ker., Podmaniczky-
utca 6. szám. Telefon: 146-92.
Előfizetési ár egész évre: 22 K.
Omike-tagsággal együtt: 25 K.
Díszkiadásban: 30 K. Omike-
:: tagsággal együtt: 34 K. ::

VII. ÉVF., 1917 AUG.

DR. SOMOGYI GYULA: AZ ARADI ZSIDÓSÁG

Rólunk, aradi zsidókról, nagyon elágazó vélemények vannak elterjedve a hazai zsidóság körében s mivel emberi természetünk mindenkor inkább hajlik a vádra, mint a méltánylatra, a felhangzó véleményekben mindenkor több a gáncs, mint a dicséret. Sokaknál abban a hirben állunk, hogy vallástalanok vagyunk, hogy hitéletünk teljesen felbomlott, hogy megszentelt tradícióinkat előli a közöny s még a zsinagóga belső életében is ki-kivillan a más vallások ritusával való kacérkodás. Ellenben dicsérik sokan gazdagságunkat, intelligenciánkat és a köznek ügyeire gyakorolt befolyásunkat. Ha tisztán ez utóbbiak volnának igazán erkölcsi értékünk meghatározói, akkor szinte pirulnunk kellene miattuk, mert a gazdagság szerencse dolga, az intelligencia kötelesség és a befolyás könnyen, nagyon könnyen csak viszonylagos erkölcsi érték, függvén attól, mikép jutottunk hozzá?

Ily eltérő megítélésnek lévén sok oldalról kitéve, lehetne-e kedvesebb vállalkozás, mint a felhangzott vádak és dicséreteket jogosultságuk szerint megvizsgálnunk, felkutatnunk eredő forrásukat — nem személyt értvén, hanem a tényeket — s ennek a nagy multtal bíró községnek képét úgy megfestenünk, amint a jelen számára kifejtett és biztató jövő elé indul. S hol is lehetne erre alkalmasabb tér, mint itt a *Mult és Jövő* ez ünnepi számában?

*

Aki valamely szombati napon először lép be Arad városába, aligha fogja nyomát is látni annak, hogy ennek a népes, forgalmas városnak zsidó lakossága is van. Zárt boltokat, keresztyvasakkal, termes lakatokkal, aligha fog találni. Az élet lüktet, mint más napon; a küzdelem a létért vasszigorral követeli a maga előjogát. Ha aztán a jámbor idegen elvetődik az ódonszerű zsinagógába, ott némi meglepetés vár reá. A templom, ha nem is telt meg zsúfolásig, sohasem kong ürességtől; az orgona mélabús hangjai közé belecsen-

dül a női karének szívbemarkoló dallama. A női karzat, ami meglepő, népesebb a földszintnél.

Ez a benyomás megvisszaüt: még nem halt ki a hitélet. S noha a templom, a művészet, tehát a műélvezet eszközeit is igénybe veszi az áhítat fokozására, az elsősorban és mindenekelőtt az Isten himetlen ígéjének marad fenntartva.

Egészen más kép tárul fel az idegen előtt, aki először köszönt be Arad városába, ha a nagy ünnepnapokon (újév, hosszúnap) járja végig az utcákat. Bolt bolt mellett zárva, a forgalom megcsökkent, az élet nem lüktet. Legtisztább magyarságú cégfeliratú üzletek redőnyei leeresztvék; hangosszavú néma hirdetői Izrael ünnepének! De alig hangzott el a hosszúnap záró kürtszava, már ott lelheted az aradi kereskedőt üzletében, hol ott tolong a váró sokaság feléje. Egész nap az Ur aszkétája, estve a munka robotosa.

Avagy szóljak az aradi zsidó nők szívének áldozatkészségéről, amikor az emberiesség és hitrokoni szeretet követelő szava az áldozóoltár elé szólítja őket? Amit az aradi nők tettek, amit áldoztak és fáradtak mindannyiszor, ahányszor a háború menekültjei, a város határszélén átvonulva, itt rövid pihenőt tartottak, az mindent felülmúlt, amit a könnyőület nagyságáról elképzelünk lehet. S ami még tetézi mindezt, az ellátás a vallásos érzés mily kiméletével történt akkor, amikor a zsidó rituále szigorú szabványai szerint készült ételeket tálaltak fel. Férfi és nő, agg és gyermek nemcsak kielégülten, hanem pazarul megrakottan távozott innen s a robogó vonatból visszaíntó kéz a hálálkodó szív Istenhez emelt, áldást esdeklő fohásként tünt fel. Múló benyomás, de mégis mély nyomot hagyó lehetett az aradi káprázatos kép a távozók lelkében, de itthon, mi közöttünk folyton megismétlődő. Az év nagy ünnepnapjai, a husvéti rituális estebéddek mindig cselekvésre szólítják Arad zsidó nőit, hogy dús lakomán láthassák azokat, kiket a háború vérzivatarja a honi tűzhely mellől elsodort, akár katonák, akár menekültek. A község előkelőségei együtt ünnepel-

tek a vendégszeretettől meghatott katonákkal és a zsidóság iránt érzett forró vallomások hangzot-
tak el papi és világi férfiak ajakán. A megszo-
rultaknak szerzett ünnep igazi nagy ünnepe az
aradi zsidó nőnek. A hétköznapi sem különb.

Ime, töredékvonások az aradi hitéletből! Meny-
nyire rácsafolnak a vallástalanságról ránk költött
mesére! De honnan ez a mese? Lényegileg avas
forrásból eredt, mely merev ridegséggel kapaszkodik a rítusba, a dogmába. Hisz ezt a vádat
széltében hangoztatják mindazon községek ellen,
melyek bizonyos formaságokon túteszik magukat.
Hogy különösen Aradot illetik vele, s még libe-
rálisabb férfiak is, annak a sok közül egyik fő-
okát a következőkben gyanítom.

Az aradi hitköztség a történeti idők folyamán
mindig büszkeségét helyezte abba, hogy kiváló
szellemű, nagy papokat állítson a szószék pieder-
táljára. Így kerültek erre a Chorin Aronok,
Steinhardtok, Rosenbergeket mint örök büszkeségei
a magyar zsidó egyházi életnek. Ezeknek működése
idejére esnek a nagy politikai, társadalmi
átalakulások küzdelmei, amelyek a hitéletet érintetlen
nem hagyhatták. Lehetetlen, hogy a nagy
szellemi forradalom hullámverése a hitélet mes-
gyéjén által ne törjön s ne csodáljuk, ha ezek a
nagytudású férfiak, jól megértve a kor követelő
szellemét, a haladás útjára léptek. Merészeknek
látszó újításokkal próbálkoztak meg, dogmát ugyan
nem bántottak, de maga az újítás kísérlete is már
elegendő volt arra, hogy a haeresis egyetemes
látszatát keltse.¹

A hitköztség rajongásig fokozódó hűséggel ál-
lott papjai mellé, természetes tehát, hogy reá is
tapadt sok abból a gyanúból, mely dicső papjaink-
nak annyi keserűséget okozott.

De egyébként is az aradi zsidó véralkatától mi
sem áll távolabb, mint a bigotéria.

Véralkatról szólok itt, hol vallási életéről van
szó. Helyén van, mert a vallási életnek és a tem-
peramentumnak erős köze van egymáshoz. Az az
eleven, friss, mozgékony szellemű aradi zsidó hogy
is zárkóznék a dogma béklyói közé? Mikor eljő
az isteni áldozat ideje, megadja az Istennek, ha
szívből, ha színre, ami az Istené, de egyébként

¹ Még a humor birodalmába is átjátszott ez az Isten-
től való elrugaszkodás rossz híre. Egy közismert vidám anek-
dóta jól illusztrálja: Egy zsidó ember pörbe szállt az Úr-
istennel, miért vette el a pénzét, aztán a feleségét. Elég
lett volna a kettő közül egy is, mert feleséggel pénzt,
vagy pénzzel feleséget úgy is kaphatna. Pörével a rabbi-
hoz fordult, aki instanciájával elutasította, mondván: mit
jön maga hozzám? Menjen az aradi rabbihoz, Ghorin
Aronhoz, az nem fél az Isten-től. A zsidó felkereste Cho-
rint. Chorin némán átveszi az instanciát, behívja a sameszt
és parancsoló hangon azt mondja: Vigye ezt el az Isten-
hez. A samesz öltözt-hatolt, de Chorin szigorúan rászólt:
menjen! A samesz elindult, de csak hosszú idő múltán
került az instanciával vissza. Hol járt ily soká? kérdik
tőle. Bejártam uram, mond a samesz, egész Aradot, de
itt bizony senki sem tudja „hol lakik az Isten“ (wo
Gott wohnt).

előtte mindig az élet tágas, hullámzó tengere, me-
lyen mindig keresi a küzdelmet, a fárasztó, izzasztó
harcot, de egyúttal a verejték jutalmát is. Az
aradi zsidó lelkében nyoma sincs a keleti faj ama
sajátos önmegadó rezignációjának, mely elviseli
jóban, rosszban az élet egyhangú folyamatát s a
sors vak kényére bizza életsorsát. Az aradi zsidó
aktivitásra született. A gazdasági élet százféle vál-
lalkozásaiban, mint kereskedő, mint iparos és
gyáros, mint bankember, vagy mint a tökenél-
küli értelmi kereset fáradatlan munkása, közta-
nácskozásokban és legkülönbözőbb bizottságokban
mindenütt érvényesülni akar és tud. Akarata nem-
zedékeken át öröklődő tradíció; tudása tehetségén
s megszerzett kimagaslóbb intelligenciáján múlik.

Ami a tradíciót illeti, ez némi magyarázatra szo-
rul. Mit értünk rajta, csak akkor lesz világossá,
ha rövid visszapillantást vetünk a város közszel-
lemének megalakulására. Aradot a történeti idők
egész folyamán keverék nép lakta. Békés együtt-
létben, zavartalan harmóniában éltek itt minden-
koron magyarok, németek, szerbek és románok;
katolikusok, protestánsok, görögkeletiek és zsidók.
Szűz tiszta polgári elem, praedomináló papság és
arisztokrácia híján: üde, egészséges talaja a de-
mokratikus szellemnek. Mikor aztán a józan ipar-
kodás megtermette gyümölcsét, az anyagi jólétet,
természetesen ennek minden következménye is be-
állott: a tekintély, az áldozatkészség, a jótékony-
ság. A zsidó lélekről mindenki tudja, hogy ezekre
legfogékonyabb. Keresi a tekintélyt nemes csele-
kedetek útján. Így emelkedtek fel még a város
területét is messze túlhaladó hírnévre a Hírsl-ek,
Walfischok, Steinitzerek és mások. A tekintély
szülte a befolyást, amelyet nemes irányban hasz-
náltak fel, mindig tiszta, nemes célra, szeplőtlen
tiszta jellemmel és kézzel. Ez örök dicsősége ama
letűnt nemzedéknek. Szellemük átöröklődött és
irányt szab az örökséget átvevő nemzedékeknek.
Atérzi minden aradi zsidó, hogy magánügyeiben
és közdolgokban mocsoktalanul kell sáfarkodnia,
nehogy a történetileg megszerzett hírnév veszen-
dőbe jusson. S míg egyrészt a tiszta jellem büszke
öntudatával bátran, merészen áll ki bármivel, bár-
kivel szemben a küzdőtér porondjára, érzi más-
részt az élet másnemű nemesebb tartalmú kötel-
meit. Tudja, mivel tartozik azoknak, akikkel
békés polgári együttlétben van hivatva magasabb
célok szolgálatában közrehatni. Amikor magasabb
érdekek áldozatra hívják, legyen az bármiféle,
sohasem fog meghátrálni. Elsőnek lesz ott az ada-
kozásban s nem marad sohasem utolsónak az ír-
galom gyakorlásában. A tisztelet kiméleteivel övezi
más egyháznak magasabb intézményeit és test-
vérként simul a más templomban áldozókhoz.
Innen van a nagyobb megbecsülés, melynek el-
vitathatlanul részesei vagyunk s ennek természe-
tes következménye viszont, hogy a közszereplés-
nek, előmenetelnek, pozícióba jutásnak Aradon
kevésbé gátja a felekezeti „rendezetlensége“.

Igaz, hogy Aradon elég gyakori a felekezetnek ilyenén célszerű rendbehozatala. Ennek is sokan az uralkodó vallástalanságban látják főokát. Lényegileg azonban Aradon a hitehagyás eszte nem több, mint másutt, csak Aradon feltünőbbek az esetek, mert a kitérők csaknem kizárólag a legelőkelőbbeknek tartott családokból kerülnek ki. Még azt sem lehetne mondani, hogy önös célok, vagyoni vagy egzisztenciális érdekek forognak fenn indítékul. Inkább beteges képzelődésről panaszkodhatunk. Mindig vannak afficiált lelkek, melyek nem tudnak ellenállni; lágyak, mint a viasz, mely a nyomásnak enged. Hiszik, hogy ők kevesebbek abban a míljöben, melyben forognak, vagy melybe belejutni óhajtanak, mindaddig, míg a „tradíció cafrangját“ le nem vetkőzik magukról. Hiányzik a lélek ellenálló ereje, az a büszkeség, mely azt a „cafrangot“ sokkalta küzdelmesebb napokat látott elődök szent hagyományaként megbecsüli s nem veti oda áldozatul sem az önérdeknek, sem a hiúságnak, sem a beteges képzelődésnek, mely nagy karrierről, vagy az új „akolban“ mily nagy tiszteletről álmodik! Nos, megnyugvással tehetjük hozzá, hogy nem egy ily álom nem vált valóra s nem egy aposztatánk követte a nagy német szatirikus sorsát „den das Taufgeld gereut hat“.

A sárga folt odavetése nem lehet Arad zsidóságának sötét foltja. Ám válassza mindenki maga üdvözlése módját! Az elpártolók száma nem csökkent az erőt. A visszamaradók, a híthűek közszelleme ad súlyt, erőt és tekintélyt ennek a két évszázados hitközségnek. És ez a közszellem éppenséggel nem romlásnak induló. Ameddig az aradi zsidóság eleven érzéssel megérti a haladó kor követelményeit, ameddig gondolatban és tettekben nemesb utat követ és a város egész közületébe szerencsés tapintattal harmónikusan illeszkedik belé, tiszteletet adva másoknak és tiszteletet követelve a maga részére, mindaddig ne féltsük a hitközség sorsát! Úgy érezzük, hogy erősödünk s nem gyöngülünk az évek folyamán. Honn maradtak és a honi földről elszármazottak, akiknek bölcsője itt ringott, vagy akiknek apái, nagyapái fárasztó földi útjukra innen indultak, érezve a végleszámlálás nehéz pillanatának közeledtét, beh gyakran szállnak vissza gondolatban hozzánk, hogy verejtékes munkájuk gazdag gyümölcséből fejedelmi bőkezűséggel részesítsék azt a hitközséget, melynek ódon zsinagógájában rebegték el ajkaik az első könyörgést, az első zsolozsmát. Annak a szív legmélyén rejtve szunnyadó, gyakran erőszakosan eltakart, de önerejénél fogva erőszakosan feltörő tiszta zsidó érzésnek utolsó fellobbanása ez akkor, mikor a lélek ellobbanni készül. On revient toujours...

Az örökhagyás dicső tett. Dicsőség az örökhagyóra és dicsőség az örökösre nézve. Méltatlankokról sem Isten, sem ember nem emlékezik meg. Íme életünk törvénye: legyünk méltók azokhoz, akik előttünk voltak. Példájuk legyen jelszavunk:

Chorin Áron aradi rabbi mauzoleuma, melyben sírköve és szobra áll
Mausoleum des Rabbi Aron Chorin, darin sein Grabstein mit Statue

munka, becsület, kitartás. Ezt követi majd a megbecsülés, melyet kívívni magának künn és benn az aradi zsidóság legmagasztosabb törekvése volt és lesz mindenkoron.

CHORIN ÁRON: SÍRKÖVEMRE¹

A tengerből, mely tajtékzott felém,
E csendes, békés partra értem én.

Az Úr kegyelme vezérelte léptem
S ím térdre hullok Trónusa előtt,
Dicsők gyűlésén dicsőítem őt, —
A várva-várt napot íme elértem.

Óh testem, itt pihenhetsz,
Nyugodj a mélybe' lenn!
Én szárnyam emelem
S repülök Istenemhez!

Forrásomhoz, hol tündökölt az Ég,
Míg eljövend az Úr ígérte Vég,
Te álmodból felébredsz akkoron
És képed én majd újra láthatom.

Együtt pihenve ölel örök Béke
És Isten leszen üdvünk menedéke.

Héberből ford.: Patai József

¹ Ez a vers olvasható héber eredetiben Chorin Áron síremlékén a szobor alatt. Előtte fönt: „Ani Aharon Chorin.“
Én Chorin Áron stb. Alatta idézet Mózes könyvéből: „És látta az egész gyülekezet, hogy Áron meghalt s megsíratta Áront Izrael egész háza.“ Elul hó 9-ik napján 604. (1844.)

VÉSZI JÓZSEF: ARADI EMLÉKEK

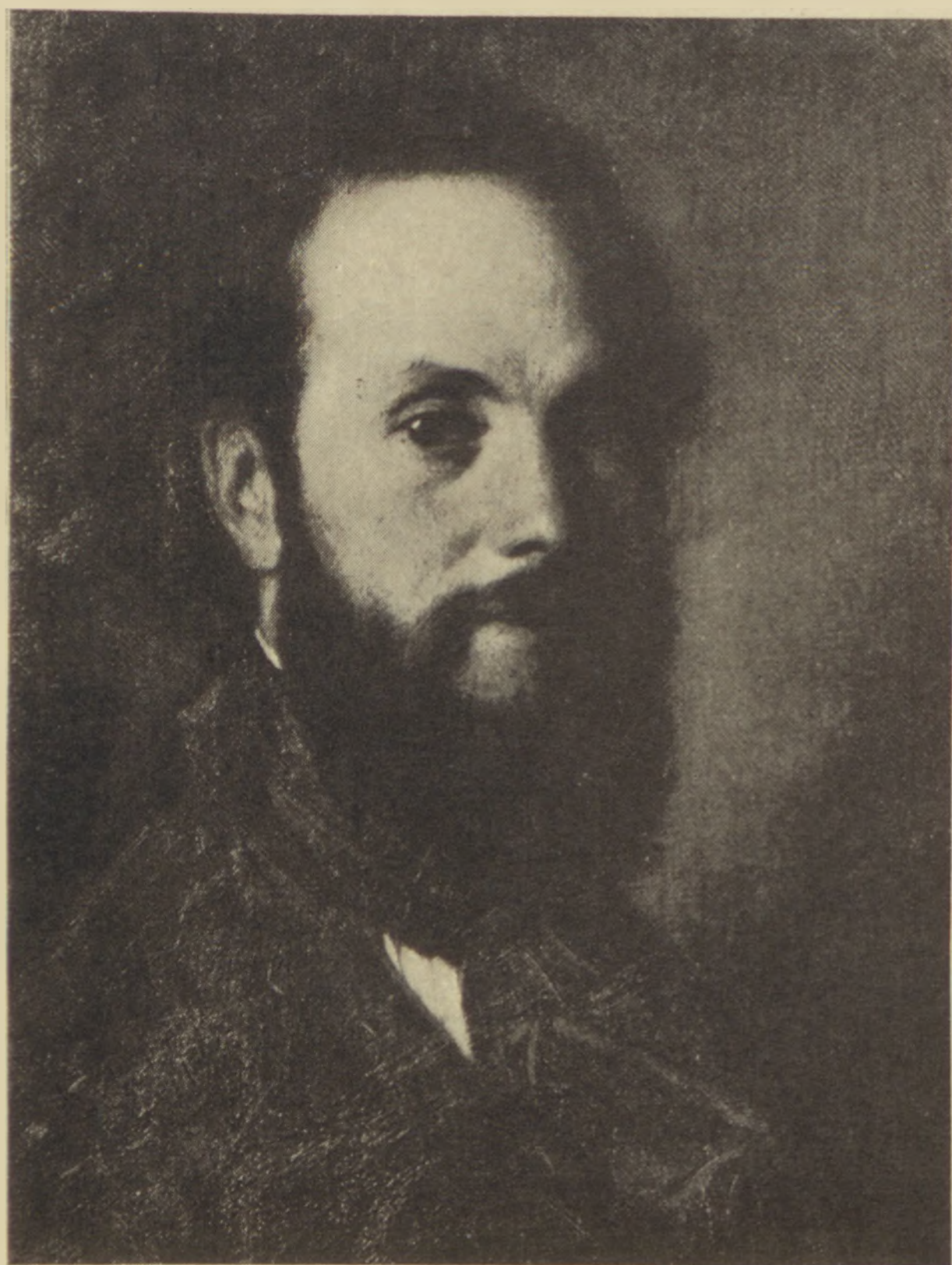
Főtisztelendő dr. Vágvölgyi Lajos főrabbi úrnak

szülővárosom zsidó gyülekezete jubileumra készül s Ön, főtiszteletű uram, gyermekkori zsidó emlékeket kíván tőlem, aki az aradi hitközség kötelékében születtem sonnan indultam világgá.

Elégge mozgalmas életem ezernyi harca és temérdek vihara, tartok tőle, jóformán minden nyomát kiirtotta lelkemből a gyermekéveknek; de ahogy az Ön kívánsága felhangzott, mintha valami varázsvessző érintette volna az öntudat küszöbe alá szorított élményeket, s íme egyikük-másikuk feltámadt halottaiból, újra feléled egész üdeségében s beszédesen kezd magából árasztani rég elfakult színeket; rég porladó nemzedékek kikelnek sírjaikból, tarka sorban vonulnak el előttem, regélve elmúlt időkről, elmúlt idők furcsa alakjairól, kis örömeiről, nagy szomorúságairól . . .

A visszaemlékezések középpontjában ott áll egy tisztos, érdekes, hófehér fejével is férfias aggastyán alakja: anyai nagyapámé, Guttmann Izsáké. Valamikor nagy ember volt ő az aradi zsidó gyülekezetben. Sok tisztelet övezte élete alkonyán. Nemcsak magas kora miatt, hanem — én nem sokat értettem belőle, de előttem sok tisztesség-

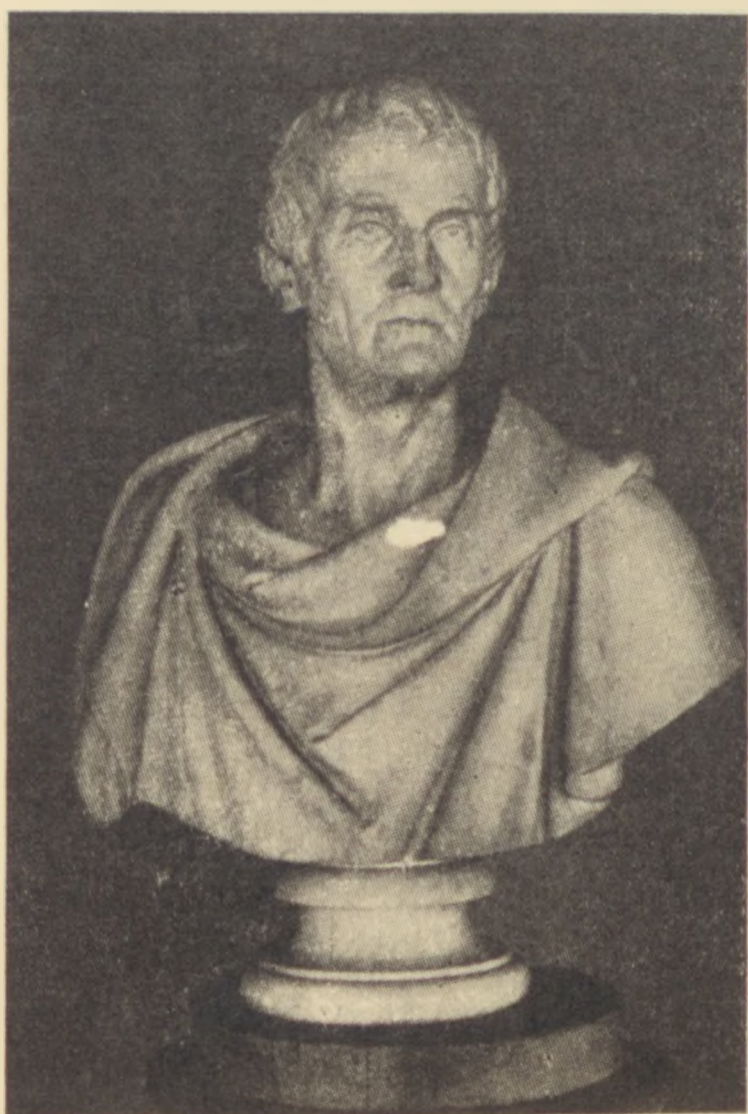

Guttmann Jakab szobrász arcképe. Kovács Mihály olajfestménye (Guttmann Géza gyűjteményéből)
Michael Kovács: Bildnis des Bildhauers Jakob Guttmann

tudással emlegették — ő volt az utolsó „zsidóbíró“ Arad városában. Én bizony mai napig sem tudom alaposan, miben állt, miben nem ez a tisztség. Úgy emlékszem, az öregebb zsidók azt magyarázták nekem, ámulva hallgatónak, hogy a régi világban az aradi zsidóknak megvolt az a privilégiumuk, hogy egymásközt való peres ügyeikben magukválasztotta bírák ítélkezzenek s az én nagyapám volt Aradon a zsidók utolsó bírása.

Nyolcéves gyermek voltam, mikor az öreg úr kilencvenhároméves korában meghalt. Szép szál ember volt, az évek súlya legcsekélyebb mértékben sem görnyesztette meg sugár alakját. Minden felvilágosultsága mellett igazi hithű zsidó volt. A világért el nem mulasztott volna egyetlen isteni tiszteletet. A legzimankósabb téli napokon, félvakon is elbotorkált minden áldott nap kora reggel és este a templomba a reggeli és esti imához. De idegen volt tőle minden felekezeti egyoldalúság; azt tartotta, nekem is váltig azt hirdette: „Isten teremtménye minden ember, minden embert úgy szeresd, mint saját édes testvéredet“. Az aradi zsidóság e hagyományos szelleme a nagy Chorin rabbinak drága öröksége volt. Hiszen mai napig is elevenen él ez a szellem szülővárosom zsidóságának körében.

Arad város földje különben is a vallási türelmesség s a felekezeti béke klasszikus talaja volt mindenkor. Ennek legmeghatóbb példáját egy nagy árvízveszedelem idején látták gyermekszemeim. A szüleim háza, kis földszintes ház, az udvarán egy lombos eperfával, ott állt az alsó Molnár-utcában, közel a Maros partjához. A hatvanas évek elején egy tavaszi napon rémhír síkong végig a városon: „Veszedelmesen dagad a Maros vize!“ Bizony, végzetesen is nőtt az árvíz. Harsogva ostromolták a hullámok az Új-Araddal szemközt emelkedő védőgátat. Már egy arasznyira voltak a töltés koronájától és felülről még egyre jött a hír: „Dagad az ár!“ A városi hatóság minden embert kirendelt a gátra. Még éjjel is fáklyafénynél ezerszámra hordta a kirendelt közérő a földet a töltésre. Ám, épp oly gyorsan, mint a töltés, emelkedett az árvíz is. Es kidobolták, hogy ha félreverik a harangokat, akkor a Rácvárosból mindenki meneküljön. Azon az éjszakán nem hunyta be teremtett lélek Aradon a szemét. És reggelre virradva ezerszámra sietett ki Arad népe a Maros partjára, megszemlélni, beáll-e valahára a várva várt apadás. Nem állott be. Az ár egyre dagadt. Emberi erő itt már nem segíthetett. Segítség már csak a könyörületes Istennél volt. Ekkor valaki, nem tudom ki, azt mondta, hogy segítsen hát az Isten. És a Maros partján nyüzsgő embertömegben feltámadt a gondolat: az aradi vallásfelekezetek papjai teljes egyházi díszben jöjjenek ki a fenyegetett töltésre és a végveszedelemben küldjék együtt imáikat az örökkévaló Istenhez, mindnyájunk irgalmas Urához. Egy óra se telt bele és jöttek a papok. A

Guttman Jakab: Link Péter Henrik
(A Nemzeti Múzeum tulajdona)

Guttman Jakab: Görög nő (1850.)
(Guttman Géza gyűjteményéből)

Guttman Jakab: II. József császár
Werke des Bildhauers Jakob Guttman

minorita gvardián, a református tiszteletes, a lutheránus lelkész, a rác és az oláh pópa, a görög-katholikus unitus egyház papja, meg dr. Steinhart, a zsidó hitközség rabbija. Egymáshoz közel, hiveiktől körülvéve, helyezkedtek el a töltésen. És hét vallásnak hét papja küldte egyszerre fohászát az ég felé a Marosnak haragvó zajlása közben. Körülöttük a tömeg elcsukló hangon, zokogva imádkozott velük a veszedelem elmúlásáért. Szepegő, fázó kis fiú, magam is ott állottam Guttman Izsák oldala mellett, didergő kezemmel kapaszkodva erős kezébe és remegő ajakkal a többivel együtt rebegetem az ó-khál zsolozsmát; elcsuklott az én hangom is és könnybe fúlt az én szavam is és gyermekszemem könnyfátyolon keresztül tekintett a haragos felhőktől borított égre és gyerekszívem fohásza félve szállt fel a nagy Istenhez, menekülést könyörögve a fenyegető bajból, amelyet csak irtózva sejtettem...

Csak csoda segíthetett. És megjött a csoda. Nem tudom, mennyi ideig, de mindenesetre órákig tartott a hét vallásfelekezet együttes könyörgése. Kora reggel kezdődött, de mire délre fordult az idő, apadni kezdett az ár. A déli harangszó megváltást hirdetett a veszedelemből. Egy ujjongó örömkialtás hangzott fel ezer ajakról. Az emberek térdreborultak, hálásan tekintettek papjaik felé, s a megváltás boldogsága sugárzott a könnyes szemekből.

Ez az én legmeghatóbb gyermekkori emlékem. Arad népe abban a nagy bajban együvé talált. Amennyire én tudom, azóta is együtt maradt. Szent kapocs fűzi szülővárosom lakosait egymáshoz, az emberszeretetet kapcsa.

Chorin rabbit említettem az imént. Áll-e még a zsidó temetőben az ő emlékkápolnája, fehér márványba vésett képmásával? Merész újítás volt

ez annak idején: Szoborkép egy zsidó temetőben! A magyar zsidóság neológiája talán erre a szoborra tekint vissza, mint az első lépésre, melyet a vágyak világából a valóság birodalma felé tett. De én más vonatkozásban akarok erről a szoborról beszélni. Nem is a szoborról magáról, hanem a művésztől, aki alkotta. Ez a művész Guttman Jakab volt, nekem nagybátyám, édesanyám testvérbátyja, az utolsó aradi zsidóbíró egyik fia. Valamikor egész Európa ismerte és ünnepelte ezt a nevet. Az ötvenes években Bécs, Róma és Páris az ő szobrainak magasztalásától visszhangzott. Hogyan jutott Guttman Izsáknak, az aradi zsidóbírónak, mestersége szerint — még ezt idáig meg sem mondtam — kiérdemült szabómesternek a fia, ilyen európai hírnévhez?

Elmondom a történetet, ahogy apámtól, anyámtól hallottam. Guttman Jakab puskaművesinas volt Aradon síheder korában. Az abszolúturalom ideje volt ez még. Bécsben valami birodalmi iparkiállítást rendezett az abszolút hatalom. Egy napon Rothschild a kiállításon egyet s mást meg nézett, rábukkant egy sárgarézveretű pisztolyra, amelynek a rézlemezére egy mitológiai jelenet, „Diána diadalmenete“ volt rávésve. A Rothschild műértő szeme megakadt a vésés finom rajzán, lendületes vonalaín, gyönyörű kompozícióján. Megveszi a darabot és kérdezősködik a művész felől, aki alkotta. „Guttman Jakab, puskaműveslegény, zsidó vallású, születési és lakóhelye Arad.“

Rothschild levelet küld Aradra s megkérdezi a fiút, nem volna-e kedve Bécsbe jönni s ott szobrászatot tanulni, amihez, úgy látszik, ritka tehetsége van. A költségeit a tanulásának majd viselné ő, be is segitené a császári képzőművészeti akadémiára. Így jutott Guttman Jakab Bécsbe, így tanult ott szobrászművészetet. És már három év

mulva elnyerte a pályázaton a római díjat. Elment hát Rómába, felszerelten a Rothschild ajánlataival. Az ajánlatok hatásosak voltak. A fiatal zsidó szobrásznak kijutott az a szerencse, hogy IX. Pius pápa kihallgatáson fogadta és bemutatatta magának a vázlatait. A kihallgatásnak a művész további fejlődésére nagyjelentőségű következése volt. A pápa megbízta őt, készítené el karrarai márványban a képmását. Többízben űlt IX. Pius modellt a fiatal zsidó szobrásznak. Mialatt a szobor készűlt, nyilvános konzisztóriumot is tartott a katolikus egyház fejedelme. És a konzisztórium termének karzatán hevenyészett űvegfalú páholyban szabad volt az aradi zsidó-bíró fiának a pápa őszentségét mintázni.

A pápa szobra nagy lendűlettel vitte előbbre Guttmann Jakab pályafutását. A szobor nagy dicséretet aratott a sajtóban és Rothschild most már gondoskodott róla, hogy fiatal pártfogoltja Párisban űthesse fel sátorfáját és belekapcsolja magát a Szajna partján a világ művészeti központjába. Párisban csakhamar fényes sikereket aratott. A Faubourg Saint Germain legűnnepeltebb alakjai vele készítették el plasztikai képmásukat. A francia kormány kitűntető megbízást adott neki: megrendelte nála tizenkét márványreliefben a francia forradalom legkiemelkedőbb eseményeinek szobrászati megörökítését. Ugy tudom, e reliefművek nem készűltek el valamenynyien, de hármuk vagy négyűk sokáig volt látható a Luxembourgban.

A hirtelen átmenet az ismeretlenség homályából a dicsőségbe, meg aztán az a lángolóan lelkes buzgóság, amellyel a fiatal művész nekivetette magát a munkának, megörűlték lelki erejét. Párisban akkor volt dicsősége delelőpontján Rachel, a világhírű tragika. És ő lett a Guttmann Jakab tragikuma. A fiatal szobrász halálosan beleszeretett a világhírű művésznőbe. S ez a szerelme lett végzetévé. A lázas munka és a lobogó szenvedély homályba borították elméjét. Megörűlt, s az vált rögeszméjévé, hogy Isten őt szemelte ki annak meggátlására, hogy Rachel ne hagyja el zsidó őseinek a vallását. Akkoriban kelt világkőűtra a nagy színésznő. Az én szegény nagybátyám úgy követte, mint az árnyéka, mindenűvé, elkísérte Londonba, Rómába, Madridba. S mindenűtt rettegve leste, nem keresztelkedett-e már ki az, akit olyan forrón imádott.

Itthon Magyarországon hónapokon át semmit sem hallott felőle a családja. Ekkor nagyatyám kikűldte egy másik fiát, Guttmann Albertet, Párisba, kutatná ki, hová lett Jakab, miért nem érkezik felőle semmi hír. Elborűlt elmével, testileg és lelkileg elzűllve kőborgott Guttmann Jakab a szajna menti Bábelben. Műtermében találta őt testvərbátyja. Szobraít kalapáccsal porrázűzta saját maga. Semmi egyébről nem lehetett vele beszélni, csak Rachelről és arról, hogy hiába volt minden vigyázat, mégis csak kikeresztelkedett.

Az aradi Chorin-szobrot Párisban faragta volt és onnan küldte haza ajándécul szűlővárosa zsidó gyűlekezetének. A mi Nemzeti Műzeumunkban ma is őrzik egyik gyönyűrű szoborportréját. Egy svéd tudós márványbafaragott képmását. Egy másik szoborműve megmaradt Albert nagybátyám birtokában, aki őt Párisban kereste volt fel. A műteremnek egyetlen épen maradt szobra volt. Egy átszelleműlten szép női fej, karrarai márványba vésve. Apám házában sokáig őrizték szegény Guttmann Jakabnak egy saját maga festette olajarcképét. Olyan hatalmas, sudár ember volt, mint az édesapja. Klasszikus metszésű fej, melyből két nagy álmatag szem mélységes tekintete révedezett ki a szemlélő felé; az ajkak körül pedig egy fájdalmas vonás és a homlokon, a magas, domborű, tiszta homlokon a korai halál Kainjegye . . .

Kedves főtiszteletű uram, idáig vagyok az én gyermekkorom zsidó emlékeivel. Szólhatnék még dr. Steinhardt rabbiről, akinek vallastanóráin mi, aradi gimnázisták ámulva és épűlve hallottunk Spinozáról, Kantről, Hegelről, Goetheről, Schillerről, Eötvös Józsefről, Kemény Zsigmondról, Széchenyi Istvánról, csodásan szép, fiatal lelkűket edző és termékenyítő dolgokat. Sohasem fogom elfelejteni ezt a polihisztor papot, ezt a nagy tudóst, aki, mint maga őnézetesen emlegette előttűnk, fiatal korában egyike volt a legelső magyar gyorsíróknak s a pozsonyi országgyűlésen ő stenografálta legelőször a magyar parlamenti szónoklatokat. Szólhatnék még az aradi zsidóiskoláról, ahol az abszolutizmus utolsó esztendejében a kémkedéssel és denunciációkkal nem törűdű lelkes zsidó tanítók (Grűnwald, Seidner, Kohn, Ottenberg) plántálták fiatal lelkeinkbe a magyar ígét és a magyar haza izzó szeretetét.

De ezt máskorra kell hagynom. A világháborű vihara itt zűg az íróasztalom körül és minden percemet lefoglalja a világ szeme előtt dolgozó, felelősségét átérző magyar publicista nehéz és temérdek munkája.

Isten Önnel, kedves főtiszteletű uram. Köszűntse az én nevemben is szűlővárosom jubiláló gyűlekezetét.

SZEMERE KÁLMÁN: SEBES IRAMBAN...

Sebes iramban rohan az élet.

Ki tudja, holnap reánk mi vár?

Álmodó lelkűnk mire felébred,

Merre sodorja, viszi az ár!...

Ma még verőfény ragyog a légben,

Sugárözönben él a virág,

Ki tudja, holnap nem-e a dərben

Borul reá a teli világ!...

KAUFMANN IZIDOR: LEVÉL

Bécs, 1917 febr. 22.

Mélyen tisztelt Uram!

egnagyobb örömmel teszek eleget fel-szólításának, hogy néhány emlék-sort küldjek a „Mult és Jövő“ aradi száma részére. Annál szívesebben teszem ezt, mert híven ragaszkodom szülővárosomhoz, mellyel a kapcsola-tot mindig fenntartottam, melynek fejlődését és fontosabb eseményeit mindig figyelemmel kí-sértem.

Hisz nem is oly rég, hogy szívem vágyá-nak eleget téve — ismételten meglátogattam Aradot és felelevenedtek bennem a kedves em-lékek ifjú koromról, amelyet e városban töltöt-tem el.

És hatalmas erővel lépett tudatomba az a belső kapcsolat, hogy miért lettem festővé és éppen a zsidóság festőjévé.

Vallásos házban, vallásos kör-nyezetben, ahol zsidó tradíciók —, ha nem is éppen szigorúan ortodox hagyományok — éltek, nevelkedtem. Aradon, hol a zsidó elemi iskola tanulója voltam, amely magas szín-vonalon állott és különösen arra törekedett, hogy a szó legjobb ér-telmében való zsidó tudást terjessze.

Talán ismeretes Ön előtt, hogy szüleim hivatalnoknak szántak, de nem léphettem erre a pályára, mert a festészet felé ragadt benső vonzalmam. Végül is egy Mó-zes-fejtanulmányom magára vonta Aczél Péter akkori aradi főispán figyelmét, aki érdeklődni kezdett irántam és lehetővé tette további tanulmányaimat. Így lett belőlem festő! És amennyiben az volt a meggyőződése, hogy minden művész ereje népében gyökere-zik, — a zsidóság festője lett belőlem.

A zsidóság dicsőítése, glorifiká-lása lebegett mindég szemem előtt. Hogy mindazt, ami szép és ne-mes benne, kifejezésre juttassam, hogy szokásait és intézményeit, melyekben annyi áhitat és benső-ség él, másoknak, nem zsidók-nak is hozzáférhetővé tegyem!

Hálával emlékezve vissza első magyar mecénásomra, mindég magyar állampolgár maradtam és visszagondolva a szülői ház kegyeletes szép hagyományaira, zsidóságomat kincsként őriztem.

Szolgáljon ez a pár sor szubjektív visszaemlé-kezésül. Életrajzi adataimat és festői pályám tör-ténetét, azt hiszem, fölösleges megírnom.¹

DÉZNAI VIKTOR: IMAKÖNYVED ...

Aranyszegélyes barna imakönyved,
Ha kinyitod, én drága szentem
S elzárkózol magadba, — tudom,
Ott vagyok én is a lelkedben.

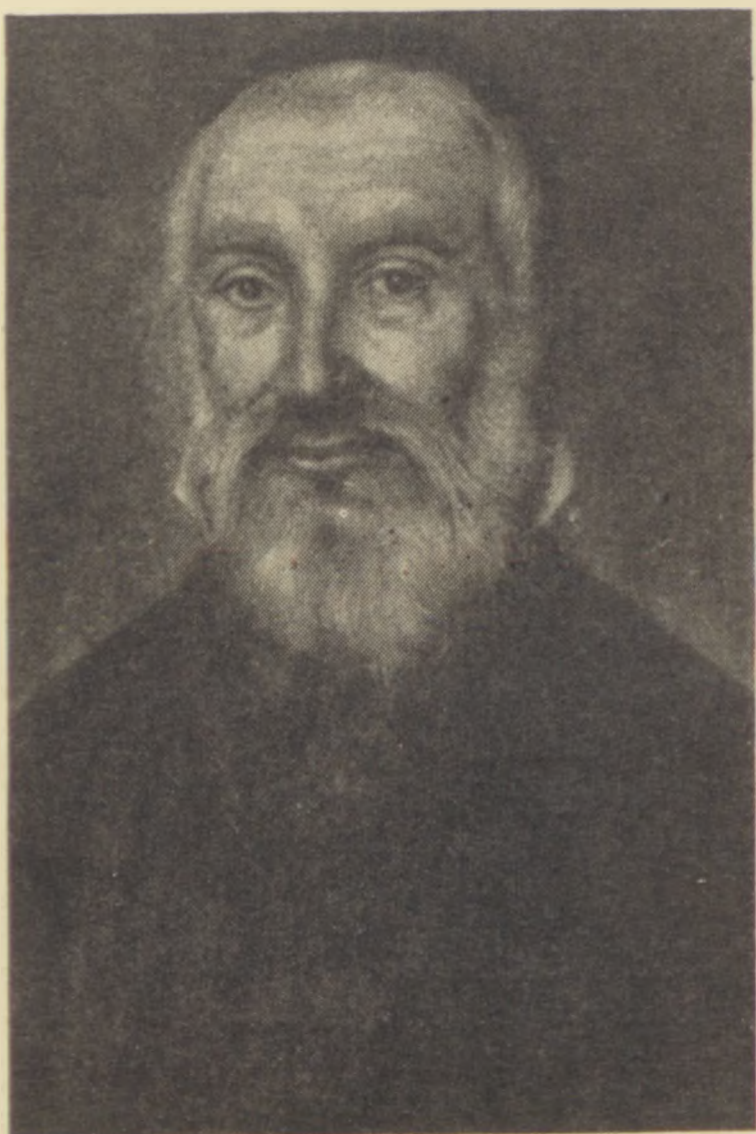
S az én forrongó, szertehulló lelkem
Könnyű imáddal száll az égbe,
A te egyszerű hitednek szárnyán
Ragyogó, kéklő messzeségbe...

¹ Kaufmann Izidor 1853 március 22-én született Ara-don, festői tanulmányait Budapesten kezdte 1875-ben. Innen Bécsbe került, ahol az akadémia, Aigner és Trenk-wald tanítványa lett. Zsidótárgyú festményeivel, melyek közül többet I. Ferenc József, Lichtenstein herceg és kü-lönböző múzeumok vásároltak meg, számos magyar és külföldi nagy állami érmet nyert és világhírré tett szert.

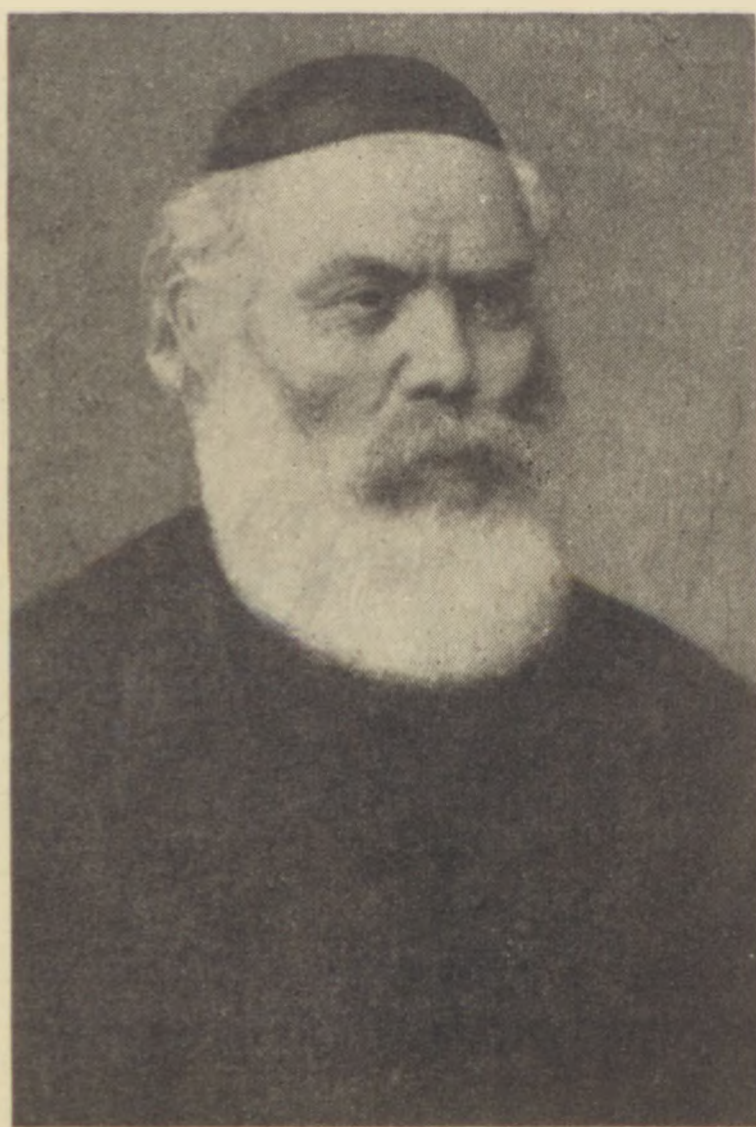

Isidor Kaufmann: Am Sabbat

Kaufmann Izidor: Szombaton

Chorin Áron

Steinhardt Jakab

Dr. Rosenberg Sándor

DR. VÁGVÖLGYI LAJOS: AZ ARADI ZSIDÓSÁG MULTJÁBÓL ÉS JELENÉBŐL

Etévszázada éppen. Világháború folyt akkor is, fél Európa lángban és alig hogy békét kötöttek a tengeri hatalmak, Törökország Velencét támadja, királyunk, akkor: III. Károly, emennek segítségére siet; hazánk keleti határán — mint napjainkban a románok — betörnek a tatárok, délen pedig:

„Prinz Eugenius der edle Ritter wollt dem Kaiser wieder Stadt und Festung Belgrad . . .
rum kriegem

Ott vívták első csatáikat a mostani vérözön elején az aradiak. De sokszor is halljuk e nótát most, mikor a katonazene vonathoz kíséri a harctérre induló marsokat. Amott azután más zene járja, hatalmasabb zengésű, mint aminőt valaha, akárcsak Wagner is álmodhatott. Százával küzdenek a frontokon a közel nyolcezer lélekszámú hitközség ifjai és igen sok közöttük a családfenntartó. Helytállnak magukért. Közül haza-hazatérnek sebekkel, kitüntetésekkel, vitézségük jeleivel. Körülbelül ötvenen pedig, fájdalom, örökre ottmaradtak a becsület mezején.

De ennek a szomorúsággal, dicsőséggel teljes fejezetnek majd csak máskor ejtjük sorát.

Akkor, kétszáz esztendővel ezelőtt, még nem igen lakták hitfeleink e várost. Sok valószínűség amellet szól, hogy az első letelepülők Elias Izsák és Márkus Mayer lehettek, akiknek 1717 május első napján ad védlevelet, házi és udvari zsidaiul fogadván őket, Cosa István báró altábornagy, az aradi várnak akkori parancsnoka; kiköti azonban, családjukon kívül más hébereket ne hozzanak magukkal. Temetők legrégibb sírköve ketjük közül az egyiké: Elias Izsáké.

Mint gyarapodott, erősödött idők multán a község, mint vált úttörővé a felvilágosodás, a haladás mesgyéjén és mint vívja ki helyét más vonatkozásban is az ország első községei sorában, azt egy készülő monográfia lesz hivatott részletesen feltárni. De a Mult és Jövő nemesen impulzív szerkesztőjének szíves jóvoltából a nekünk nevezetes fordulón ez előkelő helyen is megkísérlem futóképet körvonalozni egy-egy közérdeklődésre méltó momentumnak, melynél jóleső érzéssel állunk meg most mi aradiak.

Számos más rendelkezésre álló adat mellett főleg Steinhardt Jakab főrabbi rövid, értékes munkáját követem, mely tudós barátjának, néhai Lakatos Ottó, a minorita-rend itt székelő tartományi főnökének a város történetét tárgyaló művében jelent meg; nem keveset köszönünk Rosenberg Lipót, hat évtizeden át volt főjegyzőnk egyes kiadványainak is és kézíratos hagyatékának.

RABBIK.

Kezdjük dicső emlékü nagy lelkipásztoraikon, kik jelleget adtak a községnek és nevezetessé tettek (— hírhedtté? — legyen úgy) az aradi „khilét”. Két évszázaddal ezelőtt szomorú korszakot él a zsidóság világszerte; a külső elnyomás mellett a szellemi visszaesés képét mutatja. Kezdetben gyülekezetünk lelkivilága sem különb. A külső helyzetről nem is szólván: a kormány 1725-ben szigorúan tiltja a zsidók befogadását, mégis 1741-ben már jócskán lehettek, 1¹/₄ lovas felszerelését ajánlják fel a vármegyének, amelyhez sűrűn fordulnak segítséget kérő panasszal a város zaklatásai ellen. S fizetnek a vármegyének járó rendes porción felül adót a városnak, adót az aradi uradalomnak „oltalomért” a polgárság bántalmazásá-

val szemben, toleranciális taksát, évi 85, majd 272 forintot, emellett egyedüli túrt foglalkozásuk a pálinkafőzés, még egyleteik működését, a chewráét, az olvasókört is betiltják nekik. Mindezek a dolgok körülbelül teljesen egyeznek más községek sorsával. Első lelki vezéreik pedig: R. Jochanan, R. Broda Löb, R. Szemnitz Hirsch szigorúan a régi tradíciók, a ghetto világának szellemében irányítják. De akkor ez utóbbi vonatkozásban igen nagy fordulat áll be, mely nemcsak hogy Aradot kiemeli a szürkeségből, de csakhamar forrongásba hozza az egész ország zsidóságát és megadja a hitélet reformjának első hatalmas lökéseit.

E nagy változást *Chorin* Aron fellépése idézi elő. Morvaországból származott hozzánk. Weisskirchenben született 1766-ban. A híres prágai rabbinak, Landau Ezekielnak tanítványa. Huszonhároméves ifjú volt, amikor az egyébként még igen csekély lélekszámú aradi hitközség megválasztja főabbijául, mely akkor még nem volt üres cím. Az aradi rabbi abban az időben egyben Arad és Torontál vármegyék zsidóságának főabbija. Csak a stalluma nem állt a nagy méltósághoz megfelelő arányban. Heti négy rajnai forint. Be is látták ezt községe előljárói, rövid egyévi hivataloskodás után felemelték — ötre! Ma mégis

Dr. Rosenberg Sándor síremléke az aradi zsidó temetőben
Grabmäler der Rabbiner Steinhardt und Rosenberg in Arad

Steinhardt Jakab síremléke az aradi zsidó temetőben

egy egész utca az övé, az, amely kétoldalt körülveszi a templomot, vagy helyesebben a község székházát. A templom ennek belsejében van elhelyezve. Nem volt szabad régente úgy építeni a zsidó templomot, hogy az kívül meg is lássék. Ha jól tudjuk, rabbik közül rajta kívül csak a halhatatlan Majmuni Mózesről és a dicső emlékű Löw Lipótról neveztek el egy-egy utcát. Az utóbbi dr. Weil álnéven egész könyvet szentelt *Chorin* életrajzának, küzdelmeinek. Nem csekélyebb tekintély, mint éppen ő, mondja róla, hogy *Chorin* volt és és maradt egy emberöltőn át Magyarország legműveltebb rabbija. A széles látókör és lelkes akarat, a küzdelmekről vissza nem riadó szilárd jellem predesztinálták arra a szerepre, mely életének sok keserűséget, de fényt is hozott nevének. Feltette jellemzőnek találjuk reá, amit egyik ma is élő unokájától, egy ősz matrónától hallottunk, aki ifjúkori emlékek után érdeklődő kérdésünkre többek között felemlíté:

— Nagyapa nagyon szeretett minket, körülötte nyüzsgő gyermeksereget. Zsebei mindig telve voltak cukorkákkal, de azokat úgy osztogatta közöttünk, hogy rendszerint előbb egy dolgozószobája falán függő kép mögé nyult, mintha onnan szedné elő. Mondotta is, jóságos mosollyal rámutatva, hogy: „ez a bácsi küldi“.

— Kinek a képe volt? — kérdém.

— Mendelssohn Mózesé.

Az első nagy emóciót, melynek hullámverései a külföldre is eljutottak, avval idézte elő, hogy megengedhetőnek jelentette ki a kecsge evését, melynek rabbitársai szerint nincsenek, szerinte vannak pikkelyei, ha másminők is, mint más halaknak. Eretneknek kiáltották ki érte a konzervatívok és üldözni kezdték. Chorin nem bocsátkozik személyeskedő vitákba, de sorra írja tudós könyveit, amelyeknek mindegyikében tudományosan érvel régi elfogultságok ellen és szószólója azoknak a reformoknak, amelyek tartalom nélküli alakításokkal szakítva a változó életviszonyoknak szükségszerű követeléseivel vetnek számot. Itt-ott túlmerész újítást is proponál, legtöbbször azonban a kabbala babonáját ostromolja, a vallásos kultusz szepítését célozza, az orgonát, a karéneket, az imarend revízióját propagálja és a vallás lényegére: az erkölcsre utal. Ilyen művei, amelyek héber és német nyelven jelentek meg: Imre Noam, Sirjon Kassim, Emek Haschavéh, Cír Neemon, Iggeret Elaszaf, Jeled Zekkunim, Kettő kéziratban maradt. Ellenfelei nem szűnnek őt istenkáromlónak, vallásrontónak kikiáltani és nem nyugodnak, míg ellene nem zúdítták saját községe nagy részét is, melylyel megállapodik abban, hogy elfogadja az óbudai rabbiszek felhívását, megjelenik az ott ítéltre egybegyűlő kartársai előtt, hogy meghallgassa az ellene emelt vádak és igazolja magát. Csakugyan 1805 őszén felmegyen Óbudára. Az inkvizíció két napig tartott. A hosszú vitának az volt a vége, hogy meggyalázó büntetésül — szakálla levágására ítélték, amit a hosszú ollóval készen álló óbudai egyházi nyomban végre is akart hajtani. Az ítélőszék udvarán szidalmazók sorfala — Aradon pedig egy csoport várta, mely a fő-rabbi fizetésének leszállítását követeli. A felfolyamodó lelkipásztor kérvényére a helytartótanács megsemmisítette az óbudai ítéletet. Aradon a jobbak többsége győzött, mely megértette és kitarított mellette. Hisz ott ismerhették meg legjobban szándékait és azok tisztaságát. A templom, melyről alább szólunk, mintaképül szolgált még a messze külföldnek is; a badeni kormány, a boroszlói hitközség hozzáfordulnak tanácsért reformkérdésekben és hol ma az országban modern, az íhle-tet szolgáló és a finomultabb ízlést kielégítő formák között folyik ez istentisztelet és talán kevesebb a „piut“, de irodalmi nyelven hirdetik az Igét és lépést tartanak a korszellemmel, az közvetve-közvetlen az ő hatása.

Chorin kiváló iskolát teremtett Aradon, amelyben kezdettől fogva kötelezővé tette a magyar nyelv tanítását; az iskolát idővel reáltanodává fejleszti. Elsőül ő fárad azon is, hogy a zsidóság abbahagyja régi dísztelen foglalkozásait, amelyekre az elnyomás rákényszerítette volt s kézművességet tanuljon. Hatása alatt 1831-ben már nincs Aradon egyetlen zsidó sem, de nyolcvan van a kézművesek.

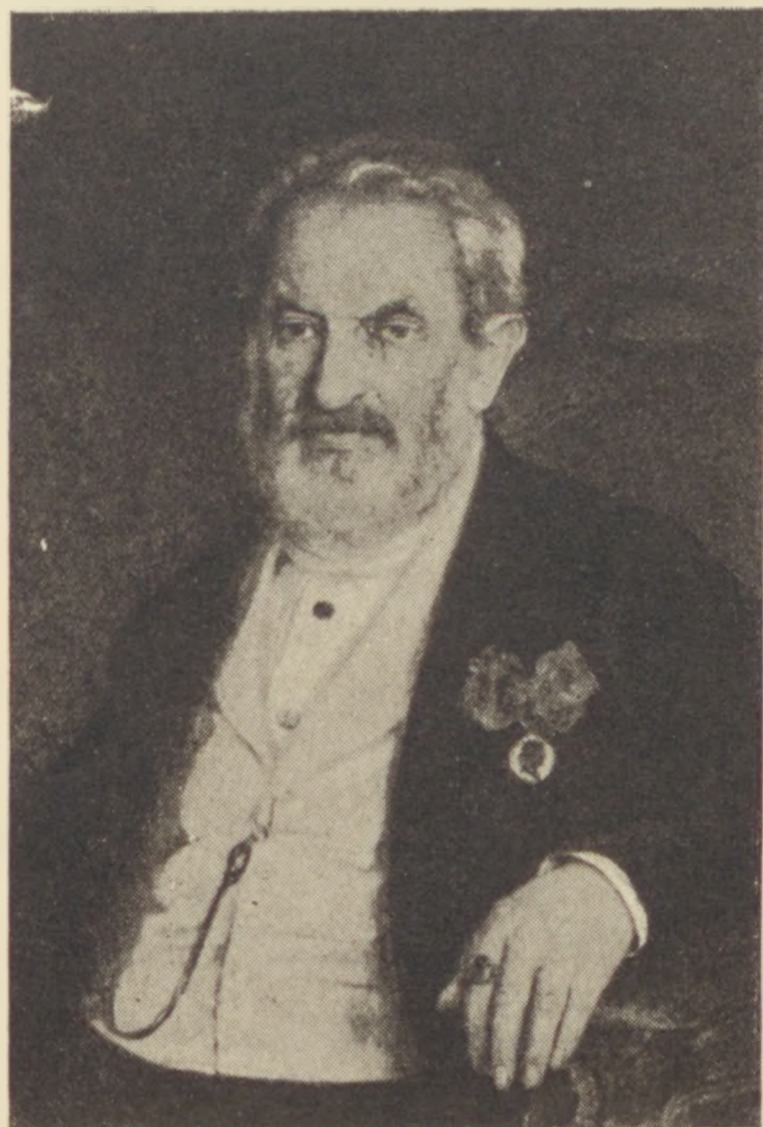
Ezen és más hazafias magatartásáért a hatóság, a keresztény társadalom is nagyon megbecsüli. Amikor 1797-ben, kétszáz iskolásgyermektől körülvéve, a törával kezében, ékes beszéddel fogadja a városba érkező József nádort, egykori krónikás szerint „a nép kissé megmosolyogta“, miként hord egy zsidó kecskeszarvat fején és kőringyál után a Mózes sok gyermeke, az úri körökben azonban egyre több rokonszenvet ébreszt.

A nádor hitvese, Mária Dorottya főhercegnő, Württembergi Lajos herceg leánya — buzgó protestáns hölgy, ki az ótestamentumot eredeti nyelven óhajta megismerni — gyakrabban hivatja Pozsonyba, sokszor elbeszélget vele.

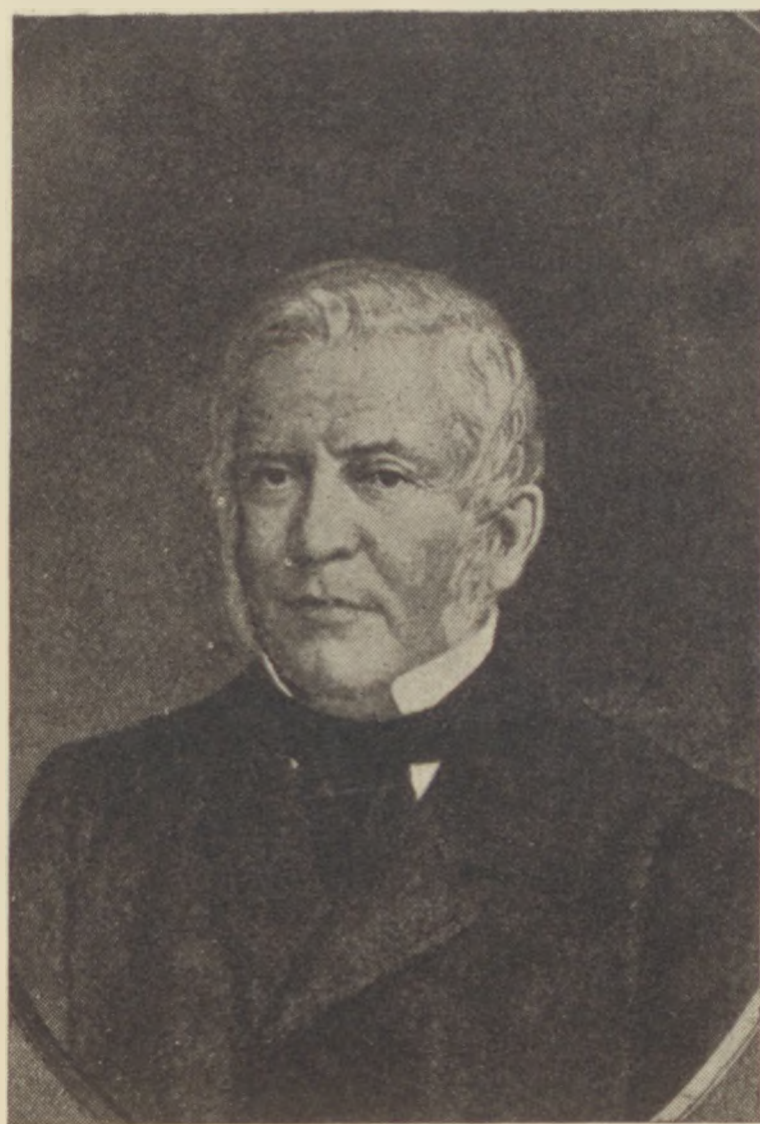
A bátor, nagyszellemű embernek sírjára, 1844-ben bekövetkezett halála után, mausoleumot, benne mellszobrot emelt a községnek hálája. A szobor Guttmann Jakabtól, attól a szobrásztól való, akiről a legfényesebb toll emlékezik meg e füzet elején. De még egy mellszobrot készített róla az aradi gyülekezet. Ezt Chorinnak dédunokája, Aradi Zsigmond alkotta. A szobor Pulszky óhajára a Nemzeti Múzeumba került: hirdesse ott is az ízig-vérig magyarra lett és a magyar zsidóság nagy előharcosaként működött rabbi dicsőségét.

A Chorin Aron sírján álló mellszobrot nagy utódja avatta fel: Steinhardt Jakab, a magyar zsidóságnak Deák Ference, kire már az 1843-iki országgyűlésen irányult a közfigyelem, ahol a még latin nyelven elhangzó beszédekről naponta nap ékes magyar nyelven írt tudósításai rendkívüli csodálatot keltettek. Ha lehet tökéletes emberről beszélni, ő az volt. Átható szelleme felölelt majd minden tudományágat. A klasszikus nyelvek, a világirodalom, műtörténet, filozófia, história és természettudományok, a római jog, a zene elmélete, mindezek benne oly művelőre találtak, hogy Trefort, ki zsidó ügyekben sokat tárgyalt vele és közelebbről megismerhette, túlzás nélkül teheté, hogy a nagy polihisztor Brassayhoz hasonlította. Amellett maga volt a megszemélyesedett szerénység, ki maga egész könyvtárt írhatott volna össze, de inkább csak örökké búvárkodott. A talmudhoz írt methodológiája töredékesen kéziratban maradt. Mégis vannak nagy művei. Más természetűek. A kormány és a zsidóság vezető körei a felekezet nagy kérdéseiben mit sem tettek megkérdése, bölcs tanácsa nélkül. A Chorin hatása alatt fejlődésnek indult magyar zsidóság két alkotása: a kongresszus határozatai és rabbiszeminárium az ő nevével és egyéniségével forrtak össze. A nagy szervezőgyűlésen, hol hónapokig a legélesebb pártellentétek nehezítették meg, jórészt gátolták is üdvös, komoly, nagy tervek keresztülvitelét, vezérszerepet vitt.

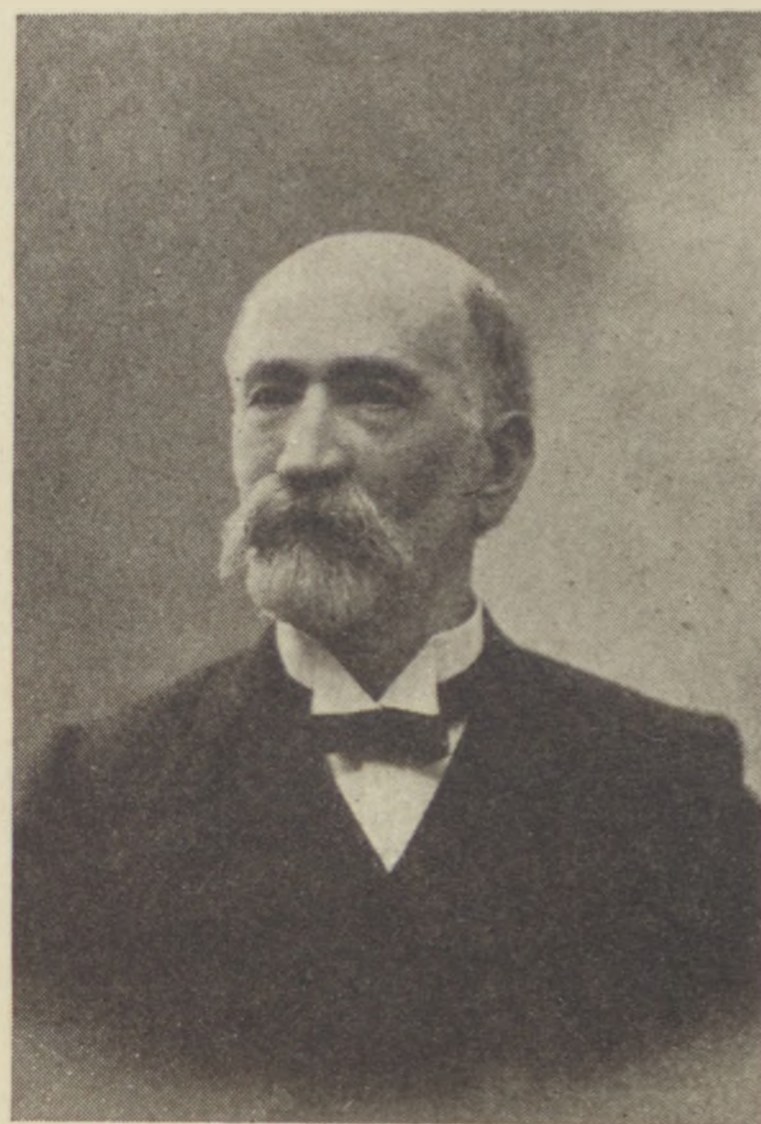
Az 1877-ben megnyílt, tehát most éppen negyvenéves rabbiképző intézet szervezetének kidolgozására kiküldött hármass bizottság élére pedig

Hirschl Mózes

Deutsch Ignác
Az aradi hitközség volt elnökei

Bing Vilmos

szintén ő került a kormány megbízásából és ebből a jelentős munkából is neki jutott az oroszánrészt. Sok évtizedes áldásos tevékenység után 1885-ben költözött el az élők sorából. Halála egész Izrael vesztesége volt, de a legnagyobb gyász a községeit illette, mely büszkeséggel, hálával, csodáló tisztelettel őrzi emlékét annak, ki neki hírnevet szerzett kifelé, a községet magát pedig nemesen fejlesztette.

Harmadikuk is egy európai hírnevet szerzett férfiú kerül az aradi rabbiszékbe, a vallási modernségnek meggyőződéses, magason szárnyaló lelkű harcosa, dr. Rosenberg Sándor. Makón született, mint Steinhardt, kinek fivére, Márk, volt az ő tanítója. Első községe Nagyvárad, hol, miként Steinhardt Aradon 1845-ben, ő honosítja meg a magyar hitszónoklatot, a magyar hitoktatást. Deák Ferenc halálakor őt hívja meg a kaposvári hitközség, hogy a gyászünnepélyen emlékbeszédet mondjon. Az elragadtatás, melyet kelt, el sem is bocsátja többé. Kaposvár lön második működési tere, hol erős küzdelmet folytat az antiszemitizmus ellen. Volt, hogy nyílt piacra népgyűlést hívott egybe és ott szedte széjjel a zsidóság ellen emelt vádakat. Amikor onnan Aradra költözik, hogy Steinhardt örökébe lépjen, ottani ellenfelei a lapokban figyelemztetik az aradi keresztényeket, hogy „vigyázzanak erre a zsidó rabbira, mert ő a világuralomra tör”. Emlékeztetes, hogy az egyházpolitikai törvények életbeléptetésekor a vegyesházasságok kérdésében elfoglalt álláspontjával magára vonta a legsúlyosabb támadásokat. De a hozzá közelállók tudják, hogy igazságaiban, tévedéseiben örökké eszményi lelkületű, csupaszív ember volt, kit híveinek ezrei rajongva szerettek.

1909 nyarán kísértük messze földön megnyilatkozó mélységes részvét mellett örök nyugovóra.

ELNÖKÖK, ELŐLJÁRÓK, FILANTROPOK ÉS INTÉZMÉNYEK.

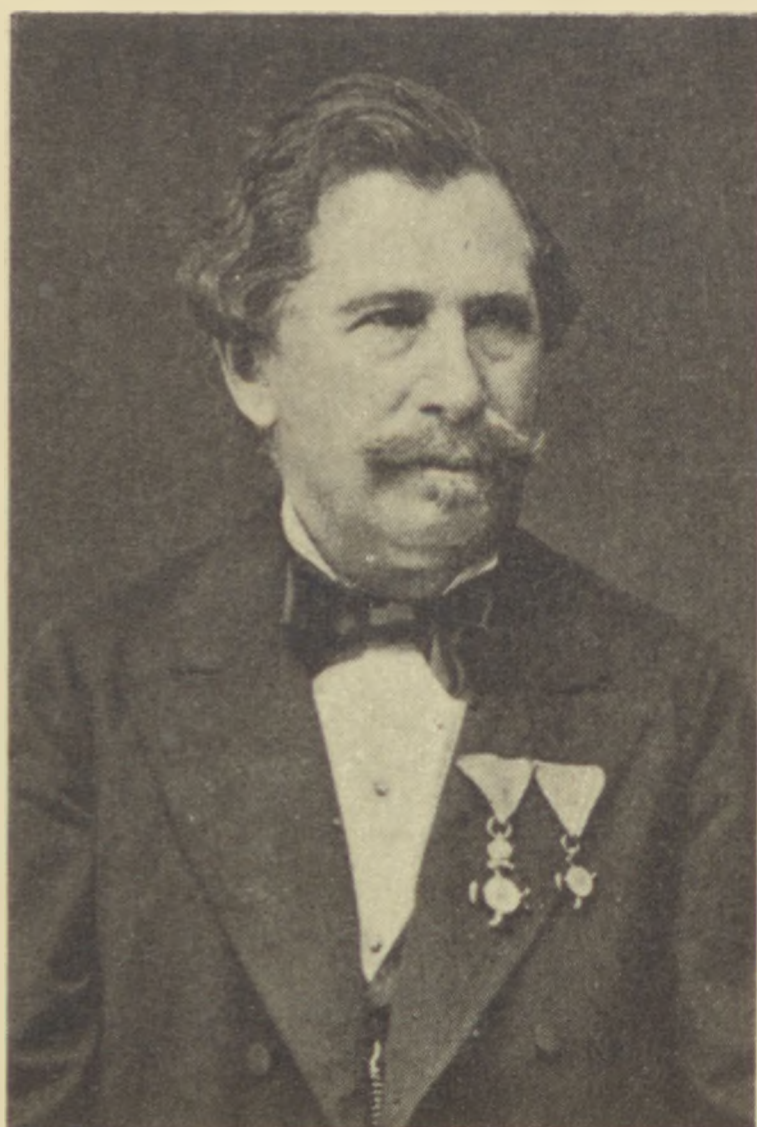
Hogy ilyen egyházi vezérek és, akikről velük egy sorban kell megemlékezni, valóban gondviselészerűen, lelkeségre, súlyra, áldozatkésziségre, felvilágosodottságra egyképen kimagasló, hivatott világi vezetők, hitközségi elnökök, előljárók, jötevők karöltött munkája egész sorozatát teremtette a község díszére való intézményeknek, azt mindenki természetesen fogja találni. Nem szólván élő emberekről és csak a legkiemelkedőbbeket említve: *Hirschl Mózes*, *Epstein Lipót*, *Deutsch Ignác* (a báró Hatvany-Deutsch-ház alapítója), *Wallfisch Pál*, *Hirschmann József*, *Bing Vilmos*, *Deutsch Bernát*, báró *Hatvany-Deutsch József* és *Bernát*, *Haas Béla*, *Spitzer Ignác*, báró *Véguvári Neuman-Fürst Mária* olyan nevek, amelyeknek mindegyike minden tiszteletre méltó. Alkotásaik most is virulnak és kézzelfogható tanuságtételei az aradi zsidó szívek meleg lüktetésének.

Első templomunk a Rácvárosban állt. Telkét egy Nahuma nevű asszony ajándékozta 1759-ben. A mostani zsinagóga építésének (1828-ben indult meg, 1832-ben készültek el vele) nagy sora van. A hatóság óriási nehézségeket támasztott, Hirschl Mózes elnöknek majd hogy az életébe került, neki támadtak ott a helyszínen, a lélekjelenléte mentette meg.

Iskolánk, kezdetben főelemi fiúintézet, csakhamar reáltanodává fejlődik, 1885 óta pedig négy fiú- és négy leány-elemi osztályból áll. Nyolc tanerő végzi benne az oktatást. Az intézet hírnevét ritka nagyműveltségű, széles körökben ma is feledhetetlen tanítók állapították meg. Skreinka Lázár, az intézet szeniora, Jeiteles Leó, Schütz Vilmos, Ottenberg Vilmos, Grünwald Lipót, Pfefferkorn Abrahám igazi tudósok voltak a szó-

Deutsch Bernát volt hitk. elnök

Hirschmann József volt hitk. elnök

Dr. Nemess Zsigmond jelenlegi hitk. elnök

nak komoly értelmében. Emlékük ritka mély nyomokat hagyott.

Már a XVIII. században volt a Chewra Kadischának kórháza. A jelenlegi, hat kórteremmel, amelyben évente 100—120 beteget ápolnak, 1840-ben épült. Dr. Robiczek Mór és Schuster Illés orvosok sok érdemet szereztek körülötte.

Deutsch Ignác, volt elnök, családi alapítványkép *fiúárvaházzal* gazdagította a hitközséget. Az intézet ma is a Hatvany-család támogatását élvezi. Néhány éve a báró Neuman-ház áldozatkészségéből újabb szárnyal is megnagyobbodott.

Ez intézménynek mintegy kiegészítésül újabban kétemeletes palotát építtetett Fischer Eliza nagy *leányárvaháznak*, mely végrendeletileg a község tulajdonába és kezelésébe fog átmenni. Ma ez épület még nem szolgálja e rendeltetését. A háború kezdete óta hadikórház.

A nőegylet vezeti a naponta sok száz személyt befogadó *népkonyhát*, hol a hölgybizottság tagjai felváltva teljesítik nemes tisztjuket. Az intézmény báró Neuman-Fürst Mária nemes alapítványa.

Legújabban egy minden kényelemmel ellátott modernül berendezett *Öregek Otthona* is létesült, agg férfiak és nők ellátására, kik ott élethosszigan menedéket találnak. Spitzer Ignác és Haas Béla fennkölt alapításai.

Mindez intézményeknek áldásos működéséről, a szellemtől, mely azokat átlengi, a körülöttük megnyilatkozó vállvetett szeretetteljes buzgalomról és áldozatkészségről csak az szerezhethet teljes képet, ki szemmel is látja.

EGYLETEK.

Emellett a közcélú, jótékony egyleteknek is egész serege szolgálja a közjót, az igaz zsidó szel-

lemet és szerez becsületet a felekezetnek. A magánál a hitközségnél is régibb *Chewra Kadíscha* mint másutt, nemcsak a halottak iránti kegyeletet öleli fel, de vagyont áldoz a szegények havi segélyezésére. Mai elnöke Pick Ernő. Alelnök Glück Dezső. A múltban kiváltak: Herz József, Lustig Zsigmond és Mór, Elías Simon, Schwarz Zsigmond, Hecht Manó, Deutsch Bernát, dr. Fleischer Sámuel és Weisz Dávid elnökök, előjárók.

1841-ben alakult az *Izraelita Jótékony Nőegylet*, amely a népkonyha fenntartásán kívül leánygyermek téli felruházásának szép feladatát teljesíti és számos szegény asszonyt, özvegyet támogat havonta. Jelenleg Éles Árminné alelnök és Leopold Zsigmond vezetik.

A „*Jótékony Egyesület*“ 1830 óta áll fenn. Herz József és Blau Henrik alapították. Ez egylet voltaképp két korábbinak egybeolvadásából áll. Volt a régi időben egy „ifjakat a tudományok és művészetek elsajátításában segélyező“ és egy kézművesifjakat támogató egylet. A jelenlegi ennek megfelelőleg ifjú tanulókat ruház fel télen és főleg az iparosokat támogatja hatályosan Hegyi Albert elnök, Tenner József alelnök vezetése alatt.

Éppen a napokban ülte meg ünnepiesen áldásos működése ötvenedik évfordulóját az 1867-ben alakult „*Aradi Izraelita Kiházasító-Egylet*“, mely tekintélyes vagyona, alapítványok kamatait évente több szegény, férjhezmenő leány között osztja szét hozományul. Közel két évtized óta elnöke Kohn S. N.

1869-ben az *Első Aradi Betegsegélyező és Temetkezési Egylet* növelte a jótékony egyesülések számát. Ezt Klein Adolf teremtette meg. Mostani elnöke harminc évet meghaladó idő óta ugyancsak Kohn S. N.

És működnek községünkben az *Országos Izraelita Patronázs-Egylet* fiókjai, melynek gondjait Deutsch Andor viseli; a *palesztinai zsidók* nyomorának támogatására az országos bizottság kiküldöttjei; a munka javát Halpern Miksa végzi.

S ha végezetül is említjük, korántsem az utolsó hely illeti a *Gemilut-Cheszed-egylet*, amely dr. Rosenberg Sándor főrabbi halála után kegyeletből a sugárzó lelkű embernek nevét vette fel. A betegágyas asszonyokat és ezek újszülötteit részesíti segélyben. Elnöke: Klein Ignác.

Említsük-e még, hogy Spitzer Ignác hagyatékából egy új modern nagy kórházat is kapunk, mihelyt az idő építésre enged gondolnunk, s hogy ugyancsak e férfiú végrendelkezése szerint a hitközség évente négy Aradon maturált ifjúnak és két leánynak 500—500 koronás ösztöndíjat ad? Ilyen és hasonló, más célú alapítvány több van. Emellett, amint nem meglepő, a község tagjai résztvesznek messze-messze a számarányon felül a társadalom minden jótékony akciójában és tesznek alapítványokat a városnál is, ilyenek például a Löffler Jakab-, a b. Neuman-, Kaufmann Jakabné-, Brasch Simon-féle stipendiumok. Egyetlen dicsérő szót sem szabad ejtenünk, ha nem akarunk a jóízlés ellen vétetni, de ideiktatjuk egy nem csekélyebb embernek és tapasztalatra is ugyancsak nagyon mérvadó férfiúnak szavát, mint amilyen *Cremieux* Adolf, III. Napoleon igazságügyminisztere, ki az A. I. U. nevében az aradi községhez intézett levelében 1870 jún. 7-én többek között azt írja: „Il (le Comité Central) sait depuis longtemps que la Communauté d'Arad est toujours une de premières à s'associer à toutes les oeuvres généreuses, et elle vient de lui en donner une nouvelle preuve“.

Ez a mi egyik nemesi levelünk.

Jüdische Waisenhäuser in Arad

Aradi zsidó fiúárvaház

Aradi zsidó leányárvaház. (Fischer Eliz alapítványa)

1848/9-ES SZABADSÁGHARCI EMLÉKEK.

Mert van más természetű is: ezt *General Schlick* állította ki akaratlan a tizenhárom vértanu városa hazafias zsidóságának, melynek a szabadságharc dicső küzdelmeiben való részvételét — 1848 jom-kippur napján riasztotta fel az első ágyugolyó a templomban ájtatoskodó hívőket — bármennyire is csábít e szép fejezet, szintén csak halványan érinthetjük itt most. Szólhatnánk *Steinhardt* főrabbi buzdító beszédeiről, amelyekért egyes delatorok besúgásai folytán sok zaklatás érte, *Jeiteles* Leó, a zsidó hitközség jeles tanítójának akkor megindított „Patriot“ című lapjáról, amelyért szerkesztője várfogságot kap (*Benicky* Lajossal kerül egy zárkába), ahonnan később, hogy tifuszba esett, *Thun* gróf parancsnok csak nagynehezen, az egész hitközség jótállása ellenében bocsátja ki; a nemzetőrséghez sereglő ifjainkról; a támogatásról, melyben a hitközség a honvédséget részesítette, de álljon itt csak a következő két eset. A világosi fegyverletétel után, 1849 aug. 14-én a diadalittas osztrák seregek élén Új-Aradon terem *Schlick* tábornok és maga elé idézi a zsidó hitközség elöljáróságát. Tudtul adja nekik, hogy pontos értesülései vannak arról, miszerint a zsi-

Asztalos Sándor-utca, az 1849 február 8-iki utcai harc színhelye.
A tornyos házban van belül a zsidó templom
Die Asztalos Sándorgasse in Arad

dók támogatták a felkelő magyar seregeket, honvédeket rejtegettek házaikban és a magukat önként megadni akarókat erőszakkal megakadályozták abban, hogy az újaradi parancsnokságnál jelentkezzenek. Ezért büntetésül harmincezer forint hadisarcra ítéli őket, amely összeget három napon belül annál is inkább fizessenek le, még pedig ezüstben, mert különben szabad fosztogatást engedélyez a zsidók között a katonaságnak. Irtózatossá volt ez akkor; még ha Kossuth-bankókban rohatták volna le! A hitközség elnöke, Steinitzer Farkas, még azon éjjel közgyűlést hívott egybe, melyen közölte a megrémült községgel a rettenetes parancsot. És megindult még ugyanazon éjszaka a gyűjtés. Wallfisch Pál érdeme

Jüdische Schule in Arad

Zsidó iskola Aradon

volt, hogy már alig 24 óra alatt 10.000 forint gyűlt egybe. Ezt némi haladék ellenében ideiglenesen el is fogadták tőlük.

Nem dicső részlet, hogy ezekbe a napokba esik Aradon számos család hirtelen kikeresztelkedése, akik így menekültek a kontribúció elől, minthogy a sarc kifejezetten a zsidóságot akarta sújtani. Az illetén való megváltás módját maga — az elnök is választotta, akinek helyébe nyomban a lelkes Wallfisch Pál lépett (fiai is, Ármin és dr. Tolnai János mindhalálig legjobbjaink közé tartoztak).

A szabadságharc legemlékezetesebb napjainak egyike Aradon az 1849 febr. 8-iki utcai harc. Ott folyt le a mai Asztalos Sándor-utcában (akkor: Szép-utca); azon a képünkön láthatja olvasónk az utcát, amelynek végében a templom, illetve a székház fatornyos épülete látszik. Azon a napon vesztette életét Rosenberg Károly, a hitközség főjegyzője, kit a szerbek megkérdezvén, zsidó-e, igenlő feleletére nyomban leterítették. A honvédek szuronysegezve vetették magukat az előretörőkre. Erős küzdelem fejlődött ki, mely Asztalos Sándor őrnagy vitéz katonáinak nagy diadalával végződött. De ehhez a diadalhoz hozzásegítette őket az is, hogy egy zsidó pincér — neve nem maradt ránk — lelőtte lováról Joanovics őrnagyot. Amint ennek csapatai látták, hogy vezérük összerogy, fejvesztett futamodásban kerestek menekülést.

Még korábban kellett volna felemlítenünk, hogy amikor 1848-ban a császáriak Arad birtokába akarnak jutni és Máriássy Újarad határán helyezkedik el seregével, két honvéd, egyik: Chorin Samu, a csálai hídfő erődítményéből két ágyújával az ellenség 10 ágyúját némitja el és vagy hússzor szorítják vissza a hídra rohanó ellenséget és így teszik lehetővé, hogy Máriássy visszavonulni kényszerülő serege átkelhessen a tulsó oldalra (l. Márki: Arad város és vármegye monogr. 569. l.). Nemzetőr volt többek között Lustig Adolf, a Chewra Kadischa elnöke. Főhadnagyi rangig vitte a csak néhány éve elhunyt ősz honvéd May Soma, az egész város kedvelt May bácsija. Itt említjük meg, hogy abban a lelkes mozgalomban, mely Kossuth Lajosnak a vértanuk városában hatalmas szobrot emelt, az eszme buzgó propagálójának, Schwarz Zsigának neve emelkedik ki. A negyvennyolcas honvédeink sírján „a gyászoló Aradot” jelképező szoborművet Chorin unokája, Aradi Zsigmond alkotta.

TUDÓSOK, ÍRÓK, MŰVÉSZEK.

A korszellemmel való haladás törekvése a valóságos életben, a kimeríthetetlen zsidó szív melegen megnyilatkozása humánus intézmények megteremtésében és a jótevésben, az izzó hazafiság még nem adja teljes karakterét az aradi zsidóságnak. Társadalmi, gazdasági szempontból e sorokkal párhuzamos cikkek méltatják.

Tudomány, irodalom, művészet tekintetében is igaz kultúrtényezője a város kulturális életének a művelt aradi zsidóság, mely nem egy oly kiváló nagy embert adott a világnak, akiknek neve a messze külföldön is visszhangzik. Nem szólunk itt újabban *Chorin* Aron vallástudományi műveiről, *Steinhardt* és *Rosenberg* hatásáról, — csak *Chorin*ről megemlíthetjük itt azt az érdekességet, hogy több *Szelichát* szerzett Adar 7-ére. Ő az egyedüli *Szelichot*-szerző Magyarországon. S hogy mint indultak Aradról világgá, mely érzések fűzik ma is szülővárosukhoz, maguk írják meg a *Mult és Jövőben: Chorin* Ferenc főrend, a főrabbi unokája, *Vészi* József, a *Pester Lloyd* főszerkesztője, *Gál* Gyula, legnagyobb színművészeink egyike, *Kaufmann* Izidor, a világhírű festő, kinek minden képe a zsidóságot glorifikálja. Mennyi zsidó érzés aradi származású festőben! *Kaufmann* legelső képe, a *Mózes-fej*, melyről levelében megemlékezik, dr. *Groszmann* Jakab aradi orvos tulajdonában van, kinek azt az ifjú művész hajdan figyelme és hála jeleül szánta, súlyos bajból fölépült édesanyja egészségének helyreállta öröme. Három fia közül az egyik szintén kiváló festő: *Fülöp*, most hivatalból harctéri festő; a másik, *Ede*, előkelő német lapok tárcaírója. Említve voltak már *Guttmann* Jakab (lásd *Vészi* József

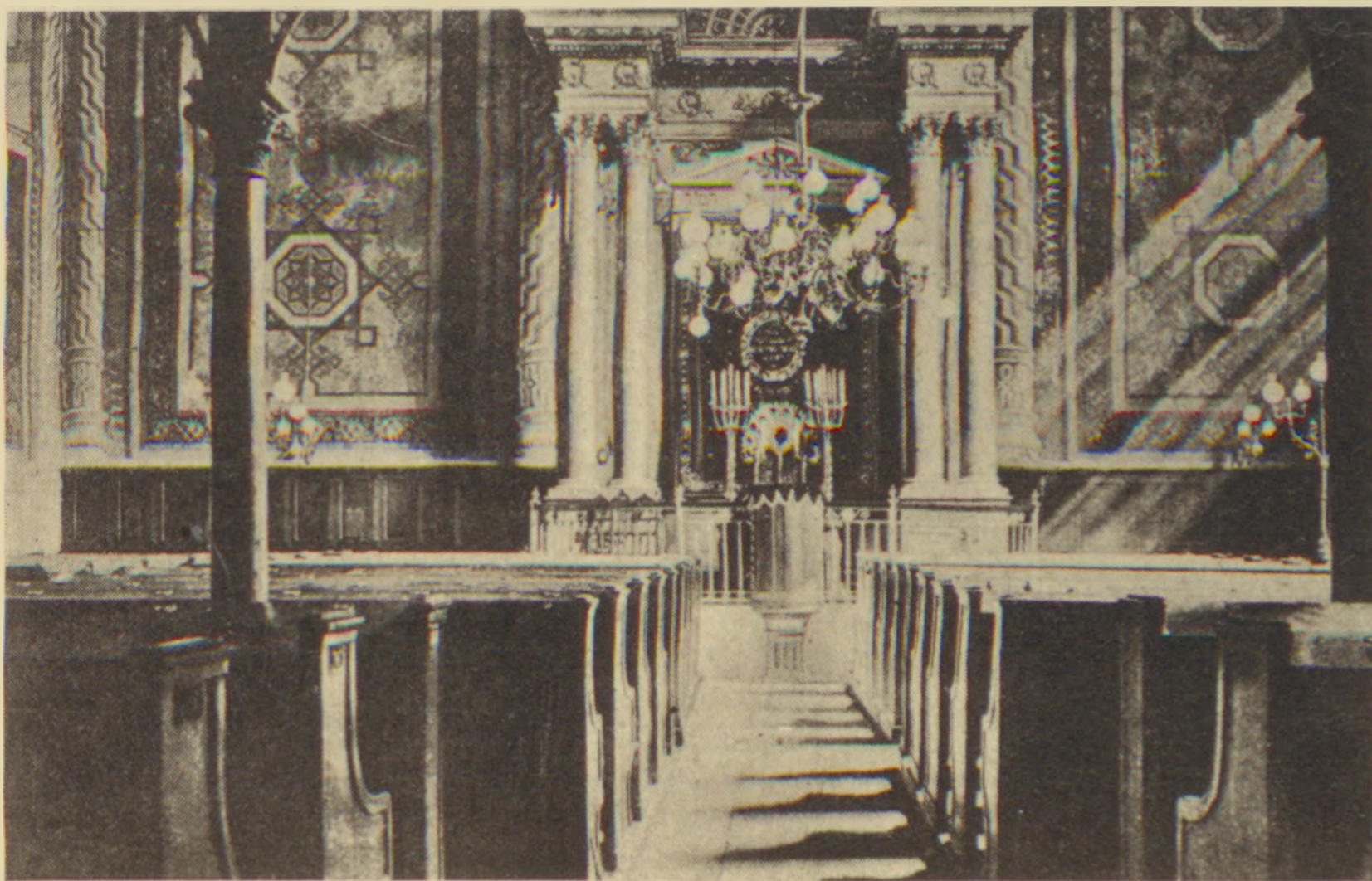
cikkét) és *Aradi* Zsigmond elsőrangú szobrászok. Aradi születésű a zsidó származású *Groller* Balduin ismert író is, családi néven *Goldscheider* Béla. Jeles költői tehetség volt, bár nem szerzett világhírt, már csak azért sem, mert íróasztalának írt csupán, az 1800-ban Budán született, de Aradon élt *Bíng* János, ki univerzális tudásával, műveltségével korabeli környezetének átlagos szellemi körét messze túlszárnyalta. Egyébként a kereskedői pályán szerszett becsült nevet, miként fia, *Ede* is, aki atyja halála után kiadta verseit. A fentemlített *Jeiteles* Leó is költő volt. Nem az egyedüli iskolánk jelesei sorában, kik irodalmilag működtek. *Skreinka* Lázár, eleinte simándi rabbi, majd iskolánk szeniora, két komoly vallástudományi művet írt választékos német nyelven.

Az aradi zsidó hitközség háza, melynek bensejében van a zsidó templom
Synagogenhaus der jüdischen Gemeinde in Arad

„Yvonne“ álnéven *Dietrichstein* Bernátné, a helyi polgári leányiskola kiváló tanárnője, évek során át társadalmi kérdéseket felölelő cikkei messze kimagasodtak a vidéki tárcaírodalomból.

Az *Endrődi* és dr. *Ferenczi* szerkesztésében megjelenő *Petőfi*-könyvtárban jelent meg dr. *Somogyi* Gyula műve *Petőfi* Sándor költészeteről és tőle való Arad vármegye monografiájának két legutóbbi hatalmas kötete. *Somogyi* dr., a felső kereskedelmi iskolának igazgatója, teremtette meg és sok évig maga igazgatta az aradi felső leányiskolát, melyet utóbb az állam vett át. És zsidó ember lelkes agilitásának, *Bokor* Alajosnak, a magántisztviselők egyesülete elnökének eredménye a felső kereskedelmi leányiskola keletkezése is. A leánynevelés körül kiváló érdemeket szereztek *Városi* Gizella és *Malvin* nővérek is, akiknek magánjellegű leány-

Das Innere der Synagoge in Arad

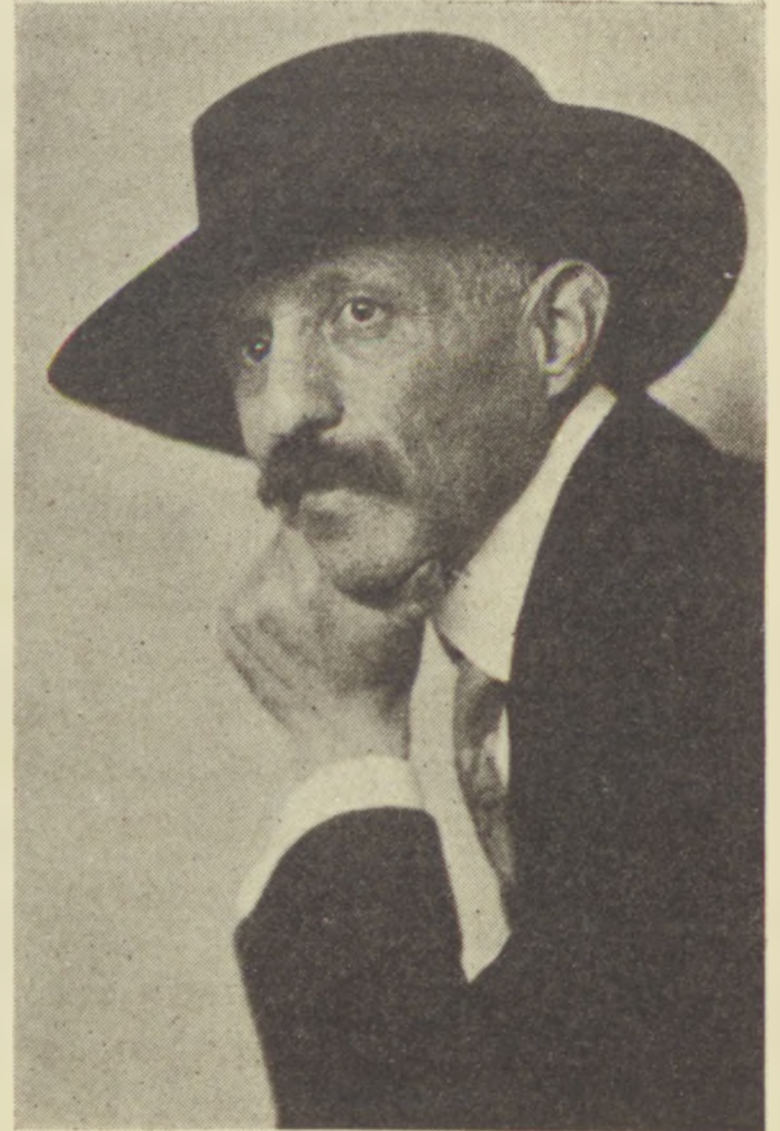
Az aradi zsidó templom belseje

Kaufmann Izidor festőművész

Kronstein Irma szobrásznő

Balla Frigyes festőművész

nevelő-intézete hosszú ideig hézagpótló volt. Utóbbi mint műfordító is tűnt ki.

Visszatérve az írókra, a magunkénak valljuk, — mert ha Pécskán is született, a helység szomszédos velünk és a család Aradról származott oda — Balla Ignácot is, a jeles poétát, az Új Idők ismert, kiváló szerkesztőjét. Agai Adolfot, Goldziher Ignácot nagyon közeli rokoni kötelékek fűzik Aradhoz. A világhírű orientalistát más is. Első székesfehérvári népiskolai tanítója, (akkor Strasser, most) Székely Salamon főreáliskolai nyugalmazott tanár, kinek nevét már azért is kell ideiktatnunk, mert hosszú, nemes pályáján generációkat nevelt a művelt zsidóságnak is.

Íróink gárdájáról egyébként Teller Kálmánnak az aradi sajtóról írt figyelemreméltó szép cikke nyújt további tájékoztatást.

Berger Károly hegedűművész

A színművészet iránti lelkesülés komoly tetteben való megnyilatkozásának első jele 1816-ba vezet vissza, amikor a *Hirschl-család* megkezdte az első állandó színház építését. Nem egy dicsősége a magyar nemzeti színművészetnek erről a színpadról kelt szárnyra.

A szobrászat legújabbán egy ifjú művésznők

csodás tehetségével gazdagodott minálunk. *Kronstein Irma* — ki úgy apai, mint anyai ágon tudós rabbi-családokból származik, a Back-ék és R. Daniel Steinschneider ivadéka — 1899-ben született. Nagy tehetsége felkeltette a híres bécsi (orosz származású) szobrásznő: *Theresa Feodorowna Ries* figyelmét, ki egyetlen tanítványául fogadta. Azóta a bel- és külföldi sajtó sokat foglalkozik vele, híres műkritikusok nagy jövőt jósolnak neki. A nemrég elhunyt Rainer főherceg, ki tudvaleg nagy műértő és művészpártoló volt, melegen érdeklődött munkái iránt, amelyeknek egyikét-másikat olvasónk e lapokban megtalálja.

A városban, hol Munkácsy Mihály töltötte ifjúságát, — dr. Steinitzer Pál aradi ügyvédnek, akkor még e pályára készülő ifjúnak, festékkereskedő atyja üzletében feltűnt a fiatal asztalosinas, ki nap-nap után szénfestéket vásárol. Kérdőre vonja, kételkedik a feleleteiben, mire ez egy sereg rajzot hoz mutatába. Ezekről még akkor senki sem tudott. Az ifjú Steinitzer tanácsára Munkácsy

Weil Magda hegedűművésznő

Bettelheim könyvkereskedő kirakatában kiállítja dolgaát és így vonja magára korán a közfigyelmet és így kelnek el képei — a városban, hol Kaufmann Izidor készítette első alkotásait és ahol Böhm Pál, a híres müncheni festő élvezte sok éven át — majd utóbb külföldön is — a milliós hagyatékaról fentemlített Spitzer-család támogatását, ma is becsületet szerez a festőművészetnek Balla Frigyes jeles arcképfestő (Balla Ignác író testvérbátyja) és a feltörő tehetségű fiatal Iritz Sándor, ki most a fronton teljesíti hazafias kötelemét. *Porter* Paula, a portréfestészet drámai erejű művésznője is aradi születésű. Mind a három művészt a közönség a kiállításokról előnyösen ismeri.

De a zeneművészet sem árva Aradon. S itt legelsőbb kegyelettel és igaz büszkeséggel emlékezünk meg templomunk volt kiváló regens chori-járól, néhai *Grünzweig* Adolfról, kinek *Zemiroth* schel Sabbath, *Kol Rinnoh* és *Matteh Ahron* címek alatt megjelent, a szombati, ünnepi, alkalmi istentiszteletekre írt, vaskos köteteket kitevő kompozíciói érzés és ízlés tekintetében — Ürsten, megnyit vétenek e tekintetben a templomokban! — a legelső helyet foglalják el azok sorában, miket e műfajban alkottak. Onnan van, hogy ma is még, nem egy megkereséssel fordulnak hozzánk *Grünzweig* műveiért.

Fejlesztőn és művelőleg hatnak Aradon a Filharmonikusok előkelő egyesülete (elnöke dr. Mandl Vilmos) és a kitűnő zenei iskolák. Innen van, hogy a született talentumot gyorsan felismerik. Így került Bécsbe leánygyermekkorában és lett a mesterakadémián a híres Sefcik jeles tanítványa *Weil* Magda, a fiatal hegedűművésznő, aki csakhamar Bécsben, Budapesten, Lipcsén tartott önálló koncertjein általános csodálatot és elragadtatást kelt.

Ugyancsak Sefcik tanítványa a fiatal hegedűművész, *Berger* Károly, kinek osztatlanul elismert mesteri játéka fényes jövőt ígér.

Az iparművészet világába tartozik az a gyönyörű kézimunkákat feltűntető kép, mely a *Múlt és Jövő* e számában első-sorban a hölgyolvasók figyelmét vonta magára. *Neumann* Hermanné eléggé nem méltatható érdeme, ki a kormánytól támogatva, a téli időben

munkanélküli falusi asszonyokat ily művészi kézimunkára tanítja. Galsa, Világos, Pankota, Kerek-szöllős, Gyorok, Ménes és Pécska parasztasszonyai tanulták el tőle és készítik a csudásan finom dolgokat, a csángó keresztöltéstől föl a pókhálószerű himzésekig, a *Richelieu*-, *madeira*-alkotásokat. Az aradi kultúrpalotában kiállított mesés munkák mind-mind elkelnek, gyönyörűséget szereznek a világnak és kenyeret a szegény népnek.

Híres himzőnő volt régente az aradi főúri családok kedvence, özv. Stern Ignácné; ő hímizte boldogult Erzsébet királyasszonyunk koronázási ruháján az aranymintákat.

*

Ím ennyi hit és lelkes akarat, ily sok irányban megnyilatkozó kiválóság, nemes készség, erő és szív elég tanuság arra, hogy sohasem volt üres szó e község legfőbb törekvése: méltón belekapcsolódni a haza, a társadalom minden kulturmunkájába és így válni mindenképen értékes elemévé a művelt magyar zsidóságnak.

Határmezgyén, valóúton nemcsak maga áll most két évszázados multjával, de rendületlen istenbízalomban a béke világának édes reményével az egész emberiség. Nem is jubilálunk, — küzdünk, fáradunk megszakítás nélkül. De jól esik a *Múlt és Jövő* hasábjain elmerengnünk a mi szép multunkon, amelyhez bizonyára méltó lesz a jövőnk is.

Paul Böhm: Das Urteil Salomons

Böhm Pál: Salamon ítélete

ÚJÉVI IMA

Néhai Steinhardt Jakab aradi rabbi hagyatékából

Évnek fordulóján,
Komoly ünnepórán,
Sorsunk szárnya halkán ránk borul;
Elmúlt időre,
Percre, röppenőre,
Vágyik szívünk hiún, botorul.

Küszöbénél évnek
Szíved reáréved:
Elet árja mily gyorsan siet;
S nagyon-nagyon fáj itt,
Hogy túl, túl sokáig
Volt, oh, balga hiúság tied!

Évnek virradatja!
Oh, ki tudja: napja
Aldást avagy átkot hoz reánk;
Ám a jövő telje
Bús ködökkel telve,
Szemünk vak és csügged néma szánk.

Évnek fordulóján,
Kezünket kulcsolván,
Ó, Urunk, Hozzád fohászkodunk!
Oh, örök Irgalmas,
Ó, hallgasd meg, hallgasd,
Szavunk, imánk, bajunk s bánatunk!

Ó, csak egy-egy hullám,
Öröklétből hullván,
Porszűlötték apró élete;
Hullámok eltűnnek —
S örök-meglevőnek
Marad csak az Úr ítélete.

Ne szólíts el minket,
Míg mi bűneinket
Jóra váltani meg nem kezdenők!
Ne rebbenjünk félve
Trónod lépcséjére —
Kegyed álljon szigorod előtt!

Törzsünk zsenge ágát,
Létünk boldogságát,
Gyermekeket, kit ad szereteted,
Áldd meg virulásuk, —
S édes kacagásuk
Tőlünk idő előtt el ne vedd.

Utainkat áldd meg!
Szenvedéstől válts meg,
Míg itt tart a bús zarándokút!
Akkor vagyunk védve,
Gondba, bajba, vészbe,
Kezed áldón ha fölénk borult.

Mig a nap letérül,
Befejezzük végül
Művünk, melyre Tőled küldeténk;

Napunk ha lemén is,
Álmok üdve mégis
Fönt az Ég honában int felénk.

Akkor minden múlhat —
S elhalaványulhat
Földünk tarka színpárázata;
Nem a földi zajban, —
Örök égi rajban
Vár utunk üdve s pirkadata.

Ha int ez az ünnep,
Nem bánjuk, eltűnhet,
Mi örömet kínált, földi lét;
Az idő elárval,
A sír is bezárul
S örök Újév zengi kezdetét!

(Molnár Ernő fordítása.)

CHORO.
Andante maestoso.

SOPRANI.
TENOR.
BASSO.

ORGEL
sanft.

Des Jah - res Stun - den rol - len. Mit
Az év d - ra - i szál - lak. Ho

Andante maestoso.

pp

Man. Ped.

win des wheel im Lauf. Nicht hält sie an - ter Wol - len in ih - rem Flu - ge auf.
han - va mind a szél. És min - dep tü - nő ó - ra E - nye szel - rül be szél.

Das
Az

Le - ben ist su fluch - tig. Das Stre - ben ach! ko
é - let rop - ke a - lom S mi küz - kö - dünk tö

Ein kur - zer Traum der Nach
Meyt grot san re - get er.

So mü - he - schwer soll - bracht, so mü - he - schwer soll - bracht,
Ma lán - do ven - mi ert. Ma lán - do ven - mi ert.

nich tig. szánk. pp rit. Fine.

Grünzweig Adolf volt aradi karvezető kompozíciója Steinhardt rabbinak templomi énekére. (Mate Aron című kottakötetéből)

BALLA IGNÁC: A SZOMORÚ EMBER

Jeruzsálemben, a halastó alsó folyásánál, a ruhafestők mezejére nyíló házikóban lakott Baladán Járek, a szomorú ember. Tanítvány volt. Zakariás főpap tanítványa.

Fiatal volt még, de minthogyha megrokkant aggastyán lett volna, sohasem mosolygott és sohasem nevetett.

Órákhosszat elnézte a padmalyon átszivárgott szeszélyes nedvességfoltokat és elhallgatta a távolban sulykoló asszonyok hadarójának egyhangú ütéseit. És ilyenkor is egy-egy könnycsepp gördült le a szeméből.

A kútrajáró leányok is hiába zörgették meg az ablakját. Baladán Járeket még senki sem látta mosolyogni.

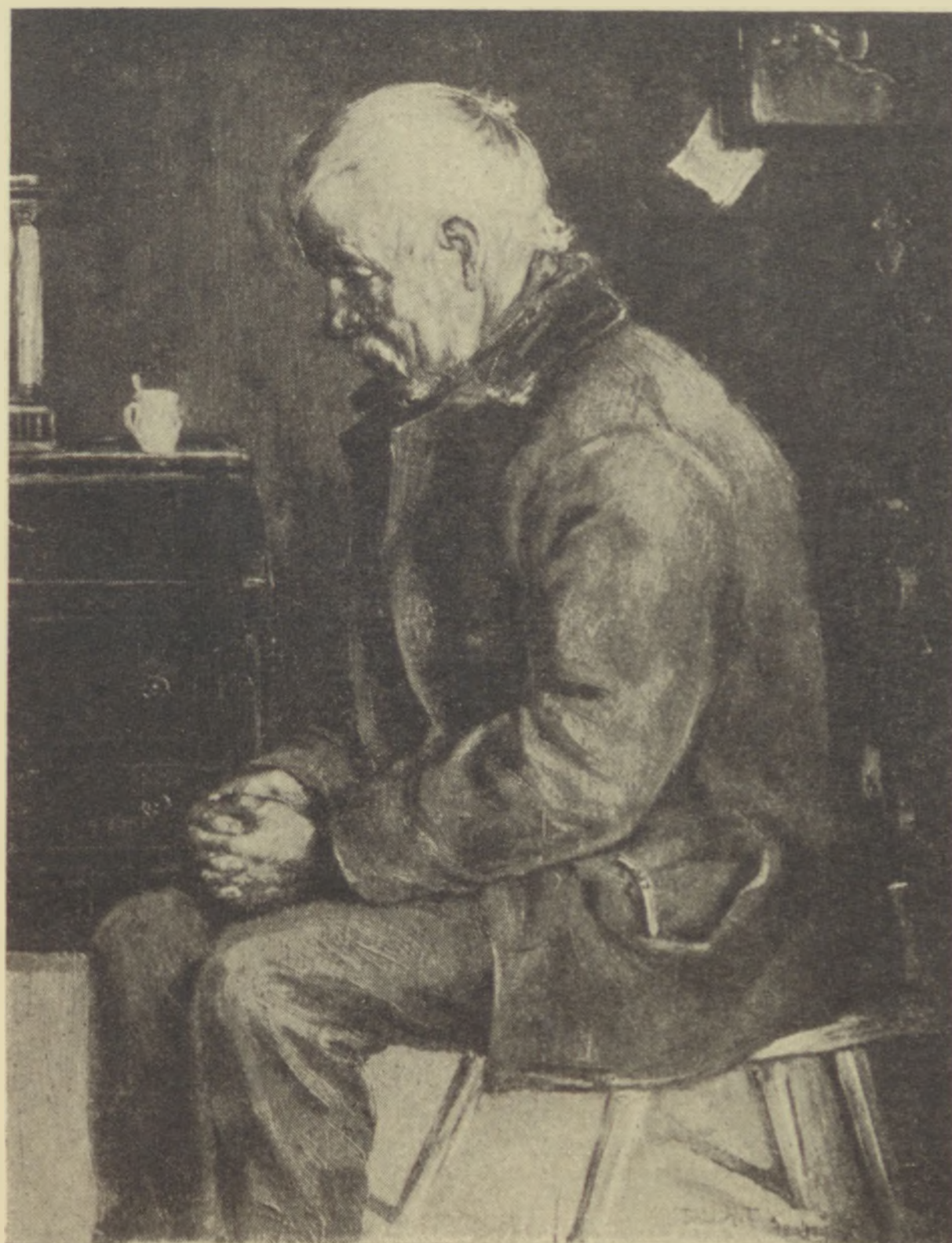
I.

Eljött hozzá Zakariás fia, ki egyidős vala vele. És beszélt hozzá:

— A csodák értéke meghibázott mostanság. Annyiszor mesélték már el az egyiptomi csodatevéseket, hogy megcsömörlöttünk tőlük. És a szent emberekben sem bízunk már, mert nincsenek szent emberek. Róluk csak a haláluk után mondják, hogy szentek voltak, amikor már elfelejtettük földi viselt dolgaikat. Miért akarsz te szent lenni? Jer velünk. A vígasságok országa

Friedrich Balla: Herbatsonne

Friedrich Balla: Sorgen

Balla Frigyes: Gondok

szébb a szomorúságnál, mert kellemesebb. No, jer! A lelke mélyén minden ember pogány.

Baladán Járek nem felelt, de a másik nem is várta. Csak lélekzetet vett és már tébolyító gyorsasággal beszélt:

— A vidámság vallása ma adja meg azt, amit más istenek az eljövendő mennyország számára is csak feltételesen ígérnek. Fogadd el, amit ad, mert szép az. És ami szép, az jó. Jó, mert szép és szép, mert jó. A szomorúság pedig unalmas, mert egyhangú. Minek szomorkodol? Mi a célja, mi az oka?

— Szomorkodom, hogy szomorkodjam! — felelte lepegő szavakkal amaz.

Zakariás fia folytatta. És a beszéd zuhatagában szinte horzsolták egymást a szavak.

— A tettben sohasem rejlik maga a cél. Te szomorkodol, mert azt hiszed, hogy az szép. A szemeid rosszak, igen, barátom: rosszak. Te vak vagy, de megfordítva vak. Néked a fényesség sötét és a sötétség fényes és világos. A kicsapongó vidámság minden percre tartogat egy új gyönyörűséget, a szomorúságnak csak egy gyönyörűsége van, az önmagához mélyedés. De ez nem kellemes dolog, mert a megsemmisülést juttatja eszedbe. Eszedbe ötlík ilyenkor, hogy már most eleve magadban hordod csontvázadat és szinte már érzed, hogy üresek a szemgödreid, üres a homlokcsontod s hogy az orrod ürré szélesedik. De a vidámság elhárítja magától a halál gondolatát

Balla Frigyes: Őszi verőfény

és mert többféle az a boldogság, melyet a pajzán jókedv nyújt, mint amelyet a bánkódó töprengés adhat, tehát hatalmasabb is. Amí pedig hatalmas, az fönséges is.

Baladán Járek most sem felelt.

Amaz várt egy pillanatig, aztán folytatta:

— Jer hát! Áldozz a vidámság oltárán. A mi szentélyünk nincs helyhez kötve. A mi istenünket megtalálod minden csapszék asztalánál és minden serleg méhében. Ebren van nappal és éjjel s két serleg koccintó összeverődésére, két ajak csattanó érintésére megjelenik mindenkinek. Nem tesz kiváltságot alattvalóiban. Nincsenek kiválasztott népei, bár papjai és papnői vannak. És milyen édes papnők! Nem olyan görbedthátú, fehérszakállú aggastyánok, mint Jehova papjai. Fiatalok és szépek. Vörös skarlát-fátyol a papi köntösük s a testük meleg és fehér. A mosolyuk csupa ígéret, a szemük pedig csupa tagadás, a nézésük meleg, mint a déli szellő.

Baladán még mindig hallgatott.

Zakariás fia elindult. Nem tartóztatták. De a tüzes szemű ifjú megállott az ajtófélfánál és visszaszólt:

— Majd elküldöm a papnőit!

A szomorú ember lehajtotta a fejét. Nem átkozódott, csak szomorúan kezére hajtotta a fejét.

II.

És jöttek hozzá fiatal római leányok.

Acéloskék fényes hajukban bujaillatú kék lótuszok voltak átfonva és lecsüngtek fehér homlokukra. Skarlátvörös tunikájuk át volt törve nagy-

Balla Ignác. (Székely Aladár felvétele)

szemű iriszekkel és vörös gránát-almafavirággal, amelyek szerelmesen simultak kebleikhez, és lágy lépéseiknél mintha kéjesen megborzongtak volna. Apró, mezítelen lábukon szandálok voltak, amelyeknek bőrszalagjai átfonták formás bokáikat és pajkosan följebb kúsztak. Egyik-másik lány fuvalán játszott, mások négyhúrú lantot pengettek és közbe-közbe apró elrejtett csöngettyűk szólaltak meg, amint egy-egy forró melódiára táncba kezdtek.

A táncolók közül kivált egy leány.

Nagy, forró tekintetű és örökké fényben úszó szeme volt. Mintha hosszú, fekete szempilláinak súlya ránehezédnek, a szemhéjak félig le voltak csukva. Olyannak látszott, mintha most lopóznék szem-

héjai alá az álom. Tánca lágy volt és kezeivel mámoros vallomásokat hasított a levegőbe. Kitérte karjait, majd hirtelen megmerevítette alsó testét és vonagló derekával csábított. Lábujjhegyre állt, mintha tömött, nedves fűvön járna. Néha fölemelte karját. Hirtelen, mintha egy szatír üldözöbe venné, megíramlottak a léptei és eszeveszett kétségbeesésben roptá tánczát, majd alsó törzsét újból megmerevítette, keblét előre feszítve kiduzzasztotta és felső testének enyelgő hajlékonyságával ezer alakban kínálkozott a szomorú embernek.

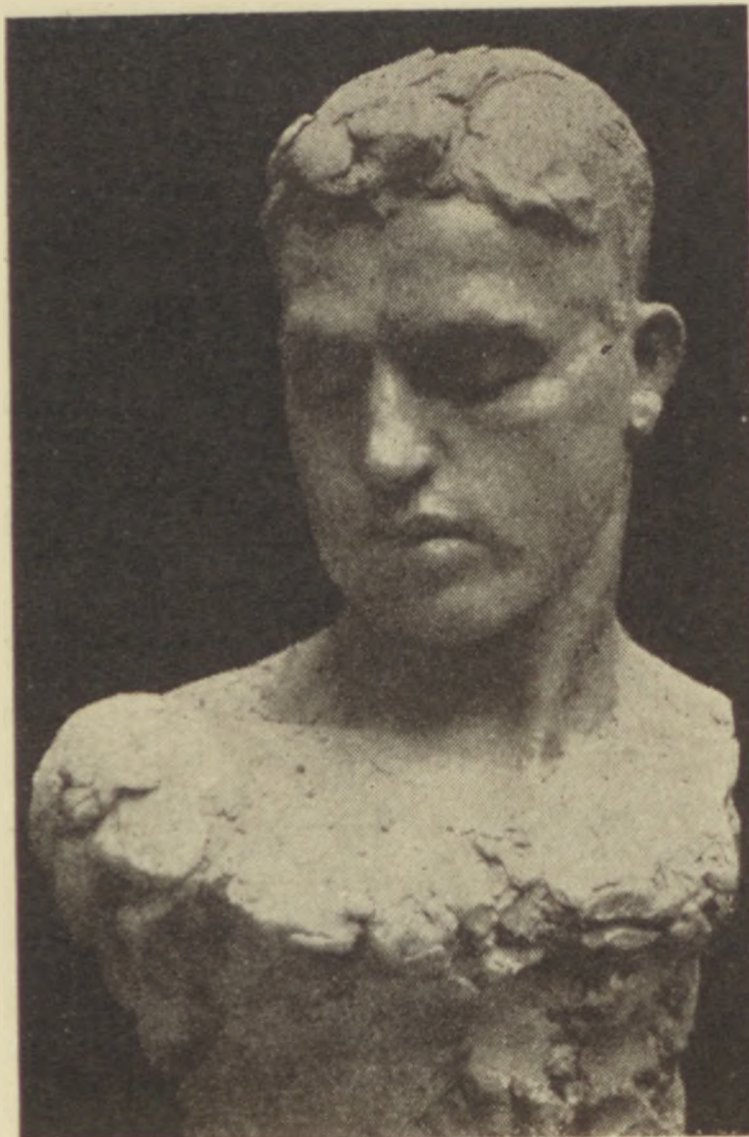
Mezítelen asszonyi testek illata tolongott a fojtó, virágszagtól nehéz levegőben.

A szomorú ember lehajtotta a fejét. Nem átkozódott, csak szomorúan kezére hajtotta a fejét.

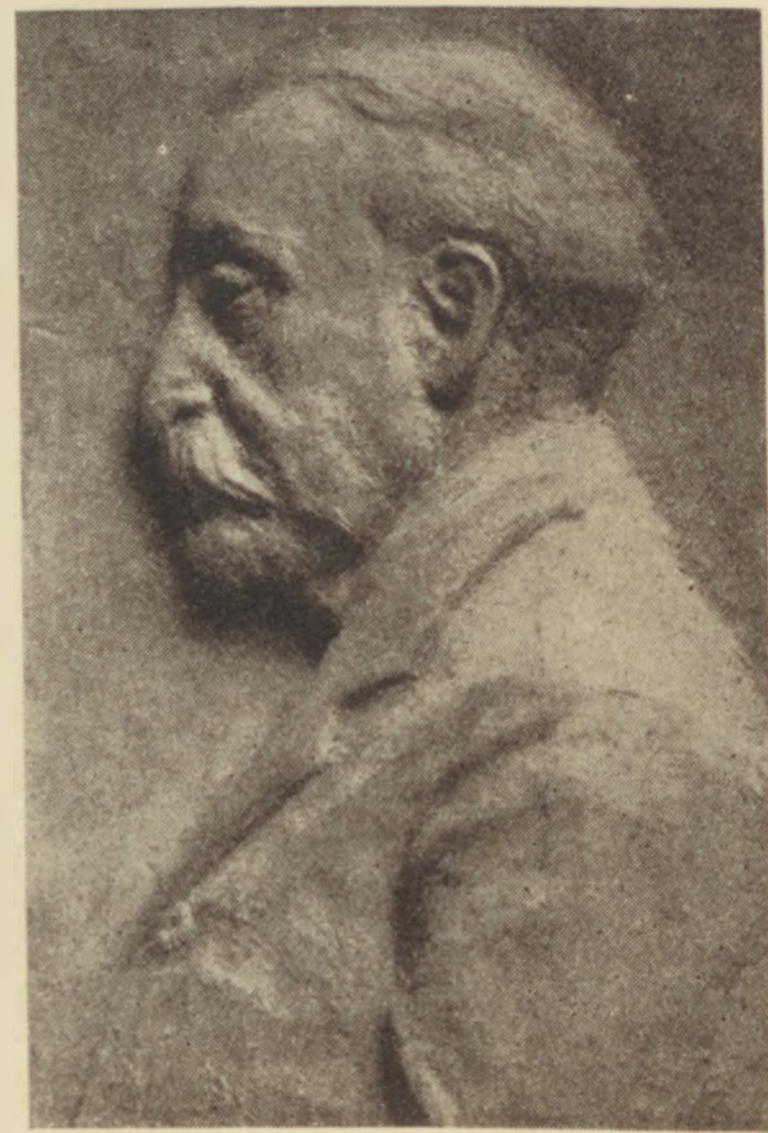
Amire a leányok lassanként és bosszúsán kisur-

Kronstein Irma: Hajós Anna archépe

Kronstein Irma: Tanulmány

Kronstein Irma: dr. Kronstein Vilmos portréja

rantak a szobából. A legutolsó még visszafordult és az ajtófélfának támaszkodva, szerelmesen kitérte karjait:

— Minek a szomorúság? Nem akarsz boldog lenni?

Lassan felelt rá Baladán Járek:

— Szomorúnak lenni annyi, mint boldognak lenni!

III.

Átjött hozzá a szomszédból Sádok barátja a feleségével, meg a gyerekével.

Nem sokat beszélt. Csak azt mondta:

— A házaselet gyönyörű. És boldogság.

A kis gyerek ott ült, szinte trónolt az anyja karján és gügyögött. Kis, rózsás gödrű, barnás kezecskéjével vadul hadonázott a levegőben, közben meg kiáltott valamit, amit a szomorú ember nem értett, de amint a fiatal szülők boldogan mosolyogtak. Kicsi, gömbölyű karjával átölelte anyjának nyakát s amikor a gyerek ráhajlott az asszony hófehér keblére, olyan volt ez a kép, mintha valami rózsaszínű galy nőtt volna ki egy hófehér törzsből. A kis rózsás ujjak boldog gögicselés közben hirtelen Sádok szakállába kaptak és hálátlanul megcibálták.

Ebben a pillanatban mintha valami mosolygásféle futott volna végig a szomorú ember ajkán. De lehet, hogy csak káprázat volt az egész, mert a következő pillanatban ismét csak lehajtott fővel állott Baladán Járek a család előtt.

Majd odament az ablakhoz és ügyet sem vetett arra, hogy Sádok meg az asszony, a karján trónoló kis gyerekekkel, elmegy.

IV.

Odalent teheneket meg ökröket tereltek a hajcsárok. Felhallatszott hozzá a hajtók elnyújtott kiáltása és közbe-közbe a kutya dühös csaholása, amint az elmaradt marhát visszaterelték a csordához.

Baladán Járek megfordult és a könyvespolchoz ment. A járásában is volt valami szomorúság.

Elővett egy összegöngyölgetett és erősen megkopott papírtekercset és az asztalra tette.

És az asztal mintha meggörnyedt volna attól a kis könyvtől. Attól a nagy súlytól...

Valami titkos Kabala volt.

Izgatottan széjjelsodorta egészen odáig, ahol egy ezüst kéz jele volt. Aztán mintha nem bízna egészen benne, hogy igaz-e, mohón olvasni kezdte a megjelölt részt.

Hol elszorult a torka, hol meg gyorsabban vert a lélekzete, amint olvasta a kifakult sorokat.

Ki tudja, hány ezredszer!...

Elolvasta újra és a szájszegelete megvonaglott.

És az állott ott kusza betűkkel megírva, hogy Jehova minden nap egy pillanatig eltévelyedett népét siratja.

Mást semmit sem olvasott el. Talán a többi írást nem is látta.

Friedrich Balla: Milderungs-Tropfen Balla Frigyes: Enyhitőcseppek

V.

Baladán Járek felnézett a padmalynak átszivárgott nedvességfoltjaira.

És ő vigadjon? Ő örüljön!

És ha éppen abban a pillanatban, mikor ő tréfás mókában magasra emeli hangját, vagy amikor oltár elé viszi jegybéli mátkáját, hátha éppen abban a pillanatban sir az Isten?

Hátha éppen mikor ő szájon csókolja a serleget és megoldja asszonya köntösét, hátha éppen akkor?...

Ő vigad és az Isten sir!

VI.

És Baladán Járek szomorúan lehajtotta a fejét. De még nem sírt...

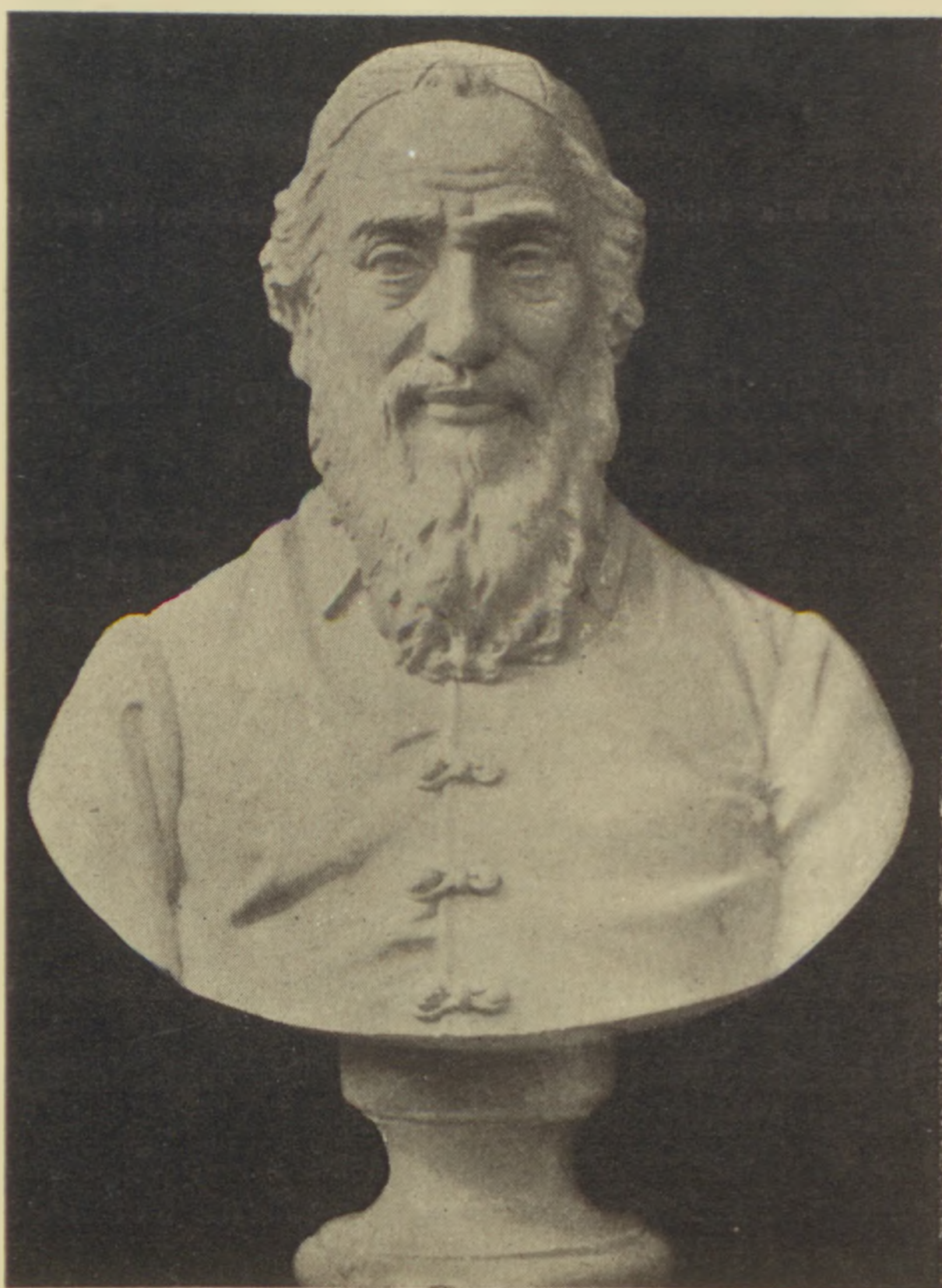
Odakünn, mintha a piszkos fellegekből foszlányok szakadoztak volna ki, sűrű köd szállt le a városra és terjedt, terjengett lassú hömpölygéssel. Egy-egy foszlánya mintha belopódzott volna az ablakon, be az ő szívébe is...

VII.

És most már sírt...

CHORIN FERENC: NAGYAPÁM VÁROSÁRÓL

Arad városa, melyben egész ifjúságomat és férfikorom javarésztét töltöttem s amelyet szerencsém volt az országgyűlésen három ízben képviselni, mindig a haladásnak, a politikai és gazdasági szabad fejlődésnek volt tántoríthatatlan hive. Nem politikai jelszó volt ez nála, hanem belső szükségesség, mely nyilvánvalóan a 48-iki események hatása alatt érlelődött meg szülővárosomban. A 48-iki küzdelmek, melyekben Arad kivette a maga részét, mindaz a szenvedés, mely a várost érte, a keletről fenyegető veszélyek, a város bombázása, az orosz seregeknek inváziója, a világosi fegyverletétel s tragikus befejezéseként a tizenhárom aradi vértanu kivégzése eltörölhetetlen benyomást gyakoroltak a városi polgárság lelkületére. Talán sehol sem voltak jobban áthatva az igazságtól, mint éppen szülővárosomban, hogy a politikai szabadságok teljessége, a gazdasági fejlődés függetlensége biztosíthatják csak a magyar állam konszolidálását. Még az 1867-iki kiegyezés, Deák Ferenc nagyszerű alkotása sem tudta teljesen elnémitani a multak tapasztalataiból merített aggodalmakat; a régi vágy

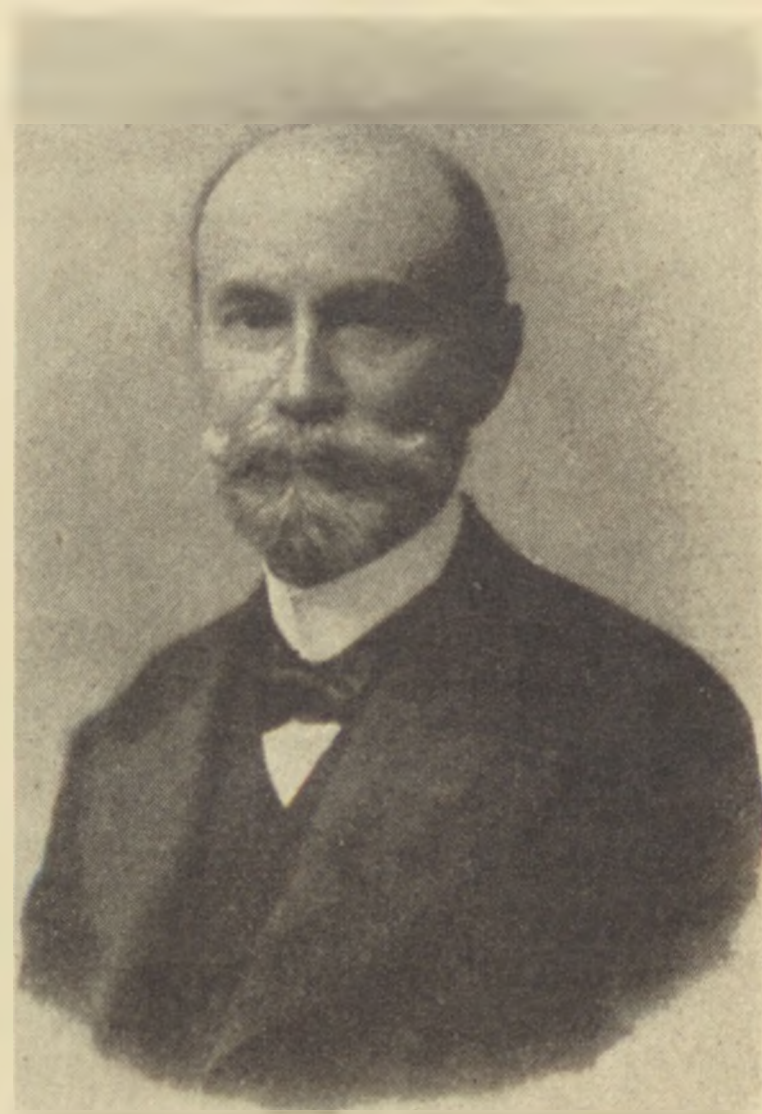

Chorin Áron szobra. Aradi Zsigmondtól. A Nemzeti Múzeum tulajdona.
Weisz Hugó felvétele
Sigmund Aradi: Büste des Rabbi Aron Chorin

élt még a szívekben s várta az alkalmat, hogy megnyilatkozhasson. Innen magyarázható, hogy aránylag fiatal korban — 29 esztendővel — Arad városa balközépi programmal képviselővé választott. Még ma is büszke vagyok arra, hogy egész fiatal lelkesedéssel és meggyőződéssel szolgálhattam azokat a törekvéseket, melyek e jeles intelligenciájú, igazi kulturális munkára hivatott város polgárságát áthatották.

1878-ban Arad városa egyhangú választással jutalmazta meg azon tevékenységemet, melyet az Ausztriával kötött gazdasági kiegyezéssel szemben kifejtettem. Aradnak mindig az volt a meggyőződése, hogy az a közgazdasági politika, mely az ipari termelésnek minden eszközét és lehetőségét Ausztriában koncentrált s Magyarországnak egyedül azt a szerepet hagyta meg, hogy mezőgazdasági termékeivel ellássa Ausztria országait, gyarmati sorsra juttatja Magyarországot, akadályozza a magyar államnak erőteljesebb kifejlését — anyagi és kulturális megerősödését — s végeredményben politikai önállóságunkat is veszéllyel fenyegeti. A hetvenes évek óta a viszonyok nagyot változtak, a magyarság e megkötöttségén belül is sok mindent kiküzdött, ami fejlődésének nélkülözhetetlen feltétele volt; de hogy ezt tehette, kétségtelen érdeme azoknak a városoknak és az elsők között Aradnak, melyek a szabad tradíciók hagyományaként szüntelenül támadták az akkori tarthatatlan állapotokat és a korszellem megváltoztatására befolyást gyakoroltak.

Hogy a politikában és a gazdaságiakban fejlődött ez a szabad szellem társadalmilag is éreztette befolyását, ez csak magától értetődik. Bizonyos demokratikus szellem nivellálta Aradon az osztálykülönbségeket és kölcsönös türelem és megértés tette lehetővé a különböző hitfelekezetek békés együttműködését. Az aradi zsidóságot is áthatotta ez a szabadabb szellem, mely a lényegét nézte és a korlátozó formák ellen tört: ez a zsidóság magyar és hazafias volt minden ízében. Az aradi hitközség e légkör által körülvéve ragaszkodott azokhoz a szabadelvű reformeszmékhez, melyeket a mult század huszas és harmincas éveiben nagyapám, Chorin Áron rabbi megvalósítani

Chorin Ferenc főrend

igyekezett; ezekhez az aradi hitközség nemcsak hogy ragaszkodott, hanem azokat magyar szellemben továbbfejleszteni igyekezett.

Természetes, hogy ilyen körülmények között az aradi hitközség ügyei iránt annak idején melegen érdeklődtem, átérezvén a hitközség nagy jelentőségét és hivatását. Így nevezetesen jól emlékszem arra a nagy vitára, mely a hitközség kebelében 1868-ban arról folyt, hogy részt vegyen-e a báró Eötvös József által összehívott országos zsidó kongresszuson. Én a kongresszus összehívását nem tartottam időszerűnek, mert attól féltem, hogy a kongresszus határozatai útját vágják annak a szabadabb szellemnek, melynek az aradi hitközség hordozója volt. Igen érdekes vita folyt erről. A hitközség mégis kiküldött aztán két követet Deutsch Ignác és Wallfisch Pál személyében. Politikai pályám nem engedte meg, hogy az aradi hitközség beléletével foglalkozzam, de mindig szeretettel emlékszem meg azokról a férfiakról, kik a hitközség élén állottak, annak minden intézményét hazafias szellemben fejlesztették és azon voltak, hogy a reformok szelleme, mely a huszas évekkel megindult, soha ne tespedjen, hanem hogy elválaszthatatlan kapcsolatot tartson fenn a magyarság és a magyar zsidóság törekvései között.

A háború után nagy feladatok várnak a nemzetre. Nem szabad csüggednünk, biznunk kell a magyarság és a magyar állam jövőjében. A multak tapasztalatai után bátran mondhatjuk, hogy a nagy munkából az aradi zsidóság is ki fogja venni a maga részét.

CHORIN ÁRON HÉBER VERSEIBŐL: ÉJI LÁTOMÁS¹

Oh napjaím, hogy repültök, mint árnyak,
Hogy rohantok, utána rút halálnak,
Oh jaj, hogy múltó semmiség az élet!
Tüzelve kába, tűnő hiúságra, —
Oh jaj, futottam balgaság nyomába'
S megöltem dörén annyi drága évet.

A balga tétlenül jár, botorul
S homályban tévelyegvén sirba hull.
Oh üres lelke üdvöt hogyan várhat?
Ha tettei mind hiú semmiségek
S nap-nap után bús enyészetbe tér meg,
Miben különb ez ember mint az állat?

Oh ébredj lelkem, meddig szunnyadsz, lélek,
Oh jaj, hogy füstként illannak az évek.
Napok és évek, mik hiába teltek...
Mit késlelkedsz még? Vágyad mire várhat?

¹ A „Szeder leereb ros chodes ador“ című imafüzetből, amelyet Chorin Áron az aradi templom számára írt.

Oh siess, vedd le szennyes, rút ruhádat,
Kiöntött vízként futnak szét a percek.

Ember fia, légy erős, hős és bátor,
Tégy nappal jót s ne félj az éjhomálytól,
Keress munkában szent világosságot,
Vértezd erődöt, ágyékod övezd fel
S ha majdan sírok lakói közt fekszel,
Émléked lészen élők között áldott.

Oh hallgass szent Igére, intő szóra,
Szemed legyen utad hű vigyázója,
Tedd minden tettet mérlegserpenyőre,
S nyugodni fogsz és édes leszen álmod,
S az ítéletet majdan bátran állod,
Ha hiv a Mindenségnek örök Öre.

Lelkek Ura, ki embert ésszel áldasz,
Kezem munkájára kegyet árasz
Vezess szent utadon, mert vágyva vágylak
S az időn át, mit részemül kimértél,
Én áldalak, míg rámszakad az éjféli
S a halál után is még áldva áldlak...

Héberből fordította: Patai József.

סדר

לערב ראש חודש אדר

יום ענות בצום נפש בני אחות מרעים נומלי חסד
של אמת. ומבקרי חולים

סדר

קהל אר אדר

קימו וקבלו עליהם ועל זרעם. להתפלל בסדר הזה
בתפלת שחרית.

תקנתיו אני הצעיר אהרן חארין בשנת תמך אשווי
ב מ-ע-ג-ל-ת-ך-ל-פ-ק.

ובעצת החברה הנוכחית הוכח לדפוס פעם ראשונה

נסתה

כאשר חפצת עשית

וחברתי לו חנה, וחיון לילה, נעתקו ממאמר עם סופר יען המה
אתי חשיב בענין לבקש הבאה בסדר הזה.

הוצאה שניה

1969.

M. E. Löwy's Sohn Buchhandlung

Chorin Áron Szelichakönyvének címlapja

GÁL GYULA: AZ ÉN BÖLCS NÁTHÁNOM

Ez a tekervényes út, melyet földi életnek nevezünk — az eszmélés első pillanatától, a munka, törtetés, a testi és lelki vívódások küzdelmes láncolatán keresztül — az önmegismerés hűvös magaslatáig — e nagy világ roppant kaleidoszkópjából hány ezer és ezer arcot hoz elénk és mily kevés vonás marad meg ezek közül érintetlenül az emlékezetünkben!

Az idő, ez a nagy malom, megőröl mindent, azt is, amit nem akarunk. A játszópajtások, iskolatársak, ifjúkori barátaink képe, mind-mind letörlődnek emlékezetünk lapjáról és velük együtt az a sok száz és száz apró, meghitt történet, ami oly színessé — oly meleggé — oly kíváncsiságot tette az életet; jön a csalódás, a gond, a szenvedés, a kiábrándulás és ezekkel a nagy kérdés: *elég erős vagy-e?*!

Jaj annak, aki ekkor „megméretett és könnyűnek találta magát!”

Az ifjúság elmúlásával vége van az ügyeskedések által elért sikereknek; a világ kegyetlen ítéletét meg nem mészárolja a humanizmus szélmalomharca az érdekellentétek által szított kőhegyre menő reális háborúval szemben: győz az erős és a gyöngye elbukik.

Ezek oly általános igazságok, melyek az őskorból datálódhatnak — és csodálatos, hogy mégis ezekben botlik meg a legtöbb ember, a legtöbb tehetség. Ami kevés kivétel volt, van és lesz, — az inkább megerősíti a szabályt: hogy minden boldogság eléréséhez legjobb az egyenes út.

Amikor e gondolatok foglalkoztatják elmémet, lehetetlen hálával és hódolattal le nem borulnom három aradi tanítóm szelleme előtt, kiknek nemes arcát és alakját *nem törölte ki lelkemből az idő*. Ők irányították félénk lépteimet, sőt magasztos példáikkal ma is uralkodnak rajtam. E férfiaktól tanultam érezni, látni, gondolkozni és cselekedni. Nekik köszönhetem, hogy sohasem tévelyegtem, hogy annyi kétség és gyötrődés közepette meg nem tántorodtam.

Három név: *Steinhardt, Grünwald, Rosenberg*, mélységes emberi tartalommal telített nevek lebegnek folyton körülöttem.

És az én áldott emlékü jó apám...

*

Mikor pár évvel ezelőtt szülővárosom közönsége előtt Bölcs Náthán szerepében vengégszerepeltem, régi ismerőseim és barátaim azon lepődtek meg, hogy ezt az alakot elhált édesapám maszkjában játszottam.

Most megragadom az alkalmat, hogy e tudatos cselekedetemről hozzáértő olvasóknak — magyarázatot adjak.

Mi színészek — elismerem — úgy *kifelé* hasonlítunk egymáshoz, mint egyik tojás a másikhoz,

de belül, éppen mint a tojás *sárgája*, — tessék elhinni — mi is különbözünk.

Ez a különbség nemcsak hivatásunk felfogása és gyakorlása közben jelentkezik, hanem az alkotás lázában, abban a szent mámorban, mely feledteti velünk munkánk efemer voltát és abban a gyötrelmes vajadásban, mely sikerünket, vagy bukásunkat megelőzi. „Ahány fő, szintannyi ész”, mondja Petur bán és mi is annyi féleképen fogunk hozzá egy szerep betanulásához, ahányan vagyunk.

Nekem az a szokásom, hogy először minden új szereptől megijedek — időre van szükségem, amíg megbarátkozom vele. Mindenekelőtt az írójával ismerkedem meg; de csak személytelenül, mert az íróval való konferálás nekem gyanus (különösen, ha újságíró), elég, ha a munkáit ismerem — abból megtudom, hogy mit akar.

Mikor Bölcs Náthánt először olvastam, még gyermekifjú voltam, nem igen láttam benne egyebet, mint a zsidó felmagasztulását — úgy is tetszett. Bizony jól esett éreznem, hogy e gyűlölködő világban egy nagy keresztény elme, milyen hódolattal adózik egy zsidó barátjának (Mendelssohn). Később, mikor kikerültem az életbe, nem ment minden olyan simán, mint gondoltam és álmaim nem röpítettek egyenesen a célom felé, hanem igazi nagy felébredések árán jutottam oda, ahol vagyok, — eszembe jutottak fajom küzdői, akik nálamnál sokkal, de sokkal többet tűrtek és szenvedtek és így önkéntelenül perszonalizálva láttam Náthánban a félreismerett zsidóságot, akin most már nemcsak az üldözöttnek hízelgő aureolája lebegett, de akinek emberi alakja — fájdalom — soha elmúlni nem akaró igazságokkal van telítve, amely igazságoknak egyszerű megértése és elmondása méltó művészi feladat.

Szerepet igazgatómtól sohasem kértem — abban a hitben éltem és élek, hogy minden színháznak, ha becsületesen fogja föl misszióját — eminens érdeke a rábizott tehetségeknek érdemszerint való foglalkoztatása — s így a szerepekért kunyoráló, vagy revolverező színész nem méltó a művész névre, ha annyira lealacsonyodik, hogy azért könyörög, ami őt jog szerint megilleti.

Náthán szerepére is várnom kellett, mert érdemes mester kezében volt és magam is gyönyörködtem annak előadásában. Az idő teljesítette reményemet: meghozta Náthán szerepét és én megíjédtem.

Hát most mi lesz? Érzem-e még, hiszem-e még mindazt, amit Lessing e drámájának első olvasásától — végig valamennyi általam látott előadásán éreztem és hittem? Érdekel ez a probléma még ma is valakit? Nem avult-e el a szabadság, egyenlőség, testvériség unos-untalan hangoztatott idejében a három gyűrű meséje? Nem vált-e mindaz közhellyé ma már, ami megírásakor szenzáció volt? És ha igen, fogott-e a nagy tanítás az emberiségen? De hiszen akkor ez a darab túlélte magát, írója céljának megfelelt és kár volna felidézni a múlt kísértéseit; annál kevésbbé, mert hiszen most

már bevallhatjuk, hogy ez a Bölcs Náthán-darabnak nagyon rossz, ami értéket, halhatatlanságot kölcsönöz neki, az csak az eszmei tartalma: a nagy, általános emberszeretet.

Ilyen gondolatokkal tépelődve vettem kezembe ezt a szerepet és képzeletben végigszáguldtam a história multján, jelenén, hogy valahol, valakiben megtaláljam mindazt, amit én Náthán egyéniségében ki akarok fejezni. Kerestem — kutattam — találtam is, de az egyik nagyon nagy, a másik nagyon kicsi volt az én Náthánomhoz, mert én nem akartam neki sem emberfölötti, sem közönséges vonásokat adni. Nekem a homo sapiensre volt szükségem, de akinél az ész nem teng túl a szív fölött, hanem teljes harmóniában érez és gondolkodik — erre pedig leginkább a középsorsú emberek képesek. Az örökbecsű művek nem függenek az időtől s alakjain — úgyszólván csak a ruha más, de maga a megrajzolt jellem mindig időszerű, mert mindig igaz. Egyszerre átvillant az agyamon, hogy én ismertem ezt a Náthánt, beszéltem is vele — szerettem is kimondhatatlanul.

Jerünk csak haza, a szülői házba, ahonnan minden ember életfolyama elindul.

Láttam magam előtt a forrást, aztán a kis patakot, amint bizonytalanul földeken és réteken át kanyarog. A természet hajtja, a szél kergeti tovább; kristálytisza vize e vándorlásban megiszaposodik és ha sodrának nincs elég ereje, hogy külön medret vájva, maga is hatalmas folyammá váljék, beletéved egy régi mederbe, mely megfosztja önállóságától, függetlenségétől és viszi-viszi feltartóztatlanul a nagy ismeretlenségbe.

Az én kis forrásomat nem fenyegette ez a veszély. Apám, anyám, testvéreim, rokonaik mind-mind olyan határozott, különböző akaratúak voltak, hogy bajos lett volna őket nyájembereknek tekinteni, de volt és ma is van valami, ami ezeket a széthúzó, más-más világnézetű tagokat összetartotta és tartja, és ez a szív!

Az én apámnál nagyobb szívű embert nem ismerek a történelemben és ha a kifinomult jószágot műveltségnek lehet nevezni, akkor ritka művelt is volt. Nem tudott se latinul, sem görögül, nem olvasta eredetiben sem a bibliát, sem az evangéliumot; csak magyarul és németül beszélt.

Egyszerű iparos volt, aki szellemi képességével szétrobbantotta mestersége korlátait. Aranyművesnek készült, beházasodott egy optikus-családba és optikus lett. Fölment Bécsbe és kéthónapi kurzus alatt annyit tanult, hogy az akkori híres egyetemi szemész, prof. Arlt, azzal küldte haza Aradra, hogy mérje csak bátran az üveget kereső szemeket — már jobban ért hozzá, mint a doktorok.

Saját szorgalmából mechanikus is lett és évtizedeken át ő látta el az egész környéknek ebbeli szükségleteit is.

Olyan beszélő-talentummal bírt, hogy kis boltja valláskülönbség nélkül valamennyi honoráciornak gyűlőhelye volt. Úgy szerették hallgatni szép férfias

Julius Gál als Nathan der Weise Gál Gyula Bölcs Náthán szerepében

hangján elmondott társadalmi vagy politikai okoskodásait, hogy gyakran pénzáldozatába került a nagy vendégjárás, mert a javításokat elmulasztotta megcsinálni. Bohém természet, de csak a szónak legnemesebb értelmében.

A pénz értékét nem ismerte, ha volt — nem tűrte magánál, odaadta a nálánál is szegényebbnek. A gyermekekért rajongott: övé-e, arisztokrataé-e, vagy egy cigányé? neki mindegy volt. Megtestesült benne a határtalan emberszeretet. Nos hát, ha Bölcs Náthán egész lényét a tulajdon édesapám alakjában nekem adta a legnagyobb alkotó, — azt hiszem, akkor azért sem haragszik meg, ha ezt az alakot olykor felelevenítem.

**Művészi kivitelű
BEKÖTÉSI TÁBLÁK
a Mult és Jövő
1916-iki évfolyamához
valamint az előbbi évfolyamokhoz**

Ára portóval együtt 2 korona 60 fillér
A díszkiadáshoz portóval együtt 3 korona

BING JÁNOS: ÚJÉVRE¹

Ó, mi egy év? Egy csepp idő,
Rövid és hosszú, szűk és bő.
Egyiknek kert, másnak sivatag,
Itt vad vihar, ott hűs patak.
Ennek remény; ott félelem.
Arasz: mond ez; az: végtelen.
Fény itt; ott éj, mely haldokol.
Itten mennyország; ott pokol.
Új esztendő, új év idő,
Nagy mondja: szűk; a kicsi: bő, —
Éjfél: s kérdésed bűgva száll:
Ó, múltó év, te: mit hozál?
Kevés öröm; a bú be sok!
Honnan? Hová? Hol cél? Hol ok? —
S az égi tájról zeng a szó,
Szívedben visszahangozó:
Ó, nincs idő — örömtelen
S megérdemelt a bús jelen.
Az irigység s a rosszra-vágy:
Örömeinknek síri ágy.
S az újév ím' hogy felhasad,
Hadd öntsem szóba vágyamat:
Légy sorsoddal elégedett —
S meglelted üdvösségedet.

(Molnár Ernő fordítása)

¹ Bing János régi aradi költő. Német verseskötetét kiadta fia, Bing Ede.

Grünzweig Adolf templomi énekkötetének címlapja

Arader Altersversorgungsheim

Aradi Öregek Otthona

DR. NEMESS ZSIGMOND: AZ ARADI ZSIDÓ

Magyarországon — mint másutt sehol — a zsidó vallású állampolgárok testületileg különféleképp tagozódnak: ortodox, kongresszusi, status quo, szefard stb. De a hivatalos és laikus osztályozáson kívül van még egy típus: „az aradi zsidó”. Ez külön species. Az aradi zsidó vallásos: azonban a maga külön módja szerint. A vallást nem betű — hanem szelleme szerint követi. Chorin Aron, Steinhardt Jakab, Rosenberg Sándor hintették el így a magot és gondosan ápolták, nevelték ennek gyümölcsét a község világi vezetői, elnökei is. Ezek és itt elsőnek Hirschl Mózesst említve, már egy évszázaddal ezelőtt is mindig azt tartották, hogy közösségét az szolgálja leghívebben, ki neki minél több erkölcsi és szellemi javakat juttat. Az emberek erkölcstana, kultúrája, vallása mindig a viszonyoktól függ és a klímától, mely őket körülveszi. Új életviszonyok új felfogást teremtenek, az eszmei áramlatok és a feltörő kultúrai irányzatok ellen tehát nem lehet falakat emelni, árkokat ásni vagy sorompókat felállítani. Azok, kik Aradon Hirschl Mózes örökébe léptek névszerint: Deutsch Ignác, a Hatvany-család őse, utána Hirschmann József, majd Bing Vilmos és Deutsch Bernát, ezek mind ezt az elvet vallották. Innen van az, hogy mi így kijelölten, következetesen haladunk a magunk útján előre.

A mag jól lett elvetve, a gondos ápolás megmaradt, a gyümölcs megérett, örömmel élvezzük. Aradi zsidó mivoltunkkal hivalkodva kérkedünk. Nekünk az önértet az erős tárgyi alap adja meg. In subjecto pedig egy legendát őrzünk papjaink tanításából, mely emígyen szól:

A nagytemplom szent oltárán egykoron a főpapot holtan találták. Izrael népe megrendült.

A Bölcsék tanácsa összeült és egyhangúlag megállapította, hogy ki ily szörnyen bűnhődött, kétségtelenül a világ legnagyobb bűnét kell hogy elkövette legyen. A legnagyobb bűn pedig: az Isten nevének káromlása „Chilul hásém“. De mi módon, miképen követhette el a bűnt? Két vélemény nyilvánult meg. Az egyik szerint a főpap, miután más halandónak a szent oltárra lépni nem lehetett, magát elbizakodottan magasabb — az Istenhez közelebb álló — lénynek tartotta. Ezért kellett bűnhődnie. Az Isten csak Egy és oszthatatlan. Embernek, állatnak, mindennek a világon csak Egy az Ura, csak Egy a Teremtője. Minden elmúlik, csak Egy, egyetlen Egy: Örökkévaló. A másik nézet szerint a bűn elkövetésének módja abban rejlett, hogy a megbűnhődött gondjaira bízott népet jóhiszeműleg ugyan, de helytelen irány felé vezette, tévesen tanította, mert az Istenimádatot olyan alakításokhoz fűzte, mi az Istenség magasztos fogalmát nem fokozza, hanem lealacsonyítja. Csúszás, mászás, szemforgatás, testi sanyargatás, képek, sallangok mindez ezernyi változatban gyenge embereknek tetszetős lehet, de a szívekbe látó hatalmas nagy Istenséget az ilyenek csak káromolják.

Nem ezt és nem ilyeneket követel a vallás. Nem ezek az Úrnak kedves emberi cselekedetek! Szemben a legnagyobb bűnnel, „Chilul hásémmal“ a legnagyobb erény: az Isten szent nevének dicsérete „Kidus hásém“. Ez a jónak, becsületesnek,

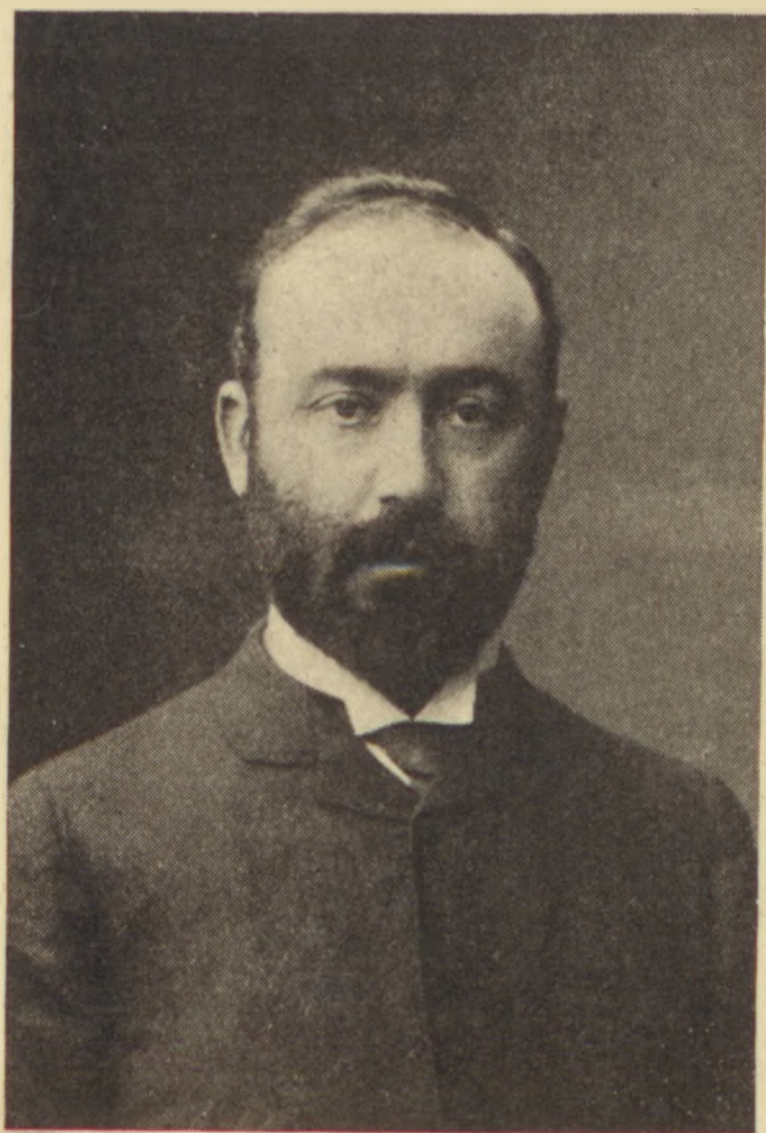
Garten des Altersorgungsheims in Arad

Az Öregek Otthona kertje

erényességnek összoglalója. Alaptétele „Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat“. Tudatlan, szenvedő, szűkölködő embertársadnak légy hűséges barátja, tanácsadója, segítője. Tanítsd szeretetre, munkára, becsületre. Ez az igazi imádság. Ez a nagy erény. Így és ilyen módon dicsérjed az Istent.

Az aradi zsidónak is ez és ilyen a hitvallása. Tanuság reá sok jótékony intézménye, „Öregek Otthona“, Deutsch Ignác-féle fiúárvaház stb., melyek a célt illetőleg, a világ legtökéletesebb hasonló intézményeivel versenyeznek.

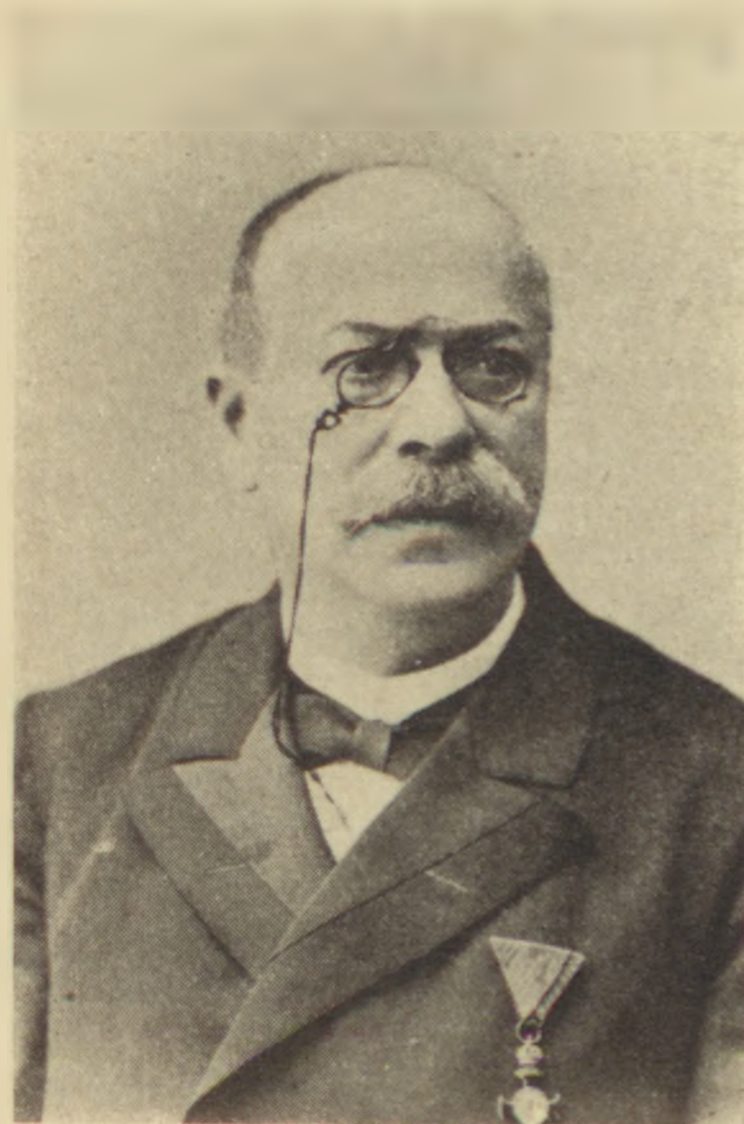
De a lényegét tekintve, tulajdonképpen a magyarországi modern zsidóság majdnem mind olyan, akár csak az „aradi“. Mert nem faj, hanem szellemi és erkölcsi alapelvek szerint tagozódik a kultúrvilág.

Haas Béla,
az Öregek Otthona megalapítója

Spitzer Ignác,
az Öregek Otthona megalapítója

Rosenberg Lipót,
az aradi hitk. 60 évig volt főjegyzője

KAUFMAN EDE: SEJTELMES ÉJBEN¹

Utánnymás tilos

éső este indultam a városkába. Utam hosszú volt. A faluból jöttem. Mezők mellett visz el az út. Vén hársak szegélyezik. Szomorú nyárfák sorakoznak hosszan az út másik oldalán. Ha csüggedt voltam, a nyárfák mentén vettem utamat, ha vidám bizalom, erős önérzet töltött el, a hársak között mentem...

Éjjel volt, mikor a városkába érkeztem. Az első házak kicsik voltak és csunyák, mellettük azonban büszke paloták emelkedtek. Gyors iramban emelték őket, hogy befogadják a betegek ezreit, akik az egész világból ide csődültek, hogy a meleg forrásokban egészségüket megtalálják. És sehol sem láttam az élet éhségét, az életöröm vágyát erősebben, mohóbban felbuzogni, mint itt.

Már régen aludtak. Szelíd álmok libegtek. Az út tovább visz a piacon át. Nyomorult fakunyhók húzódnak itt, az egyik bódében balra felemelkedik valaki, mereven az éjbe néz. És tekintete követ a zsidó negyedig.

A sarki pálinkásbolt előtt megállok, homályos ablaktáblák zavarják a látást. Egy petróleumlámpa

¹ Szerzőnek „Das Ahnen der Nacht“ című vázlatkönyvéből.

Philipp Kaufmann: Feiertag

Kaufmann Fülöp: Ünnepe

füstölög gyéren és fukarul az alacsony helyiségben. Egy öreg asszony támaszkodik a falhoz és szunyókál, üres pohár van előtte a durva deszkaasztalon.

Csendesen haladok a zsidó negyedben tovább, a lépések visszhangoznak, mintha valaki messze távolból követne. Itt végződik az utca és előttem fekszik a csendes folyam. Sötét és magányos. Szürke melódiákat zúg és kényszerít, hogy a hullámokat kövessem, csendesen haladva mellettük...

Susognak a mezőn a lombok, egyszerre csönd lesz, majd ismét zúg... Az éj hullámoz, morajlik... Kimondhatatlan fájdalom zeng fel benne és nem tudok felelni rá.

Vissza, haza a faluba. De a házból, mely előtttem áll, egy hang csendül ki; egy hang, mely zokog, mely sir, mely könyörög, állj meg, kérlek és figyelj csak egy pillanatra!

Ki az? Figyelek; figyelek a zokogó vágyra; és úgy érzem, mintha ott benn valaki állana, lobogó tekintettel, szeretetért koldulva és boldogságért.

Nem tudom, meddig állottam ott; a folyam zengése összeolvad a fájdalmas hanggal, utánam száll, elkísér a faluba. Mi volt abban a hangban, ami oly erősen megfogott, ami oly vadul megázott?

És felmerülnek lelkeemben a homályos, kusza betűk, melyek ama ház homlokzatát beárnyékolják. Ifjú emberek tanulnak ott a szentkönyvekből. Kora hajnalban kelnek fel és késő éjjelig a foliánsok mellett ülnek. A tanulás úgy tűnt nekem mindig, mintha emésztő imádkozás lenne. Ha felpillantának a könyvekből és én a szemükbe nézek, oly kevés a tiszta gyermeköröm bennök. Kérdő, fáradt, majdnem öreges a tekintetük, mintha fiatalságuk régen meghalt volna.

Mindazt, amit ebben a pillanatban érzek, újból megtalálom Akiba Selmanowitsch történetében. Erről a gyermekről akarok most beszélni. Aki nem tudta tanulmányait az élettel, az ő saját világával egybehangolni. Aki kinozta, sanyargatta magát és nem tudott megnyugodni! Akit saját gondolatai a halálba kergettek, mikor már nem tudott eligazodni. És ahelyett, hogy ki a szabadba sietett volna, hogy ujjongva örüljön a tiszta napsugaraknak, a könyvek mellől, melyek fölött oly sok órát töltött meggörnyedve, kiosont ez a gyermek a faluból és az ifjúkor meggondolatlanságával a folyóba ölte magát.

A kis morva faluban ismerkedtem meg vele. Röviddel halála előtt. Még messze volt a tizen-nyolcadik évtől. Boldogok voltak szülői, büszkék tanítói; társai meghajoltak előtte. Mert senki sem tudott a szentkönyvekből oly sokat, mint ő, senkinek sem volt oly gyors, oly éles a felfogása.

Gyakran találkoztam vele és barátjával — aki jó tíz évvel volt nála idősebb — a mezőkön és szántóföldeken. Mily különös volt, ha ez a két ifjú ember a gabona között járt, hosszú fekete ruhájukban, libegő homloktincsekkel.

Egyszer kora reggel a mezőkön jártam. A lelkem oly könnyű volt, oly vidám és boldog. Hirtelen előttem állt Akiba Selmanowitsch, egy magányos fához dőlve. Messze maga elé tekintett, kezei a levegőbe markoltak, mintha meg akart volna fogózkodni. Mily szármalmas, mily megrázó volt ez.

— „Mit csinálsz?” kérdeztem halkán és lágyan.

— „Keresek” szolt.

— „Én is!” kiáltottam fel önkénytelenül.

— „Oh igen, te is keresel. De te szerencsés vagy, Uram! Oda mehatsz, ahova tetszik. Az egész világ a tied. De az én világomnak szoros határai vannak. Nem szűk ez a világ. De én érzem a határokat, sebesre ütöttem magam rajtuk. És ha ki akarok jutni közülök, egy fal áll előttem, melyet áthághatatlan évszázadok emeltek. „Van”, ez a szó áll rajta. A szülők, akik szeretnek engem, tanítóim, kiket tisztetek, naponként intenek: „Van”. Eltávolodom a faltól és megyek egy darabot. Ha szabadon akarok lélegzeni, ugyanez a fal mered fel ismét. Közöttük rovom le életemet. Egyre szűkebb lesz az út, egyre gyorsabban megyek.

Köszönés nélkül elsietett, könyveihez futott, mialatt a nap sugározva emelkedett fel.

Most, hogy az éjben, a mezőkön át megyek, mindez újból oly erősen éled fel bennem. Egy magányos fa áll a síkságon; oly szeliden, oly áhítatosan szép. Nem te dőlsz hozzá, Akiba Selmanowitsch? Nem a te szavadat hallottam ismét: „Van”? Nem a te hangodban rejlett-e ez a végtelen vágyódás, amely felrepült a falakon túl, melyek szorítanak? A te hangod volt ez, amely abból a sötét házból kicsendült a folyó mellett?

Rég elmúlt az éjfél. A nedves füvek harmatcseppekkel szórják be a ruhát. Halkan ringanak a kalászkok. A tiszta éj oly varázssos. Szeretnék belesimulni a nyugalmas kékségbe, átlibegni a síkság fölött. És elsíklík a tekintetem a sejtelmesen mély síkságon, odáig, hol az ég a földdel összeér.

És azontúl? Azontúl?

Gyorsan tovasietek egy nagy darabon. És ugyanazon a ponton állok és ismét odatekintek vissza, ahol az ég a földdel összeér.

És hirtelen föl villan bennem: mindnyájan ugyanazt zengik: a folyó, az ifjúemberek éneke, az

Paula Porter: Lidia

Porter Paula: Lidia

éjszaka. Újból föl ismerem a hangot, bennem is fölcsendül egy hang, mely rokon volt vele. A hang, amely keres és keres, mely bolyong és bolyong, mely küzd, mely sír, mely zokog: Igazság után, megismerés után...

Alexander Iritz: Mein kleiner Bruder

Iritz Sándor: Kis öcsém

FARAGÓ REZSŐ: A HETKÖZNAPOK ZSIDÓI

incs olyan tojás, amely szakasztott mása lenne egy másik tojásnak — azt hiszem, a talmudban áll ez valahol. És ezenképen egyik zsidó sem olyan, mint a másik. Hasonlóságok és különbségek csinálnak közöttük típusokat, nemcsak országok és ország-részek szerint, de szinte egyes városokra tagolva.

Az aradi zsidó bizonyára nem olyan, mint aminő a pozsonyi, szegedi, váradi, várújhelyi és debreceni. Ez csak szubjektív megállapítás, de ha lennének elegenden, akiket érdekelne, be is lehetne tudományos módszerrel igazolni.

Aradon sose volt gettó. A zsidókat nem szorította külön kapuk közé semmi kényszer és ők maguk sem kíváncsoztak csupán egymás között élni. Ez az egyik oka annak, hogy az aradi zsidó olyanná alakult, mint aminő. Kevésbé imádságos — szabad ezt egy zsidó folyóiratban röstellkedés nélkül bevallani? — de annál önértetesebb. Nem feledkezett meg az Istenéről és kilencvenkilenc századrészben a hitéről se, de a boldogulását nem bízta egyedül az Istenére. Dolgos és becsvágyó, de a munkájának és tehetségének sikerében és elismertetésében legtöbbször azt becsülte, hogy zsidó létére lett az, ami. Ezek a tulajdonságok vitték be az aradi zsidókat a város egyéb népébe; nemcsak utat nyitottak nekik, de benn is tartották. A dolgos, józan, feltörekvő zsidókat megbecsülte az iparos- és kereskedő-város többi polgára és a zsidó se érezte magát idegennek, alacsonyabb rendűnek azok között a keresztények között, akik épp úgy kereskedtek, műhelybe jártak, mint ő. Keresztény őspolgárok fiai a zsidó reáliskolába jártak, a zsidó fiúk pedig a minorita szerzetesek gimnáziumába; ilyen volt már hetven esztendő előtt Aradon a türelem és az egymással megférés állapota.

Felekezeti kultusz, a dogmatizmust bizonyára nem ilyen zsidókat tesz kíváncsiatossá. Az a gyülekezet, amelynek papját már száz esztendő előtt a rabbik színhedronja előtt szakálla levágására ítélték, mert eltért az ígék betűszerintjétől és amelynek később egy másik papját hasonló támadások érték a liberálisizmusáért, nem lehetett a vallásosság külső formái szerint mintazsidó. De ha nem is voltak mindig együtt és egymás mellett a zsinagógában, — mindig és valamennyien együtt voltak, ahol zsidón, vagy zsidókon kellett segíteni, védeni, ahol zsidón, vagy zsidókon kellett az esett sérelmet helyreütni.

Aradon nem volt dívatja az olyan alkalmazott antiszemitizmusnak, mint aminőt a bécsiokről emlegetnek: „Ja, wenn alle Juden so wären, wie Sie!“ — mondja minden antiszemita minden zsidó ismerősének, vagy barátjának. Itt azokban a nagy vagy kis zsidókban, akiket megbecsültek,

nemcsak azt az egy zsidót, vagy azt a néhány zsidót becsülték meg, akik kedvéért még nem lehet megbocsátani az egész hitközségnek, hanem a többi is, akiknek a nagyok és a legnagyobbak különös becsületet szereztek.

Ez a beolvadás és együtthaladás leginkább a város közgazdasági életének krónikáin látszik meg. A vidék legrégibb pénzintézetének, az Aradi Első Takarékpénztárnak — amelyet egy esztendővel Fáy András példaadása után alapítottak —, a kezdő munkálatainál zsidó neveket és személyeket találunk: *Epstein* Leopold kereskedő nevét, aki „40 pfrttal“ szerepel az alapítók között, *Atzél* Sándor és *Csernovits* Péter táblabírák díszes társaságában, akik ugyanannyit jegyeztek. Ugyanennek az intézetnek *Hirschl* Moizes 1845-ben választmányi tagja lett, akinek egyébként nem közönséges pozícióját az a hirdetés jelzi, amelyet az 1840-ben megjelent „*Aradi Hirdető*“-ben tett közzé, mint „*A magyar gárdistához*“ címzett posztókereskedés tulajdonosa, és amelyet így írt alá: „*Hirschl* Moizes és Fia, cs. és kir. szab. nagykereskedő“.

Cenzortársa a takaréokban és konkurrensa a posztóüzletben volt: *Deutsch* Ignác, a Hatvany bárócsalád öse. A Szentpál-utca 7. számú házból indult ki az ország közgazdasági életében oly nagy szerepet vívó familia útja. A családot már a harmadik ágon elvitték Aradról a hatalmas vállalatok, amelyek az ő nevüket viselték; *Deutsch* Ignác emlékére azonban a Szentpál-utcai házon kívül és apró reminiscenciákon kívül még egy ház képviseli: az aradi zsidó árvaház, amelyet ő alapított.

A kiegyezés utáni időknek művelt, mélyenlátó kereskedői és modern zsidói közé tartozott *Walfisch* Pál. Az aradi kereskedelmi és iparkamarának első elnöke volt és a maga idejének egyik legkiválóbb közgazdasági írója, aki az akkor serdülése elején levő magyar kereskedelem pénzügyi és ipari életébe nem egy új eredeti problémát vetett be.

Arad ipari nagyságának, gazdasági fellendülésének egyik legkiválóbb tényezője a *Neumann*-gyár. Hetvenöt év előtt húsz akó szpiritusz gyártására rendezkedett be a gyár, amely ma gőzmalmával együtt a monarchia egyik legnagyobb ipartelepe. És a cég azok tagjai között, akik ezt a hatalmas kibontakozást a maguk munkájával lehetővé tették, első helyen állott: *Neuman* Ede. A mai nemzedékből még sokan ismerték az „*Ede urat*“, aki piros arcával, kifent bajuszával inkább hasonlított egy táblabíróhoz, mint nagyiparoshoz. Az agglegényül meghalt öreg úrnak szelleme, becsülésének tárgya: a munka volt. „Két garast is sajnálok a röst embertől, a dolgos ember néhez ezreseket is megér.“ Az ipartelep udvarán ércszobra áll *Neuman* Edének, követendő példaként mindenkinek, akinek a gyáron belül és a gyáron kívül dolgozni kell, hogy maga megéljen és mások megélhessenek.

Az aradi zsidó nőegylet népkonyhája
Volksküche des isr. Frauenvereins in Arad

Lennének még nevek, emberek az aradi zsidók közül, akik Arad vagyonosodásához, nagyvárossá fejlődéséhez, tekintélye megszerzéséhez a maguk tisztes munkájával, éles eszével, kemény akarásukkal hozzájárultak. De a Mult és Jövő nem lehet olyan ünnepi kirakat, amelybe minden büszkeségünket összezsúfoljuk. Akiket megneveztünk: típusai az aradi zsidóknak, akikhez hasonlóak voltak és vannak kisebb hívatáskörben, de épp oly tulajdonságokkal még számosan.

Ezek inkább a hétköznapiak zsidói voltak — amivel ne legyen kisebbitve a szombatok nagy zsidóinak, a felekezeti élet kiválóinak nagysága, dicsősége. De bizonyára a hétköznapiak zsidóinak munkája hozzájárult ahhoz, hogy a szombatokon és a szent ünnepeken Chorin Aron, Steinhardt Jakab, Rosenberg Sándor és utódaik olyan zsidóknak hirdethették az Úr ígéit, akiket a maguk városa, a városnak szinte egész népe megbecsült és szeretni tudott.

HANZU NESTOR

Drogéria- és
illatszerüzlete
ARADON, most

Andrássy-tér 12. sz. alatt van.

Városi és megyei telefonszám: 455.

TELLER KÁLMÁN: AZ ARADI ÚJSÁGÍRÁS

Ez újságíró mindig és mindenütt az egész világért lelkesedik, dolgozik, szenved. Ezt bizonyítja Arad is, amely az aradi sajtó segítségével lett az, ami. Az aradi újságok és az aradi újságírók segítették megteremteni azt a kis világot, amely a vértanúk városában a legszentebb magyar mult és a legkáprázatosabb magyar jövőndő sokat ígérő közös útján tör éppen most előre.

És ha ennek az aradi sajtónak a kezdeteire, a gyökereire ásunk le, ha azt keressük, hogy ki ringatta a szabad királyi várossá lett Arad nagyközségnek, a magyar, német, rác és román vegyülékből állott, nagy bánáthatári falunak, a hatalmas gazdasági és kulturális emporiummá fejlődött büszke civitásnak a bölcsőjét; ki adott hírt ezen az exponált nemzetiségi helyen egy új világ megteremtéséről: akkor ott találjuk az aradi zsidó újságírókat és újságokat.

Ott találjuk a gyorskocsin megérkezettek névsorának leközlésében kimerült és ezzel büszkélkedő „*Arader Kundschaftsblatt*“, a legősibb aradi újság utódjaként, a szabadságharc mámorában megszületett első magyar lapnak, a *Patriotnak* — nomen et omen — kiadóját és szerkesztőjét, *Jeiteles* Leót, az aradi zsidó hitközség tanítóját. A zsidó, aki tanítva ír újságot, aki lángoló hazafias cikkeiért az aradi várfogságba kerül és akit egy *Damjanich* méltat a barátságára. *Csernovics* Péterhez írt egyik levelében nem talál elég magasztaló szavakat újságíró barátjának dicséretére, aki lapjával „olyan szolgálatot tett a haza szent ügyének, mint egy regiment vörössapkás honvédő“.

És aztán jött a legrettenetesebb tél! Az egész táj néma és csendes lön! Csak a *Goldscheider* Henrik lapja mert beszélni. Az „*Arader Zeitung*“. A császári hatóság száz és száz korbácsütése alatt sem görnyedt meg. Mi volt a rejtély nyitja? *Goldscheider* inspirátora nem volt kisebb eszű ember, mint *Csemegi* Károly dr., akkor aradi ügyvéd, a későbbi államtitkár, a Kuria másodelnöke, a magyar büntető-törvénykönyv megalkotója.

Németül, magyar szívvél és ésszel írták huszonegy éven át ezt a lapot, amely azzal is szenzációs ríkordot teremtett, hogy 1868-ban, a porosz háború idején naponta kétszer jelent meg. Ez volt az első estilap Magyarországon.

Goldscheider Henrik Bécsbe költözött. A fia, *Balduin Groller*, a neves osztrák író és a *Neues Wiener Journal* nemrég elhunyt szerkesztője, Aradon volt újságíró-inas az apja mellett. Az aradi lap szerkesztését *Goldscheider*től *Rosenberg* Lipót, az aradi zsidó hitközség 1909-ben elhunyt főjegyzője vette át, míg később *Ungerleider* Albert vásárolta meg a *Goldscheider*-nyomdát és *Hatos István* aradi ügyvéddel együtt csinálta a lapot 1875-ig.

Érdekes és jellemző, hogy a nemzeti megújítás korszakának aradi zsidói mennyire megmagyarosodtak. Az Arader, illetve most már Neue Arader Zeitung a városi színház heti műsorában szereplő „Ibolyafaló“ (Veilchenfiesser) című darabot „Veilchenbaumpferd“-nek fordította.

Hatost Szekula Mór követte a szerkesztői állásban, aki azonban rövidesen Budapestre került neves újságírónak.

Az abszolutizmus idején, amikor magyarul csak sirni volt szabad — a káromkodót a Bach-huszárok lefűlelték — Aradon egy zsidó ember merészelt nagyot és 1858-ban megjelentette az „Aradi Híradó“ című magyar nyelvű lapot. Grünwald Manó merte a bőrét a vásárra vinni a magyarság szent ügyéért. Direkte a magyarosítást írta a lap a zászlójára és a szerkesztőt le is csukták, mert a lapja megjelenése napján ici-pici nemzeti színű kokárdát tűzött a „tefilin beittlijára“ és úgy ment a templomba. Tudja a kánya, a spiclik hogy vették észre, de besúgták és a szegény zsidó újságíró csak Heim Domokos erélyes fellépésére szabadult meg. A lapját beszüntették, de Óvári Lipót szerkesztésében új életre kelt.

A nyugatról érkező szabadabb levegő 1861-ben életre keltegette a búsuló hazafiak hamu alatt szunnyadó tüzét is. A magyar nyelv, a nemzet legféltettebb kincse, az alsó udvarházból, ahol titokban ápolgatták és melengették, kezdett bebemerészkedni a közgyűlések termeibe. Aradon, ebben a minden modern rezgésre nagyszerűen rezonáló városban is, csakhamar megszületik az első politikai magyar nyelvű napilap, az „Alföld“, amely évtizedekig az ország egyik legtekintélyesebb újságja volt. Bettelheim Vilmos könyvkereskedő, Munkácsy Mihálynak mecénása, a lap kiadója és Chorin Ferenc dr. a vezércikkírója. Az Alföld harminchét éve alatt hatalmas újságírói gárdát nevelt. A balközéppárt orgánuma volt és erősen állást foglalt a hatalmas, aradvárosi Deákpárt ellen. Érdekes momentum, hogy a Deákpártnak csak 1868-ban, a választások előkészítésére szánt rövidéletű lapja volt és ebbe zsidó újságíró nem dolgozott. Aradon a zsidó zszurnaliszta évtizedekig az ellenzéki politikának volt tüzeztollú apostola.

A többségben lévő nagy szabadelvű párt még 1884-ben sem rendelkezett lappal és csak ennek az évnek a tavaszán keletkezett az „Aradi Hírlap“, amelynek Reviczky Gyula, a koszorús költő volt a szerkesztője. Néhány hónap után azonban szerkesztőváltás történt és Hauser Mór neve került a lapra, tulajdonképeni szerkesztője Rosenthal Gyula dr. a fényestollú zszurnaliszta volt.

A reákövetkező esztendőben, 1885 december 25-én indult meg a szabadelvű pártnak újságja, az „Aradi Közlöny“, amely fejlődésének útján ma ott tart, hogy a vidék legtekintélyesebb és legjobb napilapja.

Az aradi függetlenségi párt 1880-ban a ma is magas szinten álló Arad és Vidéke címmel indí-

totta meg lapját, amely egy lelkes zsidó embernek, Kalmár Nándornak, a lap tulajdonosának köszönheti, hogy lépést tud tartani a modern zszurnalisztikával. Hosszú évtizedek alatt kitűnő zsidó újságírók — köztük Illés Zsigmond, Hegedűs Loránt dr., Lippai Dezső, Maróth Sándor, Károly József — gazdagították ezt az újságot modern zszurnaliszta munkájukkal.

Rendkívül érdekes és talán az országnak egy városában sem oly pregnánsul megfigyelhető jelenség az, hogy az alig hatvanezer lakosú város négy politikai napilapot tud táplálni eszmékkel és eseményekkel. Az aradi újságírás, noha a város irodalmi élete nem oly intenzív, mint például Nagyváradé, elfogulatlan és tárgyilagos ítélet szerint is, fővárosi szinten áll. Ennek igen érdekes magyarázata az, hogy a város zsidó polgárai majdnem valamennyi lapnak előfizetői, szinte ösztönzik az újságírókat és az újságot a nemes versenyre és arra kényszerítik, hogy a minden iránt érdeklődő olvasóközönségnek kaleidoszkópszerű, változatos, eleven újságot tegyenek minden reggel az asztalára.

Hogy az aradi zszurnalisztika ide fejlődött, abban igen nagy érdeme van az Aradi Közlönynek és Stauber József főszerkesztőnek, valamint a vele együtt dolgozott és dolgozó újságírói gárdának. Stauber 1887-ben a fővárosból jött Aradra és nagy küzdelmek, újságírói forradalmak árán tudott modern újságot csinálni, mert azelőtt az újságot úgy szerkesztették, hogy este nyolc órára be volt fejezve a munka, az éjjeli sürgönyöket vagy a jámbor korrektor gyömöszölte be a lapba, vagy a legjobb esetben a szomszédos kávéházban billiárdozó riporter. Éjjeli redakciót nem ismertek Aradon. Az első megnyert csatája az volt, hogy tudta nagyobbítani lapja terjedelmét és szerencséjére vele majdnem egyidőben került a lapvallathoz Révész Adolf, a régebbi aradi írói gárda nagyműveltségű és széles látókörű tagja, aki az első perctől fogva megértette, hogy a fővárosi lapok rohamos fejlődésével lépést kell tartani. Nemcsak az Aradi Közlöny, nemcsak az aradi újságírás, de az egész vidéki zszurnalisztika új korszaka e két ember józan üzleti és egészséges zszurnalisztikai érzékével egybeforrott. Kezdték jól fizetni az újságírókat és Szöllősi István, Szöllősi Zsigmond dr., Radó Károly dr., Faragó Rezső, továbbá néhai Tenner Pál dr., Tolnai János dr., Wolfisch Ármin — az aradi társadalmi, kulturális és gazdasági életnek ma már mindegyik egy-egy oszlopa — a lap kötelékébe került. Az Aradi Közlöny meg merte tenni azt, hogy, noha a lehető legliberálisabb politikai irányzatnak, a szabadelvű pártnak volt orgánuma, ki merte és ki tudta verekedni a szerkesztőség függetlenségét. Visszautasította a kiadóhivatal a 12,000 korona évi pártsegélyt. Meg merte tenni, hogy amikor 1899. év október 6-ára Aradra jött ünnepelni a fél ország, itt Aradon pedig rongyos ruhában várta a nagy napot mint-

egy ötven öreg honvéd, az akkor fejvesztés mellett tilos Kossuth-kultusz ápolását tűzte ki célul. Gyűjtést indított az öreg honvédek felruházására és három nap alatt akkora összeg gyűlt egybe, hogy október 6-ára tetőtől talpig új ünneplő ruhába öltöztethette az ötven öreg aradi honvédet. Azután jöttek a lap szabadságának többi dokumentumai. Az újságárusításnak háromhavi jövedelmét az aradi Kossuth-szobor alapjának javára ajánlotta fel, majd a város főterén bolthelyiséget nyitott, ahol télen ingyenkenyeret adtak mindenkinek, aki kért.

Az aradi zszurnalisztika fejlődésének egyik nevezetes stációja az, hogy egy aradi lap ünnepi száma száz- és százötvenoldalas, az Aradi Közlöny jubiláris száma kétszázötven oldal volt, de ez már a jelenre tartozik, ezt már a legmodernebb iskolában felnevelkedett gárda, *Kaszab Géza, Hoványi Kornél, Bolgár Lajos, Rohonyi Nándor, Vörös László dr., Bródi Béla, Székely Miklós, Róna Lajos, Vécsei Miklós, Zádor Jenő* lelkiismeretes és fáradságos munkája teremtette meg.

Igazi hatalom ma az aradi sajtó. Ezt elismeri maga a hatalom is, a hatóságok is és ennek a tisztes hatalmának köszönheti, hogy a város élete sosem lendült ki abból a liberális irányzatból, amelynek legjellemzőbb megjelenése az, hogy az aradi zsidóság olyan súllyal rendelkezik, mint akár a fővárosi. A felekezeti türelmetlenség, a szétvonás megpróbálkozott, de ott állott a hűség-örsem, az aradi zszurnalisztika, amely erejével meg tudta akadályozni minden retrograd kísérlet kibontakozását.

Varjassy Lajos, Arad város polgármestere írta az Aradi Közlöny jubiláris számában a következő gyönyörű szavakat:

— Örömmel konstatálhatjuk, hogy a város polgársága és az aradi sajtó között kifejlődött viszony nem maradt meddő és meggyőződés, hogy ha az aradi lapok tovább is támogatják a város közönségét a város fejlődésére irányuló fejlődésében, akkor Arad város rövid idő alatt a kultúra, ipar, kereskedelem igen magas fokára fog emelkedni.

ABÁDI IMRE ÉS JÁVOR BELLA

INTERNÁTUSA
a főváros legelső izr. diáknevelő-intézete, melyben a rendes tanulmányok mellett a vallásos nevelésre is súlyt helyeznek.

Prospektust kívánatra küld. ✱ Bentlakók részére már csak egynehány hely fölött rendelkezünk.
✱ Bejárókat a tanév folyamán is felveszünk. ✱

Budapest, IV., Kossuth Lajos-utca 11.

KOHN NÁTHÁN: A SZEMÉRMES SZEGÉNYEK

— KELETI MESE —

Fordította: ZOMBORY ANDOR

I.

A lágyan ringó pálmafák alatt,
Ahol beszédes forrás fut sietve:
Ott ült a Bölcs és míg a nap haladt,
A sok tanítvány mind-mind felkereste.
Mohó szemekkel lesték ajakát,
Melyről a tudás drága gyöngye pergett
S mely édesebb volt, mint a csurgatott méz,
Mert megnyugtatta a sok árva lelket.

— Az ember, mint a puszták vándora,
Az éjszakán egy csillagot keres,
Mely elvezesse messze őt oda —
A cél felé, amelyre szíve les.
És mily kevés, ki csillagát találja?!
Pedig fölötte kettő is nevet:
Az egyik neve: *Tudás!* — és a másik:
A mindent megértő tiszta *Szeretet!*

Az Élet titkát e két csillag őrzi,
Ezek jelzik, hogy merre van az út,
Melyen haladva, minden földi ember
Az Alkotónak trónusáig jut,
Hol, mint a nyári dúsán ömlő napfény,
Úgy hull reá a legfőbb szeretet,
Mely végtelen, mint végtelen az Isten
Ki minden lényt egyenlőkép szeret...

Egyik tanítvány közbeszól: — Atyám!
Bocsáss meg, ám a lelkem nyugtalan,
Azt mondad: Isten egyformán szeret
S kegyelme, mint az ég — határtalan;
Ember és állat megtalálja nála,
Amit a teste-lelke megkíván...
De mégis van, amit itt meg nem értek.
Bocsásd meg, Mester, tán az én hibám:
De tudni vágyom, hogy — a legfőbb Jóság,
Kiről az ajkad csodákat beszél,
Ki felfogja az elesettek dolgát
S gondot visel a koldusra míg él:
Palástját miért nem teríti azokra,
Akiknek sorsa rideg, mostoha,
Akik között tán egyetlenegy sincsen,
Ki maga vón' a sorsának oka
S kik járnak-kelnek küzdve — sírva búban,
S te tudod, Mester, milyen jók ezek,
S a földi sorsuk mégis csupa bánat,
Mert van egy vétkük, hogy — *szemérmesek!*
Kik a sötét nagy nyomor szögletéből
Sem tudnak tární kérő kezeket:
Az Isten, kiről te most beszéltél, Mester,
Mért nem ruházza, áldja ezeket?!

A tanítványok háborogva szóltak:
 — Hallgass! beszéded átkos s vakmerő!
 De szólt a bölcs: — Csak hagyjátok beszélni,
 Hogy megkérdezett, azt jól tette ő.
 Felelni fogok kérdésére tüstént,
 Figyeljete! A példázat tanít
 S értéke minden szónak akkor van csak,
 Ha megbékít — megnyugtat valakit:

II.

Amikor az Isten befejezte művét
 S hat nap alatt kész volt az egész világ,
 Körülnézett azon boldogan és büszkén
 S nem lelt rajta foltot — egyetlen hibát,
 Minden úgy történt, ahogyan ő akarta,
 S mielőtt a Szombat szent nyugalma jön,
 Intett: — trónja előtt vonuljon az mind fel,
 Aki kegyelmének életet köszön.
 Vonuljanak el a lelkek milliói,
 Próféta, hősök, dalnokok, —
 Boldog és bánatos anyák lelkeivel:
 Vonuljon fel mind, ki él, örül, — zokog!

S jöttek mind a lelkek csoportba verődve,
 Ki tudná mindnyáját felsorolni már,
 De im' egy bús csoport félénken megállott,
 Szemérmesen, némán, szégyenkezve vár.
 Látja ezt az Úr és szelíden megszólal:
 Jertek kedveseim, mellém álljatok,
 Nézzétek csak ott: kik jönnek utánatok,
 Figyeljete jól és jól vigyázzatok!

Es e pillanatban felhangzik az ének,
 Hajnalfény sugárzik át a kék egen
 S a szemérmes lelkek az Úr trónja előtt
 Ott állnak ragyogva, bátran, fényesen.

S szól az Úr: — Akik ott felénk közelegnek
 Csillagporos úton, havas fehér szárnyon,
 Azok a — szép lelkek, kiknek hivatása,
 Hogy mindig — mindenütt nyomotokba' járjon,
 Hogy felkeressenek benneteket mindig,
 Hogy letöröljék a könnyeteket lágyan
 S hogy meg ne bántsanak egyetlenegy szóval.
 Ez az én parancsom és ez az én vágyam.
 Némán fognak menni mindig tihozzátok.
 Balkezük nem tudja: a jobb mit cselekszik,
 Nem tudja meg senki: mit csinálnak nappal
 S az éj jótettét hallgatásba rejtik.
 Miben szükkölködtök, — lelki, testi jóban —
 Ők fogják elvinni mindig tihozzátok
 S sejteni sem fogja senki e világon,
 Csak én tudom ezt majd és csak ti tudjátok!

III.

Könnyes szemmel hallák mind a tanítványok,
 A Mester ajkán, hogy csordult a beszéd
 És az arcuk halkan napkeletre fordult
 S dicsőíték Isten áldó jobb kezét!

DR. DÉZNAI VIKTOR:¹ ZSIDÓ VÁROSOK

annak-e ilyenek? — kérdezik bizonyára sokan meglepődve. Hiszen nincsen zsidó állam, sőt nincs: egy tömegben élő, öntudatos zsidó nép sem, mely oly jellegzetes városokat alkothatna, mint amilyen ismert és határozott valamit értünk azon, hogy: magyar város, német város! Ez persze igaz. Azonban mindnyájan tudunk városokat, melyeknek lakossága túlnyomóan, vagy legalább is oly nagymértékben zsidó, hogy ez a körülmény sajátos karaktert ad ezen városoknak. Lodz vagy Lublin, Tarnopol, Máramarossziget, sőt például Nagyvárad, de még Budapest is olyan városok, melyek zsidók nélkül ugyancsak másképp festenének, mindenesetre távolról sem hasonlítanának ahhoz, amik ma.

De ha Amsterdamra, Frankfurtba, Berlinre, Prágára vagy Boroszlóra gondolunk, akkor is érezzük azt a mélyreható befolyást, melyet már egy aránylag csekély számú zsidóság is, ilyen hatalmas városok jellemére gyakorol. Azonban még az óriási London, az ő hírhedt Whitechapel-jével és New-York a Bowery-vel is mély és kitérőmentes zsidó vonást hordoznak világjelölő képükön. Pedig még nem említettem Szalonikit, Haifát és a zsidó koloniális várostelepeket, sőt Jeruzsálemet sem, mely pedig bizonyára legalább is annyira zsidó, mint amennyire keresztény vagy mohamedán.

Minde helyeken kívül azonban talán legsajátosabban zsidó városok, amelyekben a zsidó élet és hagyomány, a zsidó lélek és sors a leghívebben kifejeződik: — a különböző gettók... Ezeket minden állam, minden nép minden városában megtaláljuk, — városok a városokban, élesen elkülönített lakóhelyek, melyek szűk utcáikkal, összehúzódozó, zsúfolt és szomorú házaikkal beszédesen jelképezik a népet, mely lakta vagy lakja őket. Hamburgtól Algirig és Londontól Odesszáig mindenütt megtaláljuk a gettót, végig az évezredek, mióta megszűnt a zsidó állam, egészen máig, mikor már lassan-lassan megkezdődött a különböző gettók átépítése...

Azonban ha alaposan kutatunk, olyan helyen is találjuk zsidó városok nyomát, ahol az eleven zsidók rég eltűntek. Spanyolország, Franciaország, Németország nem egy híres városában, ahonnan pedig évszázadokkal ezelőtt úgy kiűzték őket, hogy írmagnak sem maradt: ott lebeg szellemük egyes ósdi és élénk utcák árnyékában s ahol az ő középkori tevékenységük és igénytelenségük lüktető életet varázsolt, ott ma is, mintha az ő példájuk szerint élnének az em-

¹ Szerző a budapesti „Városi Szemle” 1917. évfolyamának első három hónapján keresztül közölte „Várostudomány” című művét. Az ezzel a tudománnyal való foglalkozás adott impulzust a jelen cikk megírására is.

berek: apró, szorgalmas boltokban és műhelyekben, szűk és bensőséges lakásokban. És a történelmi levegő, a patinás épületek s a köztük lefolyó különös élet kizökkent a köznapiból: emlékeztet, revelál távlatokat és tényeket, gondolatokat és érzelmeket, melyek az eszmények, a hitek, a tragikusan szép és felemelő emberi küzködés világába vezetnek s amelyekről jóleső keserűséggel állapítjuk meg, hogy milyen nagyon zsidók...

Pedig vannak még rendkívüli, exotikus zsidók is: elszakadt hajtások a nagy családból, csodálatosan más kultúrával, életszabályokkal és telepelési módokkal. Ilyenek a barlanglakó zsidók Marokkóban földbevált városaikkal, a Karaiták Oroszországban, aztán a középfrikai őserdőben élő zsidók, meg a délamerikai pampaslakók.

Palesztinában pedig és az antik sémi kultúra telepelyein még ma is találunk beszédes romokat, jellegzetesépítésű házakat, sírokat, régletűnt nagy zsidó városok utolsó maradványait: egy dicsőséges nemzeti élet nyomaival, melyeket már egészen beburkol a legendák szivárványos köde. Szinte fantáziák már, ragyogó fehérségükkel egy lila ég alatt s pálmafák között, ahol roppant kupolákkal emelkedett Istenhez Salamon király káprázatos temploma...

Mindez zsidó! A zsidó nép zsenije, a zsidó lélek lüktetése, a zsidó ember kezenyoma minde változatosságban. A zsidó nép történetének korszakai szerint más és más kultúralkotások támadnak, melyeket tán eszükbe se jutna egyébként együtt említeni és vizsgálni, ha nem tudnók, hogy valamennyit az a kiapadhatatlan alkotóerő teremtette, melyet egy Isten oltott az ő kiválasztott népébe.

Dehát mi az a karakterisztikusan zsidó valami, amit minde különféle kultúralkotásokban megtalálunk, az az állandó bélyeg, mely a zsidó kéz érintése után megmarad a tárgyakon? Miben áll az a zsidó szellem, mely oly jellegzetesen megfesti azon városok életét, melyben ők laknak, mely belefolyva a helyi, idegen kultúrákba, azokat új vonásokkal gazdagítja? Melyik és milyen a zsidó város?

Az ellenségek és a tudatlanok hamar készek a felelettel: Ők a zsidóban csak a kereskedőt látják, az improduktív és ravasz alkuszt, az uzsorást és az arcátlan ügynököt. Zsidó szellem szerintük egyenlő kereskedelmi szellemmel, olyan értelemben, ahogy a régiek Merkurt a csalók Istenének

is gondolták. Ehhez újabban hozzáfűzik a korrupció, a lelki és szellemi leromlás és züllés, a bomlasztó és önző érzések áradatát, mely állítólag a zsidó tömegekből, a zsidó szívekből támad és betegségeket okoz a társadalmakban.

Sokfélekép és alaposan szembeszálltak már ezen, tudományos helyekről is származó vádakkal. De mert, sajnós, érezzük, hogy mindig újból meg újból védekeznünk kell, utalni szeretnék arra, hogy még nem mutattak rá eléggé azon nagyszerű cáfolatokra, melyek a zsidó városokban, a zsidó kultúralkotásokban rejlenek. Sokszor említik, azokkal szemben, akik a zsidóban csak kereskedőt látnak, hogy Getsemane bűvös kertjét, Hebron rózsás völgyeit zsidók művelték, Jézus apja pedig egy zsidó ács volt és tanítványai szegény zsidó halászok és takácsok. A Makkabeusok bizonyára nem voltak rossz katonák és alexandriai Philo, ki sokban

Abschied

Katonák búcsúztatása Aradon. Három vallás papjai áldják meg őket

hozzájárult a keresztény dogmatikához, az új-platonizmus mestere, a görög filozófiának jelentékeny folytatója. És így megy ez a legújabb korig. A fényes arab udvarokban költők, orvosok, építészek és bölcselők voltak a zsidók, Francia- és Olaszországban lovagok és trubadurok, az Árpádházi királyok alatt nem egyszer főnemesek és az ország első hivatalnokai. Később Hollandiában természettudósok és ékszerészek. Spinoza is gyémántköszörűs volt. A német szellemi megújulásban Mendelssohntól Heinéig és a berlini Rachelig kiváló szerepet vísznek. És Oroszországban épp oly fontos tényezők az iparban és kézművességben, mint nálunk vagy Romániában a bérelt földek művelésében. Általában ma a foglalkozási ágak és társadalmi osztályok mindenikében kitűnő és nagyszámú zsidót találunk, felsorolása nemcsak lehetetlen, de fölösleges is. A művészettől a közgazdaságig, a tudománytól a politikáig, az arisztokráciától a proletárságig, a milliomosoktól a napszámosokig mindenütt vannak zsidók és lehe-

Az aradi 48-as zsidó hősök emléke Aradi Zsigmondtól
Denkmal gefallener jüdischer Helden in Arad. Von Sigmund Aradi

tetlen kisajátítani egyetlen foglalkozási ágat, vagy társadalmi osztályt az ő részükre.

De ha a zsidóság ily egyetemesen eloszlik az emberiség között, ha minden talajban gyökeret vert, minden nemzetben élt, minden földön épített és minden nyelven, minden eszközzel és minden időben szolgálta a kultúrát, — mi hát mégis karakterisztikusan zsidó vonás rajta, mi az, ami más népektől, melyekkel pedig többnyire asszimilálódott, megkülönbözteti? Egységes faji jellege nincs, nemzeti viselete, stílusa nincs, nyelvével, sőt szokásaival és hitével is csak részben él. És mégis bizonyos, hogy a világot el nem gondolhatnók zsidók nélkül és az emberi művelődés menete nélkülük lényegesen más lett volna.

Mint ahogy a németeket sokszor, találóan kulturdüngernek nevezik, úgy hívják a zsidóságot a népek kovásának. Nem akarok képekben beszélni és általában könnyű kézzel ehhez az óriási problémához nyúlni, melynek tudományos kifejtése nemcsak zsidó, hanem egyetemesen emberi érdekű. Egy ilyen kis cikk keretében csak jelezni lehet ezt a problémát, csak éreztetni és a megoldásához sejtéseken és szimbolumokon át keresni az utat...

Még egy zsidó városról nem szóltam, pedig talán ez a legnemzetibb, a legigazabban zsidó valamennyi között. Egy mérhetetlen és csodaszép város, a zsidóság legnagyobb emberi kultúralkotása. A béke, az igazságosság és szeretet, a boldogság és szépség eszményei itt valósulnak meg, a benne élők szinte egy más világban, a földi szenvedéseken és alacsonyságokon túl laknak. Örök megnyugvás és fényesség uralkodik e városban, melyet a végtelen értelem és jóság szervezett. Oh! Csakugyan, ez a zsidó város még nem épült fel ezen a földön, bár ezer évek óta dolgoznak rajta és minden zsidó ember a szívében hordoz egy-egy picit téglát a nagy műhöz. Gondolatban már meg is van: Hiszünk benne, vágyódunk utána, sokan látjuk is... Prófétáink beszéltek róla, költőink és bölcselőink, tudósaink és művészeink leírták és megformálták egyes részleteit az örök és végtelen álmvárosnak, mely ott tornyosul bűvösen a lelkünk láthatárán s melynek ragyogása egyszer betölti majd az egész földkerekséget...

Ez az egyetlen és legtisztábban zsidó város, — hiszen jól tudják mindnyájan: *Cion!*...

Művészi kivitelű bekötési táblák a Mult és Jövő minden évfolyamához kaphatók a kiadóhivatalban. Ára portóval együtt 2 korona 60 fillér.

Alexander Lassner: Jüdischer Friedhof in Arad

Lassner Sándor: Az aradi zsidó temetőből

ELESETT ARADI HŐSÖK

DR. ADLER IMRE, a II. népf. gy.-e. főorvosa, a signum laudis tulajdonosa, a háború kezdetétől fogva teljesített szolgálatot. A montenegrói harcokban szerzett súlyos betegségében elhunyt 1916 március 24-én.

BERKOVITS LIPÓT, a 64-ik gy.-e. tart. hadnagya. Grodecknél esett el 1914 szept. 8-án.

DR. BOROS REZSŐ, a 33. gy.-e. hadapródja. A Stari-Sambornál esett el 1914 okt. 14-én.

BRASCH MIKSA, a 30. gy.-e. tart. hadnagya. Szerbiában esett el 1914 nov. 28-án.

BRAUN DEZSŐ, a 33. gy.-e. 10. szakaszának őrzője, a nagy ezüstérem tulajdonosa. A Stari-Sambor mellett esett el 1914 okt. 22-én.

BREITBART ZSIGMOND, a nehéz haubitiz 7. divíziójánál. Elestett a görői hídfő védelmében 1915 nov. 10-én.

ECKER SÁNDOR, a 33. gy.-e. szakaszvezetője. Az olasz fronton küzdött, majd Erdélyben. Elestett a máramarosi Nagy-Kul hegyen 1916 szept. 20-án.

ENGEL IMRE, a 33. gy.-e. hadapródmestere. A doberdói fennsíkon a Mrz Vrh hegyen esett el 1915 okt. 27-én.

ENGEL JENŐ (előbbi unokafivére), a 61. gy.-e.-nél zászlós, a nagy ezüst vitézségi érem tulajdonosa. A doberdói fennsíkon esett el ugyanakkor 1915 okt. 27-én.

ENGLÄNDER SÁNDOR, a 33. gy.-e. népf. oszt.-nál. Ravaruskánál sebesült meg. Súlyos betegen elhunyt 1914 szept. 14-én.

FUCHS ISTVÁN, a 33. gy.-e. tart. hadnagya. Samosc mellett esett el 1915 szept. 5-én.

FISCHER RICHARD, a 5. gy.-e. főhadnagya, a III. oszt. érdemkereszt tulajdonosa a hadi ékítménnyel. Orosz és szerb fronton küzdött. Vranovica-Planinánál esett el 1915 nov. 9-én.

GOTTLIEB MANÓ, a 33. gy.-e. tart. hadapródja, az I. oszt. vitézségi érem tulajdonosa. Orosz és olasz fronton küzdött. A monte-semerlei rohamban esett el 1916 jún. 6-án.

GLÜCK ANDOR, a 33. gy.-e. egyéves önk. káplár Komarnónál esett el 1914 szept. 8-án.

GROSZMANN SÁNDOR, a II. népf. honv.-ezrednél. Tarnopol előtt esett el 1915 aug. 31-én.

GRÜN JÓZSEF, a 63. gy.-e. tart. hadnagya, az ezüst vitézségi érem és a hadi ékítményes III. oszt. kat. érdemkereszt tulajdonosa. Wisenka-Welka mellett esett el 1915 jún. 15-én.

HAHN LAJOS, a 30. honv.-ezr. tart. hadnagya. Ravaruska mellett orosz fogságba jutott megsebesülve. Meghalt 1914 szept. 6-án.

HAMMER SÁMUEL, a II. honv. gy.-e.-nél. Az orosz-galíciai fronton esett el 1915 jún. 6-án.

HELLER NORBERT, a 28. sz. vadászzászlóaljban. A Kukul-magaslaton esett el 1916 aug. 23-án.

HERVAI ERVIN, a 33. gy.-e. tart. zászlós, a nagy ezüst vitézségi érem tulajdonosa. Wodnik mellett esett el 1915 jún. 25-én.

HIRSCH MIHALY, a II. népf. honv. gy.-e. tizedese, katonai szolgálatban súlyos betegségben hunyt el 1914 dec. 8-án.

HOFFMANN LIPÓT, a 7. sz. hegyi ütegnél. Slavon Bród erődben meghalt 1916 aug. 11-én.

HOLLÓ IMRE, a 29. honv. gy.-e. tart. főhadnagya, zászlóaljparancsnok. 18 útközetben vett részt. A szerb fronton esett el 1914 okt. 16-án.

JAKOBOVITS VILMOS, a 2., majd az 51. honv. gy.-e.-nél, a bronzérem tulajdonosa. Rakoputy-nál esett el 1915 aug. 4-én.

JÓNAP HENRIK, a 23. honv.-ezr. tart. hadnagya, a II. oszt. kat. érdemkereszt tulajdonosa vitézségi szalagon. Seziernánál esett el 1916 jún. 9-én.

JUHÁSZ ÁRPÁD, a 37. gy.-e. tart. főhadnagya, századparancsnok, a III. oszt. kat. érdemkereszt tulajdonosa. Artovacnál esett el 1915 júl. 10-én.

KAUFMANN JENŐ, a 82. gy.-e. hadnagya, századparancsnok, a signum laudis tulajdonosa. Luck mellett esett el 1916 jún. 18-án.

KAUFMANN SÁNDOR (előbbi unokafivére), a 33. gy.-e. egyéves önk. szakaszvezetője. Lemberg mellett esett el 1915 júl. 15-én.

KOCH SÁNDOR, a 3. gy.-e. tart. hadnagya. Sabac-nál esett el 1914 aug. 21-én.

KELLNER ZOLTÁN, a 33. gy.-e.-ből. Mező-Laborcánál esett el 1915 márc. 13-án.

LÁSZLÓ SÁNDOR, a 33. gy.-e.-nél főhadnagy, századparancsnok, a signum laudis és a kat. érdemkereszt tulajdonosa. Kamionka mellett esett el 1915 május 12-én.

LIGETI HUGÓ ZOLTÁN, a 33. gy.-e. hadapródjelöltje, a bronzérem tulajdonosa, Cezune-nél esett el 1916 jún. 16-án.

MARKOVITS SAMU, a 33. gy.-e. tart. hadnagya, a III. oszt. kat. érdemkereszt tulajd. A tolmeini hídnál esett el 1915 okt. 23-án.

MERKLER FÜLÖP, a II. népfelk. honv.-ezred őrsvezetője. Elhunyt 1916 szept. 5-én.

MERKLER SÁNDOR (unokafivére), a 33. gy.-e. hadapródjelöltje, a kis ezüstérem tulajdonosa. A gorlicei áttörésnél kapott golyótól Mährisch-Ostriban halt meg 1916 ápr. 16-án.

NEUMANN OSZKAR, a II. honv.-ezred egyéves önk. káplárja. Przemisl-nél esett el 1917 okt. 16-án.

PETŐ ERNŐ, a 33. gy.-e. egyéves önk. tizedese Komarnonál esett el 1914 szept. 14-én.

RADNAI JENŐ, a II. honv. gy.-e. önk. tizedese Brodi körül esett el 1914 szept. 7-én.

RIPPNER JÁNOS, a 33. gy.-e.-ből. Súlyos betegségben elhunyt 1916 dec. 5-én.

ROSENFELD DÉNES, a 8. honv.-ezredből. Súlyos betegségben elhunyt 1917 ápr. 12-én.

DR. SINGER JÁNOS orvos, az Aradon internált szerbektől inficiálva kiütéses tifuszban halt meg 1915 febr. 6-án.

SCHEIBEL HENRIK, a 32. gy.-e.-ből, Lublin mellett esett el 1915 aug. 23-án.

SZABADOS BÉLA, a II. népfelk. gy.-e. főhadnagya, Montenegroban súlyos betegségben elhunyt 1915 május 10-én.

VAJDA EMIL, a 37. gy.-e. tart. hadnagya, a nagy ezüst érem tulajdonosa. A Tonella szorosban hólavína temette el 1916 dec. 13-án.

WALDMANN SÁNDOR, a 33. gy.-e. tart. hadnagya. Oztrosee mellett esett el 1915 máj. 18-án.

WEISZ JENŐ, a 33. gy.-e. gépfegyverosztágából. Olasz fronton betegségben elhunyt 1916 júl. 8-án.

WITTENBERGER ARTUR, a 33. gy.-e. egyéves önkéntese. Olasz fronton elesett 1916 jún. 16-án.

WOLF ZSIGMOND, a 63. gy.-e.-ből. Wladimir Wolinski mellett esett el 1916 dec. 14-én.

DR. PATAI JÓZSEF: A ZSIDÓ KÉRDÉS

— Felelet a „Husadik Század“ körkérdésére —

A „Husadik Század“ szerkesztősége ankétet rendezett a zsidó kérdésről és a probléma egész komplexumának (vallás, faj, nemzetiség stb.) érintése mellett a következő körkérdésekre kért feleletet. 1. Van-e Magyarországon zsidó kérdés? 2. Mi ennek lényege és mik az okai? 3. Milyen intézkedések volnának szükségesek a magyarországi zsidó kérdés megoldására? Az ezekre a kérdésekre felelő alábbi cikk egyidejűleg jelenik meg a „Husadik Század“-ban is, amelynek a zsidó kérdést legkülönbözőbb szempontokból megvilágító érdekes füzeteire legközelebbi számunkban visszatérünk.

A zsidó kérdés oly régi és örök, mint maga a zsidóság. Mint ősi nomád nép a kelet pogányai között új Istent és erkölcsöt hirdetve, mint prófétás nemzet a kis Palesztinában a világoralomért versengő nagy birodalmak között ütközőül állva, mint a diaszpórában ezerfelé szétszóródott és évezredes kultúrájával seholy eltűnni nem tudó törzs, faj vagy nyáj, mindenütt magával hordta a zsidó kérdés gyökereit, amelyek ott ereszkedtek a földbe, ahol éppen letelepedett.

És ezek a gyökérszálak valahogy a titokzatos mélységben összefutottak és összefonódtak. A zsidó kérdés lényege és benseje ma is egyetemes. Mert amíg bárhol a világon van zsidó kérdés, addig egyetlen ország zsidósága sem vonhatja ki magát alóla. Ha sokan túlzott óvatosságból ki is kürtölik, hogy például „mi közünk az orosz zsidókhoz?“ — önmagukban és önmaguk között, őszinte perceikben mégis csak megrezdül a lelkük a zsidó szóra, akár Litvániában, akár Marokkóban bántják őket.

Mi hát a zsidóság? Nemzet, nemzetiség, faj vagy vallás? Mindegy. A név úgy sem teszi. Akik csak-zsidó-vallásról beszélnek, tudják, hogy a zsidó vallás át van szöve nemzeti elemekkel, nemzeti reményekkel. Viszont a cionizmus, mely nyíltan zsidó nemzeti érzésről beszél, tudja, hogy a „nemzeti“ definíciója itt egységes nyelv és föld hiányában szinte imaginárius valami, mely a multból, a közös történelemből, a közös tradíciókból, hogy úgy mondjam, a levegőből táplálkozik. Bizonyos azonban, hogy a zsidóság semmiképp sem rejt magában úgynevezett nemzetiségi veszedelmet. Legkevésbé pedig nálunk Magyarországon, ahol

Frau H. Neumann · Kunstgewerbe-Ausstellung

Neumann Hermanné iparművészeti kiállítása az aradi Kultúrpalotában

a zsidóság annyira belegyökeredzett a magyar életbe, hogy még a nemzetiségi vidékeken is mint a magyarság pionírja és őrszeme jelenik meg. És ha a „vallás-zsidó“ imáiban Palesztináról emlékezik és ha a „nemzeti-zsidó“ egy palesztinai zsidó kultúrcentrumért küzd, semmikép sem lehet szó zsidó irredentizmusról, amely esetleg Magyarországot elárulhatná — Palesztinának.

A zsidók szerint épp ezért nem is volna a nem-zsidók szempontjából zsidókérdés. És magam is még a háború előtt a *Huszdik Század és Mult és Jövő* között folyt vitában kifejtettem, hogy ma tulajdonképpen csakis zsidó szempontból van zsidókérdés. Ágoston Péter szavával: csak zsidó zsidókérdés van igazán.

Miben látom ennek a kérdésnek lényegét? Beszélhetünk erről is egészen nyíltan és őszintén. Ha a zsidóság úgy tudna beolvadni a népek közé, mint például a magyarságba a kúnok és besenyők, nem volna többé zsidókérdés a világon, se külső, se belső. De a zsidóság mindenütt és minden korban védekezett a megsemmisülés ellen, a gazdanépek pedig éppen az elnyomással segítették elő ezt a védekezést. És ezen a tényen keveset változtatott az emancipáció, amely tulajdonképpen sehol sincs teljesen végrehajtva, ellenben mindenütt elentállást és reakciót idézett elő. Még csak nemrég, e század elején mondotta Herzl, hogy „a zsidóság nemzet, amelyet a közös ellenség tart össze“. Ez az ellenség vagy ellenszenv olykor-olykor szunnyad, de azután újra meg újra felébred és folytatja történetkovácsoló munkáját, amelyben a zsidóság részéről segíti az úgynevezett „atavizmus“, helyesen az az egészséges zsidó faji ösztön, amely az egész diaszporán keresztül gyűjti az erőket a maga értékeinek, léte kincseinek fenntartására.

És itt természetesen egyáltalában nem a vallás szabad gyakorlásáról van szó, ahogy azt némelyek opportunizmusból elhítenni szeretnék. A vallások ellenzői és közömbösei, akik egy negyed lépést sem tennének a dicsőített monoteizmus egyeduralomra juttatásáért, ateista zsidók, akiknek teljesen mindegy, akár egy Isten, akár három Isten és esztéta zsidók, akik legjobban szeretnék valahogy a régi hellén világ politeizmusának poézisét feltámasztani, — a szívük mélyén rejtenek egy halkán hárfázó érzést, mely zsidó rezdülésekre rezonál és nem hallgat el akkor sem, ha a renegát ész külső vagy belső okokból széttépte az utolsó kapcsot is, amely urát a zsidósághoz fűzi.

De a zsidóságnak ez a faji érzése vagy tudata, amelyet becsületesen bevallhatunk, nem gátolja nála a nemzeti érzés vagy tudat kifejlődését, amely mindenütt a gazdanépek nemzeti tartalmából táplálkozik. Épp a „Huszdik Század“ munkatársa, a szociológus Oppenheimer volt az, aki megvonta a határokat *Stammesbewusstsein* és *Nationalbewusstsein* között és reávilágított a kettőnek összeférhetőségére, nem mellverdeső demonstrációul,

hanem mély pszichológiai szempontból. És ez a *Stammesbewusstsein*, sőt a *Nationalbewusstsein* is, érintetlen maradhat, még az internacionális érzés vagy ideál mellett is. Eduard Bernstein, az internacionalizmus nagy harcosa, leírja a „*Der Jude*“ egyik számában, hogy milyen meglepetést keltett a keresztény barátai között, amikor egyszer így szólt: „*wir Juden*“. Pedig a legtermészetesebb alapérzésnek megnyilvánulása volt, amely fölött a nagy internacionale vágya és akarása uralkodik, mint kiküzdendő cél az emberiség javára.

De ha olyan természetesnek találjuk a zsidó faj ösztönös törekvését, hogy önmagát fenntartsa, ha a magunk részéről üdvösnek tartjuk azokat az eszközöket, amelyeket a zsidó faj a létért való küzdelmében tudatosan vagy tudattalanul alkalmaz, bele kell törödnünk abba, hogy esetleg a nem zsidó fajok a maguk érvényesülése érdekében a zsidó faj visszaszorítására törekszenek. Bele kell nyugodnunk abba, hogy míg a fajok és gazdasági érdekek harca tart, mindig lesz antiszemitizmus a világon és a nem zsidók nem fognak mind velünk egyetérteni abban, hogy csak zsidó zsidókérdés van, hanem sokan vallani fogják, hogy igenis van nem zsidó zsidókérdés is. És ha mi a zsidó zsidókérdés lényegét a zsidóság fennmaradásának problémájában látjuk, esetleg a nem zsidók a nem zsidó zsidókérdés lényegét és megoldását a zsidóság érvényesülésének „szabályozásában“ keresik. Ez persze az általános emberi jogokba ütközik. De lehet-e még általános emberi jogokról beszélni, amikor népek irtóháborút viselnek egymás ellen, amikor ma pl. a németeket jobban gyűlölik talán a zsidónál is? A németekkel azonban ki fognak békülni, mert negyvenkettesek, bűvárhajók és Zeppelinek ellensúlyozzák az ellenszenvet és tiszteletté tompítják a gyűlöletet. A zsidóság mögött ellenben nincsenek sem ágyúk, sem torpedók, sőt gyakran még a szellemi fegyvertartástól is eltiltották. Ellene pedig a legmérgesebb nyilakat röpitik, sokszor, sajnos, a szellem leghatalmasabb arzenáljából is. Amikor Wagnerek, Mommsenek, Bismarckok zsidógyűlöletet hirdetnek, nem lehet az antiszemitizmust hetykén a Lipótmezőre vagy Illavára küldeni, hanem számolni kell vele, mint tényezővel, mint állásponttal, amely ellen való védekezésben nagyon is meg kell válogatnunk a fegyvereket. Hiába verdessük a mellünket, hogy mi csak izraelita vallású magyarok, németek, törökök, bolgárok stb. vagyunk, hiába akarunk a hazafiságban hiperhazafiak lenni, sőt az utolsó lépést is hiába teszik meg némelyek. Zsidóknak tekintik a valláscseréig asszimilálódott zsidókat is, akik aztán ott, ahol sokan vannak, külön kikeresztelkedett zsidó hitközséget alkotnak a társadalomban. (Némely helyen el is járnak a nagyünnepeken a zsinagógába, némelyek azonban beállanak az antiszemitizmus demagógjai közé és tolvajmódra ők is tolvajt kiáltanak, hogy reájuk ne ismerjenek.) Mikor Oroszországban a zsidó

diákság között elharapódzott a kikeresztelkedés divatja, a kormány a zsidókra vonatkozó kivételes törvényeket utólag a renegátokra is kiterjesztette. Nálunk nincsenek kivételes törvények, de itt is lezsidózzák még a kikeresztelkedett zsidókat is. Nemcsak a zsidó faj nem tud és nem akar a megsemmisülésig asszimilálódni, hanem bensőleg a nem zsidó fajok sem kívánják a zsidóság asszimilálását.

Lehet-e hát a zsidókérdést Magyarországon megoldani? Amint láttuk, akár a zsidó zsidókérdés, akár a nem zsidó zsidókérdés egyaránt egyetemes és nincs földhöz kötve. A lelkek mélyében gyökeredzik és ha akár a zsidók, akár a nem zsidók társadalmi viszonyai, intézményei, tulajdonságai, szokásai megváltoznának, a zsidó kérdés továbbra is fennmaradna vagy feltámadna új változatban. A forradalmi Franciaországban, ahol a zsidók szinte harakirihoz hasonló asszimilációt hajtottak végre önmagukon, oly erős antiszemitizmus támadt fel (Dreyfuss-pör stb.), hogy Oroszországot is megszegyeníti. Társadalmi vagy törvényhozási reform nem segít. Emancipáció és asszimiláció egyaránt csődöt mondott. Amint hogy hiábavaló volt minden kivételes törvény is évszázadokon át. De még a privilégiumos törvények sem használnának. Ha például, némely hitsorsos utópiája szerint, a törvényhozás olyan bűncselekménynek minősítené az antiszemitizmust, mint a felségsértést vagy köztársasági propagandát, épp oly rossz szolgálatot tenne a zsidóságnak, mint azok a zsidók, akik, mihelyt a zsidóságot bíráló szó hangzik el valahol, mindjárt akasztófa után kiáltanak és éktelen lármájukkal minden elhaló gyöngé hangnak szenvedélytkeverő ezerszeres visszhangot adnak.

Külső beavatkozás csak elmérgesítené a viszonyokat. Javulást csak belső változásoktól lehet remélni, Ha majd valamikor megszűnnek azok az okok, amelyek ezt a förtelmes világháborút előidézték, ha megszűnik a nemzetek, fajok és gazdasági érdekek harca és az ember arra a magaslatra tud majd emelkedni, amelyet a zsidó próféták és a keresztények számára a zsidó Krisztus állított fel ideálul, meg fog szűnni a zsidókérdés is, mert csak egy kérdés lesz, — az ember kérdése. De ez még csak a távoli jövő zenéje, amelyet egyelőre elnémít az egymásba karmoló emberiség rút macskazenéje.

Egy feltétlen tanulságot azonban hozott a háború: hogy az emberiség harmoniáját nem lehet természetellenes hangszereléssel és erőszakos hangelfojtással biztosítani, hanem inkább a természetes fejlődés lefolytatásával, amelyben mindenkinek alkalmat kell adni, hogy a saját életét élje és „a saját fazonja szerint üdvözüljön“. A nagy és szabad akaratok aztán hatalmas világakarattá egyesülhetnek. A világháborúból kibontakozó világdemokrácia nagy álma ez, amelyből nem lehet a zsidóságot sem kizárni. A zsidóságnak is emberi joga,

hogy résztvegyen abban az orcheszterben, mely majd a jövőendő szabad ember szimfoniáit zengi.

Addig pedig enyhíteni lehet a nem zsidó zsidókérdést és nemesíteni a zsidó zsidókérdést — a zsidó érzés mélyítésével.

Az eszközökre, amelyek ezt elősegítik, nem terjeszkedhetem itt ki. Erkölc, vallás, cionizmus, tradicionalizmus, kultúra, világszemlélet stb. — a zsidóság legbelsőbb nagy kérdései ezek, amelyekben lehetnek a vélemények eltérők, sőt homlok-egyenest ellentétesek. Egy bizonyos, hogy bármiképpen érjük el a célt, a zsidóságnak és a magyarságnak egyformán hasznos, ha mindenütt a felemás zsidó ellenszenves félszegeit és elhelyezkedési feszültségeit, a sárgafoltot kívül vagy belül hordozó gettó-zsidó lemosolygott görnyedéseit egyenesgerincű, nyílt homlokú, tiszta tekintetű, tehát emberileg értékesebb elem váltja fel, amelynek nem kell a külső tisztelet után pénzhajszolással és fényűzésfittogtatással kapaszkodni, hanem megtalálja saját értékeinek tiszteletét önmagában és saját sokévezredes kultúrájának ápolásával a magyar nemzeti kultúrának is új értékeket ad.

Mélyíteni kell a zsidókban a faji öntudatot, ami többet ér minden emancipációnál, mert „külső szabadság és belső szolgaság“ helyett igaz belső felszabadulást, önbecsülést, méltóságot és szilárd etikai talajt ad. Emelkedett lelket és minden kihívástól visszariadó előkelő tartózkodást vonna ez maga után, amiből aztán becsülés és tisztelet fakadna. Mélyíteni kell a zsidókban a zsidó érzést, amivel együtt jár a zsidó felelősségérzés, az a tudat, hogy minden cselekedete az egész faj rovására íródik és hiába mondjuk aztán: ez emberi bűn: a köztudat zsidó bűnnek bélyegzi. Ápolni kell a zsidók között, de természetesen a nem zsidók között is, azt az idealizmust, amelyet a sokezeréves zsidó biblia adott eszményképül, amelyben benne van minden demokratikus haladás magva és minden szociális és minden szabadkőművesi emberi ideál.

„REMÉNY”

A magyar zsidó ifjúság lapja. Pompás illusztrációkkal és rendkívül gazdag és változatos tartalommal. A *Múlt és Jövő*

:: közreműködésével szerkeszti: ::

:: dr. Molnár Ernő ::

:: Főmunkatárs: dr. Patai József ::

:: Előfizetési ár egész évre 8 korona ::

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest,

:: VI., Podmaniczky-utca 6. ::

EGY ÚJ ZSIDÓ INTÉZETRŐL

Kedves kötelességet teljesítünk, midőn beszámolunk olvasóinknak egy gyönyörű programról, a zsidó nevelésügy és kultúra szempontjából emi-
nens fontosságú intézetről, az *első fővárosi izr. diáknevelő otthonról*, melyet *Abádi Imre és felesége, Jávor Bella* alapítottak, akiket külön is bemutatni olvasóink előtt bizonyára fölösleges. Hisz mindenki kellemesen emlékszik vissza azokra a meleg és tartalmas írásokra, melyekkel e két író közönségünket e lap hasábjain megajándékozta. De annál nagyobb örömmel ragadjuk meg az alkalmat, hogy a két író pedagógiai képességeire is rámutassunk és figyelmet érdemlő vállalkozásukat ismertessük.

Nagyon sokan érezték már hiányát ennek az intézetnek. Égető szükség volt már a fővárosban egy olyan internátusra is, amely amellett, hogy modern és a legmagasabb igényeket is kielégíti, egyúttal a legtisztább, legideálisabb zsidó szellem hatja át nevelési programját. És mi jóleső örömmel állapítjuk meg, hogy ennek a mindnyájunk ideálját megközelítő zsidó diáknevelő-otthonnak a létrejötté *Abádi Imre és Jávor Bella* nevéhez fűződik s valóban hálával tartoznak nekik azok a zsidó szülők, akik még a valláserkölcsök szellemében élnek és súlyt helyeznek arra, hogy fiaik egyéb tanulmányaik közben meg ne feledkezzenek zsidó voltukról és ki ne vetközzenek vallásos érzületükből. De ebben a nevelő-otthonban nemcsak az a cél lebeg a vezetők szeme előtt s nemcsak arra fordítatik gond, hogy a növendékekben ápolják az önértéket és a törhetetlen szeretetet multunk és hagyományaink iránt, hanem a növendékek olyan reális ismeretekre is szert tesznek, amelyeknek a gyakorlati életben nyomban hasznát is vehetik, ellenzúlyozva ezzel a középiskolák túltengő klasszikusságát, nem szólva arról a tanulságos és gazdag tapasztalatokat nyújtó külföldi utakról, amelyekre ez a nevelő-intézet minden évben elviszi növendékeit, különösen pedig a keleti országokba, amí — tekintve, hogy a háborús viszonyok úgy gazdasági, mint politikai tekintetben szorosabb nexusba hoztak bennünket Kelettel — nem lehet közönbös

a növendékek ismeretszerzését illetőleg. Ezekről a külföldi utazásokról az intézet Almanachjában referálnak *Abádiék*, kellő formában tárva fel abban a nevelő-otthon külső-belső életét és tevékenységét, melynek révén a szülők állandóan tájékozódást nyerhetnek fiaik fejlődéséről, tanulmányaikról és élményeikről. Az első művészi izlésű füzethez, amelyet az intézet nevelő-programja ismertetéséről adott ki, dr. *Hevesi Simon* írt előszót; ebből a meleg és lelkes ajánlásból a következőket emeljük ki:

„Meleg köszöntő szóval üdvözlöm *Abádi Imre és Jávor Bella Internátusát*, az új nevelő-otthont, mely e két név égíse alatt nyílik meg. Mert ez igazi otthon lesz és mert ez a két név programot jelent.” — „Azoknak a szülőknek is, akik gyermekeiket vallásos szellemben óhajtják nevelni, művelt képzett emberekké, megvan a joguk azt kívánni, hogy gyermekeiket ők is a fővárosban neveltethessék, az előmenetelt és helyes erkölcsi fejlődést biztosító, művelt szellemű, előkelő fővárosi internátusban!” — „Itt az ideje, hogy egy ilyen célt szolgáló diákotthon létesüljön, melynek háztartásában vallási törvény is uralkodik, ahol a zsenge, fiatal kedély meg van óva minden káros hatástól és ahová a szülők megnyugvással helyezhetik el tanulni vágyó gyermekeiket.” — „Hogy az új internátus ilyen otthon lesz, annak biztosítéka *Abádi Imre és Jávor Bella*. De ez a két név garántál egyebet is. Az előkelő szellemiség, mely a két írónak otthonában uralkodik, üdvös tényezője lesz az ifjúság nevelésének.” — „A mi kultúránk szempontjából örömdetes eseményként üdvözlöm és szerencsés körülménynek tartom, hogy együttesen szentelik magukat ennek a nemes feladatnak. A gondos, és gyermekeik nevelését komolyan szívükön viselő szülőknek ezen új nevelő-otthont a legmelegebben ajánlom s midőn az új alkotást szívből örömmel köszöntöm, a zsoltár áldásával üdvözlöm: „Legyen béke bástyáidon, boldogság csarnokaiddal!” —.“

Dr. *Hevesi Simon* meleg szavai méltóképen világítják az új zsidó intézet fontosságát és jelentőségét, amiről különben meggyőződnek majd azok a szülők, akik oly szerencsések lesznek, hogy gyermekük az *Abádi-féle* nevelő-otthon előkelő szellemének hatása alá kerülnek.

ALAPÍTÁSI ÉV

1862

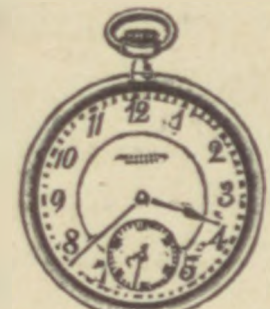
• CHRONOGRAF •
• REPETITION ÉS •
ZSEBÉBRESZTŐK

CUENDEZ CONSTANZ

Svájc és Németország zseb-, inga- és
órszorgyárainak lerakata.

BUDAPEST, IV., KIGYÓ-TÉR 5

KARCSATORÁK. GYÜRÜ-
ÓRÁK *** JAVÍTÁSOK

INGA-ÉS ÁLLÓÓRÁK RAK-
TÁRON ÉS RENDELÉSRE
KÜLÖNLEGESSÉGEK

Zsákok, ponyvák,

szalmazsák, fejbáncos, pokróc, zsinegek, italvedrek
NAGEL ADOLF Budapest, V., Arany János-u. 10.
Telefon : 104-10, 80-82, 35-92. Távirat : NAGELA

TOLL- HEGYRŐL

NEOLÓG. Rosenthal Tóbiás bonyhádi főrabbi-
tól kaptuk a következő levelet:

„Neológ.“ Ez azon rosszakaratú elnevezés, melyet az úgynevezett ortodoxia a kongresszusi, vagyis a haladó zsidóság megbélyegzésére a zsidó kongresszus után feltalált, és amellyel, sajnos, gyakran jóhiszeműleg is használva, sőt a „Mult és Jövő“ kitűnő folyóiratunk júniusi számában is találkozunk. A neológ elnevezés helytelen és ellene határozottan tiltakozunk, mert neológ zsidóság Magyarországon nincsen. Ezt már negyven évvel ezelőtt nagymesterem, a világhírű talmudtudós, Perls Mayer, volt nagykárolyi főrabbi, erélyesen visszautasította, mondván: hol van nálunk neológ (újító, reform) zsidóság? Hol vannak, akik a szombatot vasárnapra tették át, az ünnepeket beszüntették, a házassági, elválási vagy más vallásunkban gyökerező törvényeket eltörölték? Olyan zsidóság nálunk nincs. És épp oly erélyesen tiltakozott a „neológ“ elnevezés ellen dr. Kohn Sámuel, a tudós budapesti főrabbi 1896-ban tartott országos nagy rabbigyűlésen elnöki minőségben szigorúan figyelmeztetve egyik felszólalót, hogy ezt az építetont ne használja, mert reformzsidóság Magyarországon nem létezik.

Úgy a zsidóság, mint az igazság érdekében fenti sorokat a „Mult és Jövő“ olvasóinak figyelmébe ajánlom.

Rosenthal Tóbiás

Szívesen adtunk helyet a főrabbi úr tanulságos felszólalásának, amely természetesen végeredményben nem érintheti a szokásos nyelvhasználatot. Hiszen a „zsidó“ „Jude“ szó sem „igaz“, mert hiszen nem származunk mindnyájan Juda törzsből. És az „izraelita“ szó sem „igaz“, mert hiszen nem vagyunk mind a még előbb száműzött izraelita törzsek utódjai. A nyelvhasználat beszél zsidókról, izraelitákról, ortodoxokról, neologokról és nem elemez, nem pragmatizál. De próbáljunk csak elemezni: A „kongresszusi“ szó különösen helytelen, mert hiszen a kongresszus csak szerencsétlen adminisztratív fórum volt, a zsidóság pedig nem adminisztráció, hanem tradíció, tehát nem határozhatja meg lényegét egy csupán adminisztratív szerv. Vagy talán éppen azt akarják jelezni, hogy az egész zsidóságot adminisztrációvá süllyesztették?

A leghelytelenebb pedig a „haladó“ elnevezés. Mert hol *halad*, merre halad? Egyáltalában nem halad. Sőt azt is tagadja, hogy haladni akarna. *Áll.* „A Sulchan Aruch alapján áll“, (ha nem is tudja, mi az a Sulchan Aruch). Tehát nem halad. Azt, hogy nem vett magának annyi fáradságot sem, hogy a zsidóság ügyét revízió alá vegye, mint ahogy ezt Geiger és társai, vagy Amerikában Kohler, Stern stb. tették, vagy ahogy nálunk Chorin, Löw stb. megkísérelték, egyáltalában nem írhatjuk dicséretére. Ez legföljebb csak a teljes közömbösség jele. Dűledő háznak nézik, mely már reparálásra sem érdemes. „Modern“ zsidóság? Ezt sem lehet mondani. Hiszen nem igyekezett új tartalmat, új gerincet adni zsidóságának, melyből a régít sem reformálta, csak egyszerűen, kényelmesen félredobta. Csak a tehetetlenségi erő tartotta fenn. „Történeti“ zsidóságról is beszélnek, de legtöbbször azok, akiknek halvány sejtelmük sincs a zsidóság történetéről. Hiszen ilyenek ragadták magukhoz mindenütt a „vezetést.“ A zsidó szellem munkáit véka alá rejtették és igazi szellemi fórum híján, ötven esztendő alatt nem tudott egyetlen vezető zsidó egyéniség sem kifejlődni. Akik a zsidósággal foglalkoztak, nagy papok, tudósok, elkeseredetten félrevonultak, nem engedték be az irányító gyülekezetekbe, hol minden analfabéta rongyszedőnek hely jut, mihelyt néhány ezer forintot szerzett. Talán „hullámszó“ zsidóság? Mert az ő folyamában hullámszózatnak át a konzervatív zsidóság nagy rezervoárjának vízei a kereszténység partjaira. De ez kissé igazságtalan volna még ma. Vagy tán „jótékony“ zsidóság? Ez nem lehet életprogram. Hisz a jótékonyosság végcélja, hogy önmagát fölöslegessé tegye, egy nép célja pedig az örökkévalóság. Vagy talán „szabadelvű“ zsidóság? Ez épp oly kevéssé, mint ahogy nem „elvhű“ vagy „hithű“ nálunk az ortodoxia. Szabadelvű? Próbáljon pap vagy tudós *elveket* hirdetni, zsidó pozitívumot követelni, általában próbáljon valamit csinálni, akár vallásos életet, akár reformot, akár cionizmust, akár tradicionálizmust, szóval bármit, ami a zsidó halottasház kényelmes csendjét és gyászvitézei s gyászskürtösei szomorú örjátékait zavarja, — mindjárt megindul ellene az aknamunka és ezerféle vérvadás akadályt gördítenek törekvő agilitása elé. Ki kérdi: mi hát az én zsidóságom tartalma, lényege, elve? Kényes kérdések. Elvek? Mire való ez? Valóban egyik név sem találó, se neológ, se kongresszusi, se modern, se haladó, se történelmi, sem szabadelvű, hanem valahogy így nevezhetnők: *elvtelen* zsidóság.

(Secundus)

VERŐ-féle internátussal
egybekötött
LEÁNYNEVELŐ-INTÉZET
BUDAPEST, VI., Gyár-utca 1. sz.
Telefon 88-13.

Internátus egész és fél bennlakó növendékek részére. Elemi fiú- és leányiskola. Polgári iskola, továbbképző- és kereskedelmi levelezőnői tanfolyamok intenzív nyelvoktatással. Különböző irányú szaktanfolyamok. Zenei tanfolyam. Svéd-, gyógy- és esztétikai torna. Délutáni felügyelet

KRÓNKA- ÉS-ÖZEMLE

ARADI SZÁMUNK. A Mult és Jövő speciális számainak sikereihez méltóképpen fog sorakozni mostani aradi számunk, amelyet az aradi zsidóság 200 éves jubileuma alkalmából adunk. Bármiképpen ítéljük, bizonyos, hogy Arad multja kultúrhistóriai állomást jelent a magyar zsidóság fejlődésében és érdemes arra, hogy közelebből ismerkedjünk meg vele. A Mult és Jövő aradi száma csupa jelentős aradiakkal elevenített meg ezt az érdekes multat és Aradról elszármazott írókkal és művészekkel, akik közül némelyiknek neve messze hangzik túl az ország határain is. Az aradi szám létrejött és pompás kifejlődése azonban elsősorban dr. Vágvölgyi Lajos aradi főrabbi érdeme, aki fáradságot nem ismerő buzgalommal, lankadatlan munkakedvvel és lelkesedéssel gyűjtötte az anyagot, növelte és becézte határtalan szeretettel, amíg teljessé nem növekedett. Aki ismeri az ilyen szám megkomponálásának technikai nehézségeit, aki tudja mennyi munka, tanulmány, utánajárás, kutatás, fáradalom stb. előzi meg azt a percet, amíg egy ilyen albumnak mondható szám kerül a közönség kezébe, méltányolni fogja egész értékében dr. Vágvölgyi munkáját, aki anyaggyűjtésen kívül igen becses kultúrforrásul szolgálható tanulmányt is ad az aradi zsidóság multjából. Az aradi szám rendkívül változatos képanyagát is neki köszönhetjük. Egymásután hozta a posta az aradi szám nagy eredeti képeit tőle, csak egy képnek a beküldését tagadta meg ismételt kérésünk ellenére: *a saját arcképéét*. Nemes szerénysége ellen azonban nem vétünk, ha legalább ezen a helyen mondunk neki köszönetet önzetlen nobilitásáért.

A MAGYAR ZSIDÓSÁG JÖVŐJE című cikkünkhöz, amelyet júniusi számunkban dr. Frisch Ármintól közöltünk, e hóban is érkeztek érdekes hozzászólások, amelyeket az aradi szám nagy és egységes anyagára való tekintettel, sajnálatunkra nem közölhattunk, de a szeptemberi számban visszatérünk majd a kérdés egész komplexumára. Hozzászólást jelent be dr. Mezey Ferenc is, aki levelében több okra utal, amelyeknél fogva feltételezi, hogy dr. Goldsither Ignác nem mondhatta a magyar neológ zsidóságról azt az ítéletet, amelyet legutóbbi számunkban egy zsidó vezérférfiú a világhírű tudós nevében idézett.

„Ami pedig — írja dr. Mezey — becses folyóiratának ugyanott kifejezésre jutott ama kívánságát illeti, hogy a magyar zsidó felekezet ügyei revízió alá vétessenek, a kongresszus által alkotott szabályok helyébe új szervezet létesüljön, a hitközségek e végből szövetkezzenek, hogy a papi és világi képviselők évenként kongresszusra gyűljenek össze, a közügyeket ott megbeszéljék és az idők változásához képest szükséges teendők iránt intézkedjenek e programhoz, mely a kongresszusi szervezetűek következetesen vallott és tántoríthatatlanul követett, egyetlen cselekedettel sem gyengített, de az elhatározások és tények egész sorozatával támogatott, belső bajokkal takaródzó kormányzati jogfosztással meggátolt programja is, a legmelegebben üdvözlöm becses folyóiratát és a kilátásba helyezett eszmecserében szíves engedelmeivel résztveszek.”

Természetesen szívesen várjuk dr. Mezey Ferenc hozzászólását. Ami azonban a kormány által meggátolt kongresszust illeti, amiről az Országos Iroda jelentése is említést tesz, úgy véljük, hogy ha ez ötven év óta a szervezet programja és ötven év alatt egy lépéssel sem jutott a célhoz közelebb, nem várhatunk még ötven évig, amíg esetleg egy kormány mégis csak összehívja a zsidók kongresszusát. Bizonyos, hogy a kormány, ha nem is hajlandó maga a zsidó kongresszust összehívni, éppen azért, mert ezt belső zsidó ügynek tekinti, nem gördíthet akadályokat az elé, hogy a neológ zsidóság *önszántából* összegyűljön és a hitközségek papi és világi képviselőivel megbeszéljék a maguk belső ügyeit. A kormánynak ehhez semmi köze. Az ilyen kongresszus határozatai legfőleg nem válnának mindjárt szentesített törvényekké, de a zsidóság maga felemelheti ott a szavát, megérlelheti ott eszméit, megbeszélheti legszükségesebb teendőit és mozgást, életet, szellemet vihet bele az egész magyar zsidóságba.

REMÉNY. A Mult és Jövő közreműködésével dr. Molnár Ernő által szerkesztett kitűnő ifjúsági lapnak júliusi száma pompás tartalommal és gazdag illusztrációkkal jelent meg. Érdekes elbeszélések, szép versek és aktuális cikkek váltakoznak a számban. Nagy népszerűsége tette szert a *Bontakozó szárnyak* című rovat, amely máris nem egy ifjú tehetséget segített szárnybontogatásában. „Nagyon helyes és üdvös az a módszer” — írja dr. Fischer Gyula pesti rabbi — „mellyel a Remény magát az ifjúságot serkenti írásra és ezáltal a megírandó tárgy alapos áttanulmányozására”. A Remény a nagy ünnepek előtt gazdag tartalmú illusztrált *Diáknaptárt* is ad előfizetőinek. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VI., Podmaniczky-utca 6. sz. Előfizetési ár egész évre 8 K, félévre 4 K. Mutatvány-szám díjtalan.

AZ OMIKE ÉS MENZA-AKADEMIKA KÖZGYŰLÉSE. Az OMIKE és Menza-Akadémika július elsején tartotta dr. Hevesi Simon és dr. Neumann Arminné elnöklése alatt rendes évi közgyűlést nagy és díszes közönség jelenlétében. Dr. Hevesi Simon elnöki megnyitója után dr. Weiller Ernő főtitkár az egyesület évi jelentését ismertette, melyet legutóbb közöltünk. Dr. Frenkl Gyula pénztárnok az egyesület pénztári jelentéseit mutatta be. Dr. Deutsch Ernő indítványára a közgyűlés az elnökség részére a felmentvényt egyhangúlag megszavazta és báró Dirsztay Béla és báró Herzog Mór elnököknek, valamint dr. Hevesi Simon, dr. Neumann Arminné társelnököknek és dr. Frenkl Gyula pénztárnoknak önzetlen és lelkes munkájukért jegyzőkönyvi köszönetet szavazott. Végül választások következtek. Pénztárnokká dr. Frenkl Gyula, ellenőrré Herzog Lipót, tiszteletbeli elnöksasszonyokká boglári Simon Jakabné, Ullmann Adolfné és Wolfner Józsefné, igazgatósági tagokká Salamon Jakab, boglári Simon Jakab, dr. Stein Emil, Rotter Zsigmond és Schlesinger János, választmányi hölgyekké Budai Izsóné, Hecht Adolfné, Herzog Lipótné, Hódossy Béláné, Fleissig Sándorné, Rosenberg Arminné, dr. Witmann Mórné, Steiner Zsigmondné és Kertész Józsefné, számvizsgálókká pedig Leveleky Ármán, Ribári Mór, Salamon Jakab és dr. Stein Emil választottak meg. A Menza-Akadémika ősszel ismét megkezdí háborús működését.

A SZOMBATHELYI ZSIDÓ LEÁNYEGYESÜLET. Amint már közöltük, más nagyobb városok példájára Szombathely mindkét zsidó hitközségének leányai is mozgalmat indítottak és megalakították a „Szombathelyi Zsidó Leányegyesületet”, mely egyesület eddig nagyon szép eredménnyel működik. Az egyesület új elnöke Krammer Borcsa, valamint Holczer Mariska alelnök azon is fáradoznak, hogy a zsidó kultúrával és a modern zsidó írókkal ismertessék meg Szombathely zsidó leányait. A télen sorozatos előadásokat tartanak és fejlesztik a zsidó szellemi életet. Reméljük, Szombathely intelligens zsidósága hozzájárul ahhoz, hogy az egyesületet úttörő munkájában támogassa.

A JÜDISCHER NATIONALFOND az 1917. év első feléről 623,552 márka bevételt mutat ki a tavalyi 282,315 márkával szemben. Magában június hóban egy negyed millió márka folyt be a Jüdischer Nationalfondhoz, amelyre most a palesztinai menekültek támogatásánál nagy feladatok várnak.

ADOMÁNYOK. Práger Ferencné, aki poétikus lelkével minden nemes és jótékony ügynek áldozatkész támogatója, 500 K-át küldött be hozzánk házassága 25. évfordulója alkalmából és pedig 200 K-át az Omike menzája részére, két csempére, apósának néhai Práger Lajos és édesapja néhai Künsztler Mór nevére, 100 K-át az izr. fiúárvaház, 100 K-át az izr. leányárvaház és 100 K-át az Izr. kézműegyesület részére. Sichermann József a gyöngyösi tűzkárosultak javára 2 K-át küldött be hozzánk. Pulitzer Dezső Szeged, 10 K-át küldött be hozzánk a gyöngyösi zsidó templom felépítéséhez. Az összegeket rendeltetési helyére juttattuk.

EGY VAGY KÉT középiskolai tanulót az 1917/18. isk. évre teljes ellátásra (tanulmányában ellenőrzéssel) elfogad Grünhut Henrik tanár, a debreceni középiskolák izraelita hittanára, Püspökpalota.

RÖSER-TANINTÉZET

a) Felsőkereskedelmi, b) Polgári iskola, c) Nevelő-internátus. — **Beiratások június 20-ától.** —
Értesítőt küld: RÖSER-tanintézet, Budapest, VI.,
Aradi-utca 10. szám

Winternitz Jenő

női és gyermekruha-
divatterme, blous-
és pongyola-
gyár

ARAD

ARAD

Gyár: Városi bér-
palota. Telefon: 1035. Főüzlet: Szabadság-
tér 2. Telefon: 679.

ALKALMI AJÁNDÉKOK
műtárgyakban és régiségekben

STERNBERGNÉL

BUDAPEST, VI. KER., DOB-UTCA 24. SZÁM

Zsák

Mindennemű használt zsákot vesz és
elad **FREUD HENRIK** zsákkeres-
kedő Budapest, V., Árpád-utca 7.

Grünwald és Moskovits

cukorka- és rövidárú-
nagyke-
reskedés **Arad**

KÖZ- GAZDASÁG

ARADI ÉS CSANÁDI EGYESÜLT VASUTAK.

A múlt század 70-es éveiben több aradmegyei gazdának és egy mérnök-zseninek, *Boros Bérinek* kezdeményezésére indult el a lehető legszerényebb keretek közt annak a vasútállomásnak első vonata Aradtól Újszentanna felé, amely vállalat ma 40 évet meghaladó fennállása után negyven milliós beruházási értékkel „Aradi és Csanádi Egyesült Vasutak” neve alatt kapcsolja bele Arad, Csongrád, Csanád, Békés, Torontál és Bihar vármegyék gazdag termőföldjének és természeti kincsekben gazdag vidékének városait, községeit az ország közgazdasági életébe. Az alapítók előre látták azt a hatalmas fejlődést, amelyet az Aradi és Csanádi Egyesült Vasutak 40 évi fennállásuk alatt elértek. Megfeszített munkával, helyes közgazdasági érzékkel és vasútpolitikával sikerült vezető férfiainknak és a vasút ügyeit intéző tisztviselőknek az ország egyik legnagyobb jelentőségű vállalatává fejleszteni e vasutat,

Neumann festvérek Arad

Deutsch Ignác fiai Budapest

Aradmegyei Takarékpénztár Arad

Aradi első Takarékpénztár Arad

Weigl Adolf és Társa Arad

WEISZ HUGÓ

fényképészeti műterme

Arad, Andrássy-tér 16.

Telefonszám 211.

Kitüntette: Budapest, London, Ham-
burg, Kiev, Gráz, Gent, Berlin,
Dublin Edinburgh, Birmingham
nemzetközi művészi fénykép-
kiállításokon.

**Felvételek eszközöltetnek délelőtt
9—11-ig, délután 2—6-ig.**

amely Arad—Szeged, Arad—Brád fővonalakhoz csatlakozva Mezőhegyes—Kétegyháza, Újszentanna—Kétegyháza, Borosjenő—Csermői szárnyvonalakkal a délvidék közgazdaságának eleven lüktető életterejévé vált. Az Arad—Szeged és Mezőhegyes—Kétegyházi vonal gazdag gabonatermő vidéken halad keresztül, míg az Arad—Bárdi vonal hegyvidékének tüzelőfa, kő, és egyéb nyers-terményei biztosítják a vasútvállalat egyre emelkedő bevételét. A személyforgalom modern lebonyolítása céljából az országban első helyen bevezetett motorforgalom a vonalrészek személyforgalmát bámulatos arányban fejlesztette, úgy hogy üzleti bevételeinek egy tekintélyes részét jelenti a személyforgalom eredménye. Nagyban hozzájárul a vonalrészek áruforgalmának gazdagságához az a sok iparvállalat, amely e 40 év alatt a vonalak mentén kiépült. A jelentősebbek közül kiemelhetjük a mezőhegyesi cukorgyárat, a nagylaki kendergyárat, több helyen épült malmokat, a pankotai és borosjenői fabútorgyárat, a borossebesi és halmágyicsúcsi közúzótelepeket és a vasút tulajdonát képező honctói cementgyárat. Magának a vasútnak iparvállalkozásai, úgymint: közúzó, kavics- és homokbánya, erdőgazdaság, nagyban hozzájárulnak ahhoz, hogy a vasút vonalainak forgalma állandóan élénk és lüktető legyen. Az Arad és Csanádi Egyesült Vasutak kezelik Borossebes állomáshoz csatlakozva a Borossebes—Menyháza és Mezőkovácsháza állomáshoz csatlakozva az alföldi első gazdasági vasút keskenynyomtávú vonalait is.

AZ ARADI ÁLTALÁNOS TAKARÉKPÉNZTÁR R.-T. egy milliós alaptőke mellett három millió korona betétállományt kezel. Vele karöltve működik az Aradi Kereskedők Takarékpénztár és Hitelszövetkezete, amelynek mintegy 6000 tagja van, a helyi és vidéki társadalom minden rétegéből.

A MAGYAR KIRÁLYI FOLYAM- ÉS TENGERSZÁLLÓZÁSI R.-T. KÖZGYŰLÉSE. A Magyar Királyi Folyam- és Tengershajózási Részvénytársaság június 30-án tartotta rendes évi közgyűlését Horváth Elemér főrendiházi tag elnöke alatt, báró dr. Wimmersperg Frigyes miniszteri tanácsos, miniszteri biztos jelenlétében. A köz-

gyűlés megilletődéssel emlékezett meg Hoszpötzky Alajosnak, a társaság miniszteri biztosának elhunytáról. A közgyűlés helyesléssel vette tudomásul az évi jelentést és elhatározta, hogy a karbantartási alap javára 1.927,419 K 16 fillért írt le s a biztosítási alapot 217,865 K 48 fillérrel gyarapítja. Az ezután fennmaradó 2.961,775 K 07 fillér nyereségből az 1916. évi osztalékot 16 K összegben állapította meg; elhatározta továbbá, hogy a m. kir. államkincstárral kötött szerződés 53. §-a alapján 215,666 K 67 fillér a kereskedelemügyi m. kir. miniszter úr rendelkezésére bocsáttassék, a tartalékalapnak 1.600,000 K-ra való kiegészítésére 482,326 K 05 fillér fordíttassék és 1.693,769 K 37 fillér, mint nyereségmaradvány az 1917. üzletév javára átvitessék. A közgyűlés ezután a felügyelőbizottságba az eddigi tagokat újra megválasztotta. Az igazgatóság a közgyűlést követő alakuló ülésén a társaság elnökévé Horváth Elemér főrendiházi tagot, a Magyar Általános Hitelbank igazgatóját, a társaság alelnökévé pedig Márffy Ede miniszteri tanácsost választotta meg. A Magyar Királyi Folyam- és Tengershajózási Részvénytársaság közhirre teszi, hogy az 1916. évre vonatkozó XXII. osztalékszűrvényt a társaság főpénztára, valamint a Magyar Általános Hitelbank folyó évi július hó 2-től kezdve 16 koronával váltja be.

A MEZŐGAZDASÁGI IPAR R.-T. a napokban tartotta 26. rendes közgyűlését Barcza Károly elnöke alatt. A mérleg szerint az év 1.181,375.95 K tiszta nyereséggel zárult, amiből osztalékra részvényenként 50 K esik. A közgyűlés elhatározta, hogy részvénytőkéjét 6 millióról 9 millióra emeli.

A MAGYAR ÁLTALÁNOS TAKARÉKPÉNZTÁR TŐKEEMELÉSE. A főváros egyik leggondosabban és legnagyobb körültekintéssel vezetett takarékpénztárának igazgatósága határozta el, hogy 32 millióról 45 millióra emeli fel alaptőkéjét. 26,000 darab 500 K névértékű részvény kibocsátása útján olyképp, hogy minden 5 darab régi részvény egy új részvény átvételére jogosítson, míg a fennmaradó többi részvény átvételét és az egész tőkefel-
emelési művelet sikerét a takarékpénztár koncernjéből

KÖZÉPISKOLAI VIZSGÁKRA

• biztos sikerrel, felelősséggel készít elő •
• **ZSOLDOS-TANINTÉZET** •
• Budapest, VII., Dohány utca 84. •

A középiskola összevont tananyaga megrendehető. Nélkülözhetetlen rendes- és magántanulóknak. TELEFON 32-40.

A „KORONÁHOZ”

SCHWARZ TESTVÉREK
ARADON, SZABADSÁG-TÉR

Ajánlják dús felszerelt raktárakat
• KÉZMŰ- ÉS •
RÖVID-ÁRÚKBAN,
valamint minden
nemű SZABÓKEL-
LEKEK a legjutá-
nyosabb árak mellett.

Központi Divatárúház Deutsch Testvérek
Divatkelme, selyem, fehérnemű, szőnyeg.
Női confectio! Dús választékban.

NEUMANN M.

csász. és kir. udvari és kamarai szállító
Alapíttatott 1840-ben. Szabott ár!

férfi-, fiú- és leánykaruhatelepe ARAD.

Raktárak: Magyarország minden nagyobb városában. ☎☎☎☎☎☎☎ Telefonszám 457.

Bloch H., Arad

Andrássy-tér 18. :: Telefon 126. sz.

Papir-, író-, rajz- és műfestészeti szerek kereskedése. Műkereskedés, képes levelezőlapok. Villanyerőre berendezett könyvnyomdai műintézet, a legfinomabb mű- és dombornyomások elkészítésére. Fényképezőkészülékek és fényképezési cikkek nagy raktára. Postatakarékpénztári csekkszám 25448.

alakított szindikátus biztosítja. Az új részvények már az ideai üzletév hasznában fognak részesedni. Az elővételi jogot, az igazgatóság javaslata szerint, július 27-től augusztus 6-ika közötti időben lehet majd gyakorolni. A tőkefőlemelés keresztúlvitele után a takarékpénztár eddigi körülbelül 40 millió K saját tőkéje körülbelül 57 millió K-ra fog emelkedni.

OLAJIPARI MÉRLEGEK. A kedvező petróleum- és olajipari konjunktúra teljes kihasználásáról tanuskodik az Osztrák-Magyar Államvasúttársaság érdekkörébe tartozó két olajipari vállalat most közzétett mérlege. A Mayer és Moller olaj-, géphenőcs- és vegyipargyár r.-t. 600,000 K alaptőke mellett 250,470 K nyereséget ért el 1916-17. évi mérlegében. A Vesta Ásványolajipar r.-t. 1916-17. évi mérlege 600,000 K alaptőke mellett 259,775 K tiszta nyereséggel zárul. A vállalat összes beruházásai 86,622 K-val szerepelnek a mérlegben és így kis beruházások mellett 783,516 K nyereségjövdelemre tett szert, amiből azonban az üzemköltség több mint 500,000 K-át emésztett fel.

A VILLAMOS VÁROSI VASÚT KÖZGYŰLÉSE. A Budapesti Villamos Városi Vasút r.-t. a napokban tartotta rendes közgyűlését dr. Bárczy István polgármesternek, a társaság elnökgazgatójának elnöklésével. Az igazgatóság részéről bemutatott jelentés, amelyet Földes Imre főtitkár terjesztett elő, elsősorban rámutat a háború okozta rendkívüli nehézségekre, amelyek az elmúlt évben úgyszólván hétre fokozódtak, úgy hogy az üzem látszólagos zavartalan menetét csak a vasút összes alkalmazottainak végsőig megfeszített munkálkodása tette lehetővé. Az 1.879,535 K 84 fillér tiszta nyereség felosztására nézve az igazgatóság javasolja, hogy a részvényesek osztalékaul adandó 5%-ot kitevő összeg, azaz 1.140,120 K a szelvények beváltására, 32,379 K 70 fillér a forgalmi tartalékalap dotálására, 150,000 K a nyugdíjintézet részére, 408,750 K másfél százalékos felülosztalékra fordíttassék és az igazgatóság jutalékára szánt 60,000 K levonása után a még fennmaradó 88.286 K 44 fillér új számlára vitessék át.

PICK ERNŐ ÉS TÁRSAI

DIVAT- ÉS KELENGYE-ÁRÚHÁZA

ARAD, ANDRÁSSY-TÉR 17. SZ.

Városi és megyei telefon 221. szám.

PICHLER SÁNDOR

Telefon 308 sz. Könyv-, papir- és író-szerkereskedése

Könyvnyomdája

Cs. és kir. közös hadseregbeli és M. kir. honvédségi nyomtatványok raktára

Arad, Báró Bohus-palota

a „Nemzeti Színház” főbejáratával szemben.

Ponyvakölcsönzés

mérsékelt

kölcsöndíj mellett

FALUDI ÉS ELEK zsáknagykereskedők, BUDAPEST, V., Nagykorona-utca 22. sz. Telefonszám: 82-37. Sürgőncím: „Segel”

Gabonazsák, gyapjúzsák

legolcsóbb beszerzése

Szalmazsák

és meleg

takarók foglyok részére

SZERKEZTŐI ÜZENETEK.

G. H. UNGVÁR. Nem zsidó és nem is volt az, de a „chaszidé umosz hoolom” (a világ népeinek jámborai) közé tartozik.

L. H. Legközelebb jönni fog.

SZIGORÚAN RITUÁLIS INTERNÁTUS

középiskolai, kereskedelmi és polgári iskolai tanulók számára.

Szigorú felügyelet és gondos ápolás, a legkitünőbb ellátás, egyéni nevelés. Az összes iskolához közel. Tanulók csakis korlátozott számban vétetnek fel.

Legjobb referenciák. Cím:

Virág Gyuláné, Budapest, VI., Ó-u. 42.

HATSCHKE és FARKAS
BUDAPEST, N. KÁROLY-KÖRÚT 26

Telefon 142-78

Teljes mozgósínház-berendezések.

Szemüvegek, orrcsíptetők

orvosi rendeletre is.

Optikai

cikkek.

Magyar törölógummi

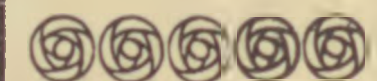
Magyar címer a védjegye!

Magyar diák csak ezt vegye!

VÉDJE GYE:

Kapható minden papirkereskedésben.

MAGYAR RUGGYANTAÁRÚGYÁR
RÉSZVÉNYTÁRSASÁG BUDAPEST.

MODERN
LEVEL-
PAPÍR
UDONSA
60K.
PAPÍR-
ÁRUK

Pauker MÓP
PAPÍRÁRUHÁZA

BUDAPEST
FIÓKÜZLET V.
VÁCI KÖRÜLET
TEL.: 47-37
FIÓKÜZLET
VÁCI KÖRÜLET
TEL.: 86-73
M.K. POSTAI
REKVENZTÁRI
SZÁMLA 1982

MEISNER IZIDOR

Budapest, VI. ker., Bajnok-
utca. 25. Telefon 21-42.

Mindenemű fémműsorok,
vas, ólom, ón, horgany és egyéb
alaklakkoló és olvasztótele-
pe. Géptisztítóanyagok és
olvasztótégelyek raktára.

VISÓ MÁRKNÉ

HÖLGYFODRÁSZ, PARÓKAKÉSZÍTŐ ÉS
HAJKERESKEDŐ, BUDAPEST, VI., ANKER-
KÖZ 23. (ANKER-PALOTA). — FIÓKÜZLET:
KIRÁLY-UTCA 1. (ORCZY-FÉLE HÁZBAN).

Nagy raktár kéz hajfonatok,
(copfok), parókák (transzformá-
ciók) és minden e szakmába vágó
munkákban.

Elvállal mindennemű hajmunkát (kihullott hajból is)
a legjutányosabb árak mellett. Vidéki megren-
delésnél egy zárt levélben egy kis hajminta be-
küldése elegendő.

Gőzgépek, gőzkazánok, félstabilgépek, vasúti sí-
nek, tartányok, csövek használt de jó állapotban

kaphatók **ABELES EMILNÉL**
BUDAPEST, V., VÁCI-ÚT 88. SZÁM
Telefonszám: 24-41. Sürgőnycím: „Barcol”.

Hatásos német beszédeket,

minden alkalomra, készít ju-
tányos áron 20 évig Német-
országban működött rabbi,
több exegetikus mű szerzője

Cím: **BRAUN IZRAEL**
a Torasz Cheszed-egylet rabbija
BUDAPEST, SZÖVETSÉG U. 43.

Válasz csak válaszbélyeg melléklése esetén.

MARX ÉS MÉREI

tudományos műsorok gyára. • Fizikai, kémiai, természetrajzi
műsorok. • Röntgen-készítők. • Tudományos műsorok,
Budapest, VI., Balcsu-utca 7. szám. Telefon 21-86

KATONAI PLAKETTEKET, JELVÉNYEKET

készít szép kivitelben, előnyös áron, bármily rajz szerint, az ELSŐ MAGYAR TÚZZOMÁNC
JELVÉNYGYÁR, Budapest, VII., Kazinczy-utca 10. szám.

Kézzel hímzett vagy előrajzolt HORVÁT ÁKOS

divatos női blúzok, női ruhák, gyermekruhák, ernyők, vala-
mint függönyök, vitrageok, ágy- és asztalterítők, kertipárnák
és egyéb kézimunkákat olcsón vásárolhat üzletemben.

BUDAPEST, VII., Erzsébet-körút 24.
Fióközleteim: IV., Vámház-körút 6.
Kossuth Lajos-u. 6. V., Lipót-körút 18.

JAKOBI G. LAJOS

ANGOL ÚRISZABÓ, BUDAPEST, PODMA-
NICZKY-UTCA 6. :: TELEFON 153-94.

Uri ruhákat készít mérték után legfinomabb angol
és skót szövetekből. Állandóan nagy választék
a legdivatosabb kelmékből. :: Szolid árak.

KERBER HENRIK

**BUDAPEST,
VIII., Nap-u. 29.**

Alapított 1890-ben.
Telefon: „József” 3—86.

Szőrme, szőnyeg-poroló, megóvó, valamint
szőnyeg-mosó, tisztító- és javítóintézet. ♦

Ablaktisztítás, lakástakarítás, padlóbeeresztés, „Tapeta” festettfal, falfestmény, Fresco-tisztítás és féregirtási vállalat. ♦ ♦ ♦

KRICK ÉS ROSENZWEIG

(IV., Borz-u. 9. sz.) angol és francia nőiszabó-cég felhívja az úrihölgyközönség szíves figyelmét, hogy kosszalmók, kápenyegek, blázok, utcai és estélyi ruhák, valamint menyasszonyi kelmegyek a legszolidabb divat szerint jutányos árban készülnek.

Vidéki rendeléseknél, ha több rendelés van egyszerre, személyesen megyünk a ruhákat próbálni! Bármennyő gyászruha 2 nap alatt elkészül! E lap előfizetői árengedményben részesülnek.

Kohn Arnold

Telefon 18-76

Telefon 18-76

SIRKÓRAKTÁRA SIREMLÉKEK

minden ár és kivitelben,
áthelyezések exhumálásoknál
Javítási munkák a temetőben
Szombaton és ünnepnap zárva
Budapest, VII., Károly-körút 15

Neumayer Fülöp

Budapest, V. Ker., Deák Ferenc-tér
1. szám (Erzsébet-tér sarok).

Telefonszám: 11—21.

Perzsa- és Smyrna-szőnyegek. Hazai gyártmányú Moquett-plüssök, bútorszővetek, ágy és asztalterítők, függönyök és szőnyegek, továbbá kárpitos- és kocsigyártókellékek gyári raktára.

Kivánatra mintát bérmentve küldök.

LOHR MÁRIA-KRONFUSZ

A főváros első és legrégibb csipkétisztító-,
vegytisztító és kelmefestő gyári intézete.

Alapítva 1867.

Telefon: József 2—37.

GYÁR ÉS FŐÜZLET: Bpest, VIII., Baross-u. 84.
FIÓKOK: II., Fő-utca 27. — IV., Rákóczi út 6.,
Hecsekeméti-utca 14. — VI., Andrásy-út 16.,
Teréz-körút 39. — V., Harmad-utca 4. —
VIII., József-körút 2.

Kivánatra ingyen és bérmentve küldöm vidékre
2400 színes rajzot tartalmazó nőt

KÉZIMUNKA

értesítőmet

BÉRCZI D. SÁNDOR

Budapest, VI., Dossowffy-utca 5, saját árúháza. Még nem
felelő árakat készítek kiadásra vagy kívánatra a példát
visszaküldöm. — Régi vásárlóim részére szívesen küldök ki-
választást.

Somogyi Mór zongoraművész, államilag diplomált
zenetanár igazgatósága alatt álló

XXIV-ik
évfolyam.

ZENE-KONZERVATÓRIUM

ZONGORA, HEGERDŐ, ENÉK és az összes tan-
szakokra kezdők és haladók részére művészeti ki-
képzés. Beírások egész éven naponta 9—6-ig.
BUDAPEST, VII., ERZSÉBET-KÖRÚT 44. SZ.

Telefon:
63—45.

Perzsa-szőnyegek
alkalmi vételek
Sternbergnél, Dob-u. 24.